

Богдан Прах

**ДУХОВЕНСТВО
ПЕРЕМИСЬКОЇ ЄПАРХІЇ
ТА АПОСТОЛЬСЬКОЇ
АДМІНІСТРАЦІЇ
ЛЕМКІВЩИНИ**

Інститут історії Церкви
Українського
католицького університету

Institute of Church History
Ukrainian
Catholic University

Богдан Прах

**ДУХОВЕНСТВО
ПЕРЕМИСЬКОЇ ЄПАРХІЇ
ТА АПОСТОЛЬСЬКОЇ
АДМІНІСТРАЦІЇ
ЛЕМКІВЩИНИ**

**Том 1:
БІОГРАФІЧНІ НАРИСИ (1939-1989)**

**ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЛЬВІВ 2015**

УДК 271.4(=161.2)(438.24)-725"1939/1989"(092)

ББК 86.37(4Пол=4Укр)-8

П704

Богдан Прах. Духовенство Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини: у 2-х томах, т. 1: Біографічні нариси (1939-1989). Львів: Видавництво Українського католицького університету 2015. – lxxxvi + 722 с. ISBN 978-966-2778-21-2

Праця о. Богдана (Богуслава Антонія) Праха присвячена історії Перемиської єпархії й Апостольської адміністрації Лемківщини в буремний і трагічний період 1939-1989 рр., у який Церква пережила воєнне лихоліття, радянські, німецькі та польські репресії й урешті насильну ліквідацію, ув'язнення, заслання та депортації духовенства і вірних. Спираючись на обширний архівний матеріал і численні інтерв'ю з очевидцями подій та родичами репресованих, автор відтворює життєвий та душпастирський шлях, а часто й мучеництво та ісповідництво віри єпископів і священників, а також представників чернецтва. Крім того з'ясовано долю вихованців Перемиської духовної семінарії в останні роки її існування.

Перший том містить ґрунтовне аналітичне дослідження та стислі біографічні довідки про більш як дев'ятсот священнослужителів і семінаристів.

The Clergy of the Peremyshl Eparchy and the Apostolic Administration of Lemkivshchyna. Vol 1: Biographical studies (1939-1989).

The study by Rev. Bohdan (Boguslaw Antony) Prach explores the history of the Peremyshl eparchy and the Apostolic Administration of Lemkivshchyna during the tumultuous and tragic period of 1939-1989 when the Church saw the extreme hardships of World War II; Soviet, German, and Polish repressions; the forced liquidation of its ecclesial structures; and the imprisonment, exile or deportation of both clergy and faithful. Based on extensive archival materials and numerous interviews with witnesses and relatives of the victims, it reconstructs the life, the ministry, and in many cases also the confessorship and martyrdom of the Eparchy's bishops, clergy, and religious. It also traces the life stories of many students of the Peremyshl Greek-Catholic Seminary in the last years of its existence.

The first volume of the study comprises a solid analytical study and short biographical entries on over nine hundred clergymen and seminarians.

Автор висловлює подяку

о. Тарасові Бублику, о. Михайлові Цегельському, о. Тарасові Куртинюку й о. Остапові Савруку за допомогу в збиранні документальних матеріалів та свідчень очевидців

Видання підготовлено до друку завдяки добродійній підтримці

Фундації «Церква в потребі» (Німеччина), д-ра Івана Гевка з родиною та п. Володимира Колошка

Публікацію накладу здійснено завдяки сприянню Видавничого фонду о. Івана Шевціва

ISBN 978-966-2778-25-0

ISBN 978-966-2778-21-2 (т. 1)

© Богдан Прах, 2015

© Видавництво УКУ, 2015

Усі права застережено

ЗМІСТ

Перемиська єпархія
та Апостольська адміністрація Лемківщини (1939-1950):
знищення структур і доля духовенства vii

Частина I.

УБИТІ ТА РЕПРЕСОВАНІ ДУШПАСТИРІ, МОНАХИ Й СЕМІНАРИСТИ

1. Перша радянська окупація (вересень 1939 – червень 1941)	1
1.1. Заарештовані – загинули.....	1
1.2. Убиті, померли внаслідок побоїв	14
1.3. Заарештовані – засуджені – депортовані.....	21
2. Німецька окупація (1939–1944).....	29
2.1. Загинули	29
2.2. Заарештовані, ув'язнені.....	32
2.3. Інтерновані в м. Кельце в 1941–1944.....	40
2.4. Загинули під час фронткових боїв у 1941, 1944.....	45
3. Під владою Польщі	50
3.1. Убиті Військом Польським у 1944–1948.....	50
3.2. Заарештовані в 1944–1956.....	58
3.3. Ув'язнені в концтаборі Явожно в 1947–1948.....	94
3.4. Побиті та пограбовані.....	114
4. Потерпіли від рук польського збройного підпілля	118
4.1. Загинули	118
1940–1942	118
1943	119
1944	123
1945	132
4.2. Зазнали нападів, побоїв, пограбувань у 1939–1947.....	144
5. Загинули від рук УПА.....	181
6. Заарештовані на території Чехословаччини	183

7. Під радянським пануванням (1944–1991)	186
7.1. Загинули	186
7.2. Заарештовані, засуджені, заслані	193

Частина II.

СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛІ, ЯКИХ ОМИНУЛИ РЕПРЕСІЇ

1. Померли до березня 1946.....	385
2. Залишилися в Католицькій Церкві після березня 1946	430
2.1. Відмовилися від «возз'єднання» з РПЦ в Україні.....	430
2.2. Служили греко- і римо-католикам у Польщі.....	466
2.3. Душпастирювали на еміграції	478
3. Приєдналися до православ'я.....	521
4. Не отримали свячень, покинули або не виявляли своє священство.....	628
<i>Позначення та скорочення.....</i>	<i>641</i>
<i>Використані джерела .....</i>	<i>645</i>

Перемиська єпархія та Апостольська адміністрація Лемківщини (1939-1950): знищення структур і доля духовенства

Перемиська єпархія Київської (згодом – Галицької) митрополії протягом багатьох віків, у різних історичних умовах, безперервно розвивала й зміцнювала свої структури, примножувала майно, збільшувала число священиків, вдосконалювала вишкіл кадрів і душпастирську опіку над вірними. Проте в середині ХХ ст. вона зазнала важких випробувань та цілеспрямованої атаки тоталітарних режимів і *de facto* перестала існувати.

Драма воєнної доби 1939-1945 рр. – тобто німецька і радянська окупації, бойові дії та польсько-українське протистояння – призвела до матеріальної руйни й особливих втрат серед духовенства та вірних. Утім, незважаючи на ці болючі втрати, в нормальних умовах єпархія могла б досить скоро повернутися до повноцінного життя. Та склалося інакше: коли після завершення боїв народи Європи почали заліковувати воєнні рани, для греко-католицьких (унійних) Церков на території Радянського Союзу та його країн-сателітів – Польщі, Румунії, Чехословаччини – настав час їх цілеспрямованого, спланованого знищення. Не оминула гірка чаша і Перемиську єпархію. Встановлений у 1944 р. новий кордон між СРСР і прорадянською Польською державою розділив єпархію надвоє. Почався фізичний та психологічний наступ комуністичної системи на Українську Греко-Католицьку Церкву (УГКЦ)¹: в Радянській Україні – арешти, заслання, грабунки, конфіскація бібліотек, архівів, рухомого та нерухомого майна, врешті примусове «возз'єднання» з Російською Православною Церквою (РПЦ); в Польщі – залякування та депортація українського населення до Радянського Союзу (1944-1946) і на приєднані після війни західні та північні землі (акція «Вісла» 1947 р.). Наслідком такої планомірної боротьби з українством та історично пов'язаною з ним Церквою була цілковита ліквідація греко-католицьких еклезіяльних структур в Радянській Україні, а в комуністичній Польщі – тотальна етнічна чистка українців Надсяння та Лемківщини, після якої відродження повнокровного церковного й національного життя на цих теренах стало неможливе.

В усіх випадках головний удар був спрямований проти греко-католицького духовенства, яке очолювало церковні структури й було духовним, а часто й національним

---

¹ Тут і далі в цій праці ми використовуємо на означення Галицької греко-католицької митрополії сучасний термін «Українська Греко-Католицька Церква» з огляду на національну приналежність переважної більшості її клиру та вірних як тепер, так і в минулому, а також з огляду на спадкоємність церковно-обрядової й духовно-культурної спадщини.

проводирем для українського населення. Більш як сорокалітнє панування комуністичного режиму з його антицерковною і антиукраїнською політикою не давало змоги належно дослідити долі священиків, часто трагічні, зокрема у воєнні та повоєнні роки, як і трагедію УГКЦ в цілому. З цієї ж причини досі бракує досліджень і про долю душпастирів окремих епархій довоєнної Галицької митрополії та належно опрацьованої мартирології тогочасного духовенства і монашества.

Тому первісною метою нашого дослідження було висвітлити на підставі документів та усних свідчень долю священнослужителів Перемиської епархії й Апостольської адміністрації Лемківщини (ААЛ), які, починаючи з 1939 р., загинули від рук радянських та німецьких окупантів, польської армії, збройного підпілля чи цивільних банд, були ув'язнені органами держбезпеки СРСР та Польщі, німецьким гестапо тощо. Прізвиська душпастирів, що постраждали під польською владою, були здебільшого відомі, а окремі дослідники протягом багатьох років уточнювали кількість убитих та заарештованих². Значно складніше було визначити справжнє число священиків, що потерпіли на території України. Особливо важко було встановити, де проживали священнослужителі, переселені (депортовані) в УРСР з території

² Йдеться насамперед про працю о. Василя Гриника «Церква в рідному краю і в Польщі» (звіт обсягом 158 машинописних аркушів від 18 березня 1948 р. – див. док. 314 у 2-му томі цього вид., далі в посиланнях на документи цього тому подаватимемо лише номер документа), а також такі публікації, як: Степан Шах. *Між Сяном і Дунайцем: Спогади*, част. 1. Мюнхен 1960, с. 338-340; Юліян Бескид-Тарнович. *На згадищах Закерзоння*. Торонто 1962; о. Іван Лебедович. *З мартирології духовенства Західної України: Матеріали до історії*. Філадельфія 1978; Роман Рейнарович. *Мартирологія Лемківщини (1944-1947) // Логос: Богословський кварталник* 3 (1981) 183-201; 4 (1981) 286-298; 1 (1982) 52-61; *Лемківщина* (Нью-Йорк) 2 (1982) 23; 1 (1985) 18-19; 4 (1985) 12-14; *Мартирологія українських Церков, т. 2: Українська Католицька Церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України* / ред. О. Зінкевич, Т. Лончина. Торонто – Балтимор 1985; Євген Місило. *Греко-Католицька Церква у Польщі (1944-1947) // Варшавські українознавчі записки*, зош. 1. Варшава 1989; Віталій Процюк. *Книга пам'яті: Про трагічну долю українців Закерзоння у 1944-1956 рр.* Львів 1996; Михайло Козак. *Пом'яни, Господи, душі слуг Твоїх*. Перемишль – Львів 2002; Анізія Путько-Стех. *Українські священики Закерзоння: Хроніка репресій*. Львів 2007.

Проблематика репресивної політики комуністичних режимів супроти греко-католицьких Церков та долі окремих греко-католицьких священнослужителів знайшли відображення в польській історіографії. Зокрема, вартують уваги такі праці: Stanisław Stępień. *Kościół greckokatolicki w Polsce po II wojnie światowej i w czasach współczesnych (do roku 1998) // Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa* / ред. S. Stępień, т. 4. Przemysł 1998, с. 339-370; Mariusz Ryńca. *Administracja Apostolska Łemkowszczyzny w latach 1945-1947*. Kraków 2001; *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989. Pomordowani – więzieni – wygnani* / ред. Jerzy Myszor, т. 1-3. Warszawa 2002-2006; Anna Korzeniewska-Lasota. *Ukraińcy na Warmii i Mazurach w latach 1947-1970*. Olsztyn 2007. Особливо плідно в цій ділянці останніми роками працює Ігор Галагіда з Іданська, який опублікував кілька наукових статей, збірників документів і монографічних досліджень, серед яких: Igor Hałagida. *Ukraińcy na zachodnich i północnych ziemiach Polskich 1947-1957*. Warszawa 2002; «Szpieg Watykanu». *Kapłan greckokatolicki ks. Bazyli Hrynyk (1896-1977)*. Warszawa 2008; *Odnowienie duszpastwstwa greckokatolickiego w Polsce 1956-1957. Dokumenty* [= *Bazylińskie Studia Historyczne* 1]. Warszawa 2011; *Działania komunistycznych organów bezpieczeństwa przeciwko duchowieństwu greckokatolickiemu w Polsce (1944-1956). Dokumenty* [= *Bazylińskie Studia Historyczne* 2]. Warszawa 2012.

Польщі, бо ж вони, переважно, не селилися разом зі своїми колишніми парафіянами, а крім того, протягом років не раз змінювали місце праці або проживання; через це долю кількох осіб духовного стану так і не вдалося з'ясувати.

Дотепер ніхто не може навіть приблизно назвати число греко-католицьких священників, заарештованих в Українській РСР протягом 1939-1989 рр. Для цього слід було б перевірити долю кожного священника зокрема. Саме такий кропіткий метод був обраний нами у випадку з духовенством Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини, і в кінцевому підсумку ми встановили долі більшості священників, дияконів, монахів та семінаристів, включно з тими, які померли природною смертю після вересня 1939-го, підпільно душпастирювали в УРСР, виїхали на Захід, залишилися на території Польщі й душпастирювали в латинському або східному обряді, перейшли у православ'я, покинули священство тощо.

Базовим джерелом та відправною точкою для пошуків були два останні довоєнні шематизми: Перемиської єпархії за 1938-1939 рр. і Апостольської адміністрації Лемківщини за 1936 р.³ Щоправда, в ході пошукової роботи виявлено групу священників та дияконів, які не були поміщені в названих шематизмах, – це довоєнні семінаристи, висвячені під час та після війни на Заході або в Україні (кілька випадків) православними чи підпільними греко-католицькими єпископами. Також виявлено кандидатів до духовного стану, які були прийняті до семінарії вже під час війни, а тому не потрапили в списки семінаристів у згаданих шематизмах. Утім, з'ясувати біографічні дані та подальшу долю перемиських семінаристів вдалося тільки частково, тож достеменно невідомо, скільки саме з них загинуло в німецьких концтаборах, у похідних групах ОУН, загонах УПА, дивізії «Галичина», в лавах Червоної армії, а скільки потрапило до радянських місць позбавлення волі.

---

³ У цьому виданні не розглядаються життєві долі тих священників, які померли в період від часу укладення згаданих шематизмів до 1 вересня 1939 р., а це: о. Микола Бурмич (17.VII.1864-26.II.1938), о. Лев Вань (26.V.1890-[до 1.IX.1939]), о. Михайло Дигдалевич (1874-17.V.1937), о. Юліян Дуцько (18.VII.1880-17.IX.1938), о. Григорій Журавецький (10.II.1847-[1938]), о. Теодор Заболоцький (29.III.1885-24.XII.1938), о. Данило Заяць (24.XII.1912 – влітку 1939), о. Іван Калимон (19.VI.1873-[1939]), о. Іван Карпевич (3.IV.1875-15.II.1938), о. Савин-Олександр Кмицикевич (27.III.1862-19.II.1939), о. Володимир Коленський (Кобздей) (16.XI.1862-7.I.1937), о. Іван Колтонюк (13.VI.1887-25.IV.1938), о. Іван Костек (2.IX.1860-27.XII.1938), о. Володимир Котис (22.VIII.1882-12.V.1938), о. Євген Кульчицький (18.VIII.1866-[до 1.IX.1939]), о. Іван Лесак (13.VII.1860-[до 1.IX.1939]), о. Микола Лопатяк (9.V.1872-14.IX.1938), о. Адріян Малиняк (5.XI.1911-13.III.1938), о. д-р Василь Масцюх, (30.III.1873-12.III.1936), о. Іван Мельник (3.VIII.1859-1938), о. Василь Олексин (18.VI.1880-30.IV.1937), о. Роман Осмак (13.V.1863-8.XII.1938), о. Ларій Паньківський (26.VI.1868-12.II.1939), о. Іван Петик (28.VI.1882-22.V.1938), о. Петро Погорецький-Сас (10.VII.1865-18.IV.1939), о. Василь Полянський (21.V.1867-4.IV.1938), о. Пантелеймон Скоморович (Баран) (8.VIII.1879-14.IV.1938), о. Микола Стецишин (21.IX.1881-16.XII.1938), о. Іван Федевич (19.I.1883-11.II.1939), о. Анатоль Хияк (11.X.1873-[до 1.IX.1939]), о. Євген Хоминський (30.III.1867-4.VII.1939), о. Петро Цепинський (3.VII.1853-[до 1.IX.1939]), о. Євстахій Цепинський (19.X.1864-20.II.1938), о. Роман Чайковський (19.VIII.1864-14.IV.1937), о. Мирослав-Юрій Черкавський (5.V.1876-6.I.1939), о. Дмитро Чертежинський (Гуска) (10.XI.1870-30.IX.1938), о. Семен Чичилович (19.V.1857-3.XII.1938), о. Михайло Юзв'як (16.IX.1873-12.I.1938), о. Іван Яросевич (23.XI.1854-[до 1.IX.1939]).

Біографи короткі, укладені за єдиною схемою, бо ж завданням автора було створити свого роду біографічний каталог для дослідників, у якому були б подані: точна дата й місце народження священика, його батьки, дата свячень, парафії, на яких він працював, місце й дата смерті. Багато з-поміж душпастирів – це відомі діячі на церковній та національній ниві, що заслуговують на окрему увагу і ґрунтовне дослідження їхньої діяльності, але це не належало до завдань нашої праці.

Коли йшлося про вбитих та репресованих священиків, то подавалися, по змозі, також і короткі біографи членів їхніх родин. До цього нас спонукала, зокрема, й та обставина, що серед близьких родичів цих священиків часто є воїни дивізії «Галичина» та члени ОУН/УПА, вбиті або репресовані. Членів родин таких «ворогів народу» радянська влада переважно переслідувала за «бандопосібницьку діяльність» (найчастіше, якщо не було конкретних доказів допомоги підпіллю, родину карали засланням на спецпоселення). Так само й арешт священика, без огляду на те, які саме «злочини» йому інкримінували, означав здебільшого репресії проти цілої його родини – те ж таки заслання на спецпоселення під нагляд органів МДБ/МВС.

Для укладення біограм використано насамперед архівні матеріали, що зберігаються в Державному архіві в Перемишлі у фондах Греко-католицького єпископського ординаріату та Апостольської адміністрації Лемківщини (книги свячень, звіти, кореспонденція). На жаль, за кількома винятками, в Перемишлі не вдалося розшукати особові справи священиків з досліджуваного періоду. Крім того, для висвітлення долі душпастирів, заарештованих і засуджених на території Радянської України, використано архівно-слідчі справи та інші матеріали, що зберігаються в архіві Управління інформаційно-аналітичного забезпечення ГУМВС України у Львівській обл.; Галузевому державному архіві Служби безпеки України в Києві; архіві Управління Служби безпеки України у Львівській обл. Нарешті, дуже помічним, а в деяких випадках єдиним джерелом були свідчення, отримані від родичів священика, його парафіян або знайомих, а також інтерв'ю та інформації, зібрані Інститутом історії Церкви Українського католицького університету у Львові. На жаль, попри наполегливі пошуки, нам не вдалося виявити архівів Львівського та Дрогобицького єпархіяльних управлінь РПЦ, де мали б зберігатися, серед іншого, особові справи т. зв. «возз'єднаних» священиків.

І. Перша радянська окупація (вересень 1939 – червень 1941)

Від другої половини вересня 1939 до кінця червня 1941 р. більша частина території Перемиської єпархії – 33 деканати з 45 в цілості та ще дев'ять частково – опинилася під радянською окупацією. З приходом у Галичину більшовики заходились відразу встановлювати тут новий лад. Дуже коротко згадаємо про загальновідомі обмеження, які болісно вдарили й по УГКЦ: одержавлення релігійних видавництв та їх обладнання; заборона друку церковних газет та журналів; націоналізація освітніх

закладів; закриття духовних семінарій; заборона викладання релігії у школах; заборона діяльності церковних та мирянських братств, товариств і організацій; націоналізація єпархіяльного та парафіяльного майна, часто з позбавленням парохів права проживати в парафіяльному будинку⁴; припинення виплат священикам; обкладення душпастирів непосильними податками, які принесли духовенству матеріальне зuboжіння; інші переслідування.

Не минуло греко-католицьких священиків і пряме фізичне насилля. Першою жертвою НКВС став о. Михайло Телеп, застрелений офіцером-енкаведистом 26 вересня 1939 р. на плебанії в с. Рогізно Яворівського р-ну. Однак його смерть була радше виявом загального ворожого наставлення представників радянських репресивних органів до «служителів культу», аніж цілеспрямованою атакою на Церкву. Адже ще 15 вересня 1939 р., перед самим приходом на Західну Україну радянських військ, нарком внутрішніх справ СРСР Лаврентій Берія підписав директиву № 20177, яка зобов'язувала оперативні групи НКВС одразу після вступу Червоної армії на новоприєдані території заарештовувати – окрім представників колишньої польської влади, поліції та армії – діячів польських та українських «контрреволюційних» партій та деякі інші категорії населення, але поки що утримуватись від репресій щодо осіб духовного стану, особливо католиків⁵.

Однак місцеві управління НКВС від перших днів окупації стали включати до числа «контрреволюційних елементів» також і духовенство. Було заведено низку агентурних справ на представників греко-католицького клиру: 11 листопада 1939 р. – справа «Чума» на єпископа Григорія Хомишина та близько двох десятків священиків і мирян Станиславівської єпархії; 31 грудня – справа «Ходячие» на митрополита Андрея Шептицького, єпископів Івана Бучка та Микиту Будку і ще п'ятьох чільних священиків Львівської архієпархії. 8 лютого 1940 р. вийшов наказ НКВС СРСР № 00154 за підписом Берії, згідно з яким слідча робота щодо католиків мала бути зосереджена в 2-му відділі ГУДБ НКВС СРСР та у «других відділах» УДБ НКВС союзних республік і УНКВС областей, а наркоми внутрішніх справ республік та начальники обласних управлінь мали доповідати про агентурну роботу й антирадянські прояви серед католицького духовенства у 2-й відділ ГУДБ НКВС СРСР⁶. Внаслідок проведеної агентурно-слідчої роботи 2-й відділ ГУДБ НКВС СРСР 29 квітня 1940 р. дав НКВС УРСР вказівки щодо оперативних заходів по «уніятському» духовенству – зокрема, вивчити оточення владик Андрея Шептицького, Григорія Хомишина і Йосафата Коциловського. Серед дев'ятьох священнослужителів, що підлягали посиленій

---

⁴ Пор. біограми о. Володимира Савки, о. Степана Граба, о. Ореста Мартиновича, о. Петра Лазурка, о. Олексія Дацишина, о. Миколи Баранецького, о. Філарета Ортинського, о. Василя Карушенка, о. Данила Бодревича (вигнаний із плебанії), о. Франца Згорлякевича (плебанію зайняли радянські війська під прикордонну заставу).

⁵ *Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939-1944)* / ред. В. Сергійчук. Київ 2005, с. 19.

⁶ *Ліквідація УГКЦ (1939-1946). Документи радянських органів державної безпеки* / ред. В. Сергійчук. Київ 2006, т. 1, с. 69-70.

агентурній «обробці», було й троє з Перемиської єпархії: єп. Григорій Лакота, о. Іван Качмар і о. Микола Грицеляк⁷. Здається, найбільше уваги співробітники спецслужб присвятили отцю-канцлеру Миколі Грицеляку, настирливо змушуючи його до співпраці. Тиск на нього особливо посилювався після арешту його 17-річного сина Богдана – в обмін на співпрацю органи безпеки обіцяли, що синові пом'якшать вирок. Після категоричної відмови о. Грицеляка начальник 3-го управління НКДБ УРСР кап. Дроздецький у березні 1941 р. рекомендував начальникові Дрогобицького управління НКДБ кап. Зачепі підготувати листа від Богдана Грицеляка до матері, в якому той мав би в гострому тоні звинуватити батька за небажання йому допомогти⁸.

Співробітники НКВС та НКДБ дуже ретельно вивчали настрої серед духовенства і вірних, нагромаджували компрометуючі матеріяли на священників, особливо щодо їхньої «антирадянської» діяльності. До агентурної роботи залучалися й сільські бідняки, насамперед з-поміж симпатиків комуністичної ідеології, яким передавали конфісковану парафіяльну землю і рухоме майно. Будь-який, навіть незначущий донос міг стати приводом виклику священника в місцеве управління, де його під сильним тиском примушували підписати зобов'язання щодо таємного співробітництва з органами безпеки. Деякі священники (сьогодні неможливо визначити навіть приблизне їх число, хоч можна припускати, що немало), рятуючись від арешту, підписували такі зобов'язання. Дехто, не бажаючи співпрацювати з радянськими репресивними органами, утік на окуповану німцями територію (напр., о. Микола Кушпін, о. Михайло Паславський), але їхнім рідним це коштувало заслання у віддалені райони Радянського Союзу. Дехто переховувався від органів безпеки на території УРСР, як-от о. Іван Криса, родину якого теж виселили на спецпоселення.

Поряд із психологічним тиском, уже на початку 1940 р. почалися арешти священників, їхніх родин і активних парафіян. З-поміж священників Перемиської єпархії першим, 9 січня 1940 р., внаслідок доносу, заарештували о. Степана Щурка, пароха в с. Звір Самбірського р-ну, разом з п'ятьма парафіянами; після 5-місячного ув'язнення о. Щурко був виправданий судом і звільнений. Від серпня 1940 р. число заарештованих значно збільшилося (особливо в листопаді). Після короткотривалого слідства в райвідділку НКВС заарештованих священників здебільшого доправляли до слідчих тюрем Дрогобича та Самбора (крім того, о. Павло Лах і о. д-р Микола Гриник утримувалися в Перемишлі, о. Михайло Заворотюк – у Львові, о. Данило Михайлів – у Рудках). З-поміж заарештованих за період від січня 1940 по червень 1941 р. двоє були страчені – о. Степан Макар (за вироком суду) і о. Михайло Заворотюк (під час масової ліквідації в'язнів у червні 1941-го). Під час слідства, допитів чи навіть короткотривалих викликів до затриманих не раз застосовували фізичне насильство, так що деякі з них втрачали здоров'я (о. Петро Лазурко, о. Михайло Головей, о. Роман Кокотайло, о. Іван Яремко та ін.). Достеменно визначити, скільки священників постраждало в цей період і яких знущань вони зазнали, сьогодні дуже важко.

⁷ Ліквідація УГКЦ, т. 1, с. 77-80.

⁸ Там само, с. 254-256.

Драматичним і трагічним моментом для українського населення, в тому числі й духовенства, став відступ радянських військ і органів НКВС із західних областей України у червні 1941 р. Окрім священників, убитих під час масового знищення в'язнів Самбірської і Дрогобицької тюрем та замордованих у шахтах Саліни, ще шестеро душпастирів загинули в місцях свого служіння. Жертв могло бути ще більше, бо ж співробітники місцевих НКВС перед відступом намагалися знищити священників, яких не встигли заарештувати, влаштовуючи на них облави, і декому тільки чудом пощастило врятуватися⁹.

У липні 1941 р. еп. Йосафат Коциловський окремим розпорядженням наказав деканам і парохам надсилати до консисторії звіти про стан парафій (на жаль, не всі вони збереглися). Відомо, що на основі цих звітів був складений список священників, які потерпіли від радянської влади (вбиті, ув'язнені, вивезені на Сибір), але він, на жаль, теж не зберігся. Мабуть, саме на основі відомостей з Перемиської єпископської консисторії у «Краківських вістях» був опублікований список із 21 греко-католицького священника Перемиської єпархії, які загинули від рук НКВС¹⁰.

На сьогодні вдалося встановити, що під час першої радянської окупації Західної України 11 священників Перемиської єпархії були розстріляні без суду й слідства або померли внаслідок побоїв¹¹, 21 священник і двоє семінаристів були заарештовані. З них на території УРСР розстріляно в тюрмах 11 священників¹², а ще троє загинули поза межами УРСР, на засланні та в таборах¹³. Крім того, був засуджений до розстрілу і страчений семінарист ААЛ Михайло Гентіш (червень 1941 р.), а ще один семінарист, Михайло Васюта, тоді ж таки загинув у шахтах Саліни. Трьом священникам вдалося врятуватися під час масового знищення в'язнів Самбірської тюрми в останніх днях червня 1941 р.¹⁴ Один з них, о. Степан Щурко, був заарештований

⁹ Напр., о. Омеляну Каленюку, о. Івану Косоноцькому, о. Михайлу Блонаровичу. Щонайменше троє священників померли внаслідок побоїв і знущань: о. Омелян Калинич, о. Іван Бурий, о. Данило Котис.

¹⁰ *Краківські вісті* 241 (1941). З поданих у списку священників не загинули: о. Володимир Боровець, парох с. Серни (переїхав до Польщі); о. Петро Гуль, парох с. Шоломиничі (помер в Узбекистані); о. Михайло Дороцький, парох с. Потелич (повернув на парафію); о. Олександр Пулик, парох с. Добросин (в Добросині загинув не він, а о. Теодор Зрада).

¹¹ Отець Костянтин Бугера (22.VI.1941), о. Іван Бурий (22.VI.1942 – внаслідок побоїв), о. Іван Гнатишак (1941 – внаслідок побоїв), о. Петро Дутко (27.VI.1941), о. Теодор Зрада (25.VI.1941), о. Омелян Калинич (VIII.1940 – внаслідок побоїв), о. Данило Котис (1941 – внаслідок побоїв), о. Мартин Миколайчук (27.VI.1941), о. Михайло Радошицький (21.VI.1941 – спалений заживо), о. Михайло Телеп (26.IX.1939), о. Прокіп Тис (28.VI.1941).

¹² Отець Петро Андрейчик (VI.1941), о. Юрій Гошка (VI.1941), о. д-р Микола Гриник (VI.1941), о. Іван Данилків (VI.1941), о. Михайло Заворотюк (VI.1941), о. Іван Кебуз (26.VI.1941), о. Софрон Коліда (VI.1941), о. Зенон Крупський (27.VI.1941), о. Павло Лах (IV/V.1940), о. Степан Макар (14.IV.1941), о. Роман Осідач (28.VI.1941).

¹³ Отець Микола Добрянський (30.XII.1941 в таборі), о. Данило Михайлів (31.X.1940 в таборі) о. Іван Шевчик (на спецпоселенні). Не рахуємо тут о. Петра Гуля, який помер 7.III.1943 в Узбекистані, але вже після амністії.

¹⁴ Отець Григорій Канда, о. Адріян Левицький, о. Степан Щурко.

удруге в червні 1945 р. і помер у таборі, а двоє інших з наближенням до Галичини радянських військ виїхали з України. Нарешті, троє священників, заарештованих під час першої радянської окупації і засуджених до тюремного ув'язнення або заслання, згодом повернулися на Західну Україну: о. Йосиф Ліщинський у травні 1941 р. повернувся на свою парафію і був удруге ув'язнений у квітні 1945 р.; о. Михайло Дороцький повернувся на свою парафію в грудні 1945 р. за ціну «возз'єднання» з РПЦ; тяжко хворий о. Антін Слонський повернувся з заслання й жив у дочки та зятя, проте з відновленням радянської влади був засланий на спецпоселення, де й помер.

Священників, що побували під арештом, в тому числі й нетривалим, було, мабуть, ще більше. У спогадах опитаних нами людей звучали прізвища, яких ми не включаємо до списку репресованих через брак переконливих доказів (напр., є свідчення про те, що о. Омелян Кульчицький був ув'язнений у Самбірській тюрмі, що був заарештований о. д-р Михайло Трохимчук), хоча нема сумнівів, що ці священники, як і багато інших, теж були жертвами переслідувань з боку тоталітарного режиму (як-от о. д-р Теодор Вергун, чия смерть прискорили часті виклики в НКВС). Крім того, троє священників були разом з родинами та частиною парафіян виселені з прикордонної смуги: о. Михайло Бак (13 квітня 1940 р. в Рівненську область), о. Іван Гайдукевич (у січні 1940 р. у с. Псари на Рогатинщині) і о. Ілля Сіткевич (у 1940 р. в Рівненську область).

Бувало, що священників (о. Йосифа Ліщинського, о. Степана Щурка) заарештовували й засуджували на підставі злобних доносів парафіян, які не сприймали душпастирських повчань щодо своєї неморальної поведінки або спокушувалися на якісь матеріальні заохоти з боку місцевої влади (як у випадку о. Данила Михайліва). Часто в ролі донощиків виступали місцеві сільські комуністи (на їх совісті, зокрема, смерть о. Степана Макара). Достеменно невідомо, скільки священників Перемиської єпархії під час першої радянської окупації покинули свої парафії на території УРСР і працювали на тій території, що опинилася під нацистською владою¹⁵.

II. Німецька окупація (1939-1944)

Згідно з таємним пактом Молотова-Ріббентропа, Галичина була у вересні 1939 р. розділена між Німеччиною і Радянським Союзом. Розділеною виявилась і Перемиська єпархія. По німецькому боці опинилася майже вся територія Апостольської

¹⁵ Згідно зі свідченнями єп. Григорія Лакоти, які він давав під час слідства в серпні 1946 р., до окупованої німцями частини єпархії прибуло багато священників-біженців, з яких 30-40 йому вдалося призначити сотрудниками на парафіях. Загальне ж число душпастирів, які втекли з окупованої радянськими військами Західної України і влаштувалися не лише на церковних, але й на світських посадах (у школах, допоміжних комітетах та інших громадських установах), сягало 80 (ГДА СБУ, ф. 6, спр. 26310, т. 1, арк. 180; т. 2, арк. 314). За словами владики, священники залишали свої парафії «всупереч наказам вищих духовних інстанцій про необхідність залишатися на своїх місцях. Вони тікали, тому що боялися Червоної армії, вважали, що діяльність Церкви і священників в умовах радянської влади буде заборонена... боялися імовірного арешту радянськими органами влади» (там само, т. 1, арк. 181-182).

адміністрації Лемківщини окрім кількох східних парафій Динівського і Сяніцького деканатів¹⁶. Із 45 деканатів Перемиської єпархії по німецькому боці опинилося три деканати повністю (Балигородський, Лупківський і Тіснянський) та дев'ять деканатів частково: вісім парафій Лежайського д-ту, шість – Лютовиського, чотири – Ліського, три – Ярославського, по дві – Перемиського, Порохницького (парафія Бахір без дочірньої Бабичі) та Радимнянського, і по одній – Сінявського та Турчанського.

Вже 25 вересня 1939 р. владики Йосафат Коциловський створив у тій частині Перемиської єпархії, що опинилась під німецькою окупацією, генеральний вікаріят із осідком у Ярославі. Генеральним вікарієм він призначив свого єпископа-помічника Григорія Лакоту¹⁷, якому вдалося потрапити до нового осідку буквально напередодні остаточного перекриття радянсько-німецького кордону¹⁸. Цей генеральний вікаріят проіснував до кінця червня 1941 р., хоч сам владики Лакота залишався в Ярославі аж до грудня того ж таки року¹⁹. Від липня 1941-го й до переходу радянсько-німецького фронту в 1944-1945 рр. ціла Перемиська єпархія перебувала під владою гітлерівського режиму. Апостольською адміністрацією Лемківщини за німецької окупації завідували: о. д-р Яків Медвецький (до січня 1941 р.) і о. Олександр Малиновський (від січня 1941 – до вересня 1945 р.). Осідком курії ААЛ був Сянік (від травня 1938-го), а на час фронтових боїв (від 28.VII.1944 по 26.II.1945) – Криниця²⁰.

Під владою нацистського режиму греко-католицьке духовенство зазнавало всіляких злигоднів, що добре описані в історіографії: обов'язкові постачання контингентів, арешти, допити, вбивства. Вже в перші дні війни німці обмежили діяльність церковних і світських установ (фактично зліквідували їх); припинили видавничу діяльність Церкви (дозволили друкувати – і то неперіодично – тільки «Вісті Апостольської адміністрації Лемківщини» і «Ярославські єпархіяльні відомості»). У квітні 1941 р. генерал-губернатор у Кракові Ганс Франк видав розпорядження, згідно з яким на території Генеральної губернії греко-католикам було дозволено врочисто святкувати, крім неділь, тільки 14 свят з 22-х наявних у церковному календарі (не враховуючи місцевих празників)²¹. Священиків, які не підкорялися новим законам і служили «врочисті» Служби Божі у дні заборонених свят, попередили про те, що «наступного разу військо змусить їх до порядку»²². Великих матеріальних

¹⁶ З Динівського д-ту по радянському боці опинилися села Володж, Добра Шляхотська, Павлокома, Селиська і Улюч; з Сяніцького д-ту – Залуж-Війське, Межибрід, Ольхівці та Тирява Сільна.

¹⁷ Декрет єп. Йосафата Коциловського від 25.IX.1939 р. № 317 // *Archiwum Państwowe w Przemyslu*, *Archiwum biskupstwa greckokatolickiego w Przemyslu* (далі: ААР, АВГК), спр. 9271, арк. 15.

¹⁸ Див. протокол допиту єп. Й. Коциловського від 6-8 серпня 1946 р. // ГДА СБУ, ф. 6, спр. 26310, т. 1, арк. 76-77.

¹⁹ ГДА СБУ, ф. 6, спр. 26310, т. 1, арк.141.

²⁰ ААР, *Administracja Apostolska Łemkowszczyzny* (далі: ААЛ), спр. 50, арк. 120, 129.

²¹ *Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, *Akta parafii Karlików* (далі: МВКС, АРК), спр. 58, арк. 40.

²² МВКС, АРК, спр. 58, арк. 40-45.

і мистецьких втрат завдало УГКЦ розпорядження генерал-губернатора з червня 1941 р., згідно з яким слід було віддавати на військові потреби всі церковні дзвони. Незважаючи на зусилля перемиських владик і апостольського адміністратора Лемківщини, в 1941-1944 рр. було знищено майже 80 відсотків цих безцінних історичних пам'яток людвісарського мистецтва.

Невідрадне було й матеріальне становище духовенства. Загалом, священники бідували разом із парафіянами. Вони не тільки самі повинні були вчасно здавати всі приписані контингенти і сплачувати всі податки, а й часто змушені були допомагати окупантам стягати з бідного населення різноманітні контрибуції, проводити збірки харчів та одягу для потреб німецької армії²³. Внаслідок грабівницької політики нацистів і масового вивозу людей на роботи в Німеччину села ставали чимраз біднішими, так що священникам часто бракувало не тільки одягу та харчів, а й навіть борошна на просфори до Святої Літургії, літургійного вина, свічок тощо. Узимку в гірських районах до церкви через брак одягу і взуття приходило заледве 20-30 відсотків парафіян. Будь-який вияв непокори владі – а часто й неправдивий донос – тягнув за собою жорстоке покарання. На підставі зібраних нами документальних матеріалів можна підбити такий підсумок німецьких репресій проти духовенства Перемиської єпархії й ААЛ:

- розстріляні: о. Михайло Величко, о. Мирослав Костек, а також семінарист Павло Дябога і диякон Володимир Федисів (останні двоє – на Східній Україні, де перебували з похідними групами ОУН);
- померли від побоїв: о. Нестор Кузьмич і о. Іван Яремко;
- у гітлерівських концтаборах тривале ув'язнення відбули четверо священників: о. Семен Іжик, о. Михайло Климчак, о. Юрій Ковальський і о. Євген Олійник; відомо також про семінариста Йосифа Карвана, що загинув у концтаборі;
- під слідством та в тюрмах у різний час перебували (за дуже неповними даними) 14 священників: о. Володимир Ардан, о. Степан Венгринович, о. Михайло Ганушевський (свящ. Львівської архієпархії, заарештований у Сяноці), о. Яким Грицай, о. Станислав Демко, о. Степан Дзюбина, о. Василь Дяк, о. Микола Думанський (свящ. Львівської архієпархії, заарештований у Сяноці), о. Василь Лах, о. Мирон Матюк, о. Андрій Оршак, о. Петро Собин, о. Роман Стародуб і о. Йосиф Хиляк.

Крім того, в кінці червня 1941 р. за підозрою у москвофільській орієнтації та сприянні росіянам заарештовано дев'ятеро священників з Лемківщини (о. Андрій Оршак, о. Василь Бартко, о. Володимир Венгринович, о. Омелян Венгринович, о. Зенон Каленюк, о. Володимир Мохнацький, о. Іван Полянський о. Юліян Сембратович, о. Євген Хиляк), яких інтерновано в м. Кельце у таборі на Карчовскаштрассе 8, де вони перебували під наглядом німців і латинського єпископа Чеслава Качмарека²⁴.

²³ АРР, ААЛ, спр. 5, арк. 41, 130.

²⁴ Чеслав Качмарек, єп. (1895-1963) – нар. у с. Лісево Мале Серпцького пов. в Польщі. Єр. свяч. – 1922. Священик Плоцької дієцезії. Здобув вищу богословську освіту й захистив докторат (1927)

Апостольський адміністратор Лемківщини о. Олександр Малиновський ще в жовтні 1941 р. звернувся з цього приводу з протестом до генерал-губернатора в Кракові і безустанно, до жовтня 1944 р., домагався звільнення інтернованих²⁵. На свої парафії вони повернулися тільки після відходу німецьких військ із Кельце (першим 29 жовтня 1944 р. до Криниці приїхав о. Євген Хиляк)²⁶. Загалом на території Перемиської єпархії й Апостольської адміністрації Лемківщини від рук німецьких окупантів загинуло чотири священики і три семінаристи, заарештовано або інтерновано було 26 душпастирів.

Великих людських і матеріальних втрат зазнала УГКЦ й під час фронтових боїв у 1939 та 1941, а особливо в 1944-1945 рр. Найбільше потерпіла Лемківщина, де під кінець війни радянсько-німецький фронт на кілька місяців затримався на Дуклянському перевалі. Тоді були пограбовані й знищені цілі села, а в них і церкви та церковне майно, полягло багато люду. Внаслідок воєнних дій під час переходу лінії фронту загинуло й четверо священиків: о. Григорій Богущ, о. Дам'ян Дзяма, о. Микола Думанський (священик Львівської архієпархії, працював в ААЛ), о. Семен Мигаль, а також два єромонахи-василіяни: о. Лаврентій (Володимир) Качмарський та о. Климентій (Іван) Керницький і один брат-василіянин – Веніамин (Василь) Клячинський. Полягло також щонайменше двоє семінаристів: Володимир Єсип (у лавах радянської армії) і Йосиф Федачинський (від вибуху бомби). Був поранений гранатою о. Михайло Дочило, парох у с. Яблінки Ліського повіту.

III. Друга радянська окупація (після 1944)

Пропаганда сталінського режиму на заключному етапі війни та в повоєнні роки фокусувалася на боротьбі з реальними та уявними колаборантами німецької влади й різного роду «антирадянськими елементами». На західноукраїнських землях головний пропагандистський удар був спрямований проти ОУН/УПА й дивізії «Галичина», а далі й проти всіх національно-культурних інституцій. А УГКЦ та її духовенство були в очах нової влади або «симпатиками» її збройних ворогів, або надавали активну підтримку «Просвіті», «Рідній школі» та іншим «антирадянським організаціям» – і тому теж відразу стали мішенню для спецслужб.

У світлі радянської ідеології цю Церкву зображали як єзуїтське церковно-політичне формування, агентуру Ватикану, за допомогою якої папа поширює на сході

у Франції. В 1938 висвячений на єпископа й іменований ординарієм Келецької дієцезії. 20.I.1951 заарештований польськими органами безпеки, 22.IX.1953 «за співпрацю з гітлерівцями» засуджений до 12 років тюремного ув'язнення і 5 років позбавлення громадянських прав з конфіскацією майна. Під тиском громадськості в жовтні 1956 Найвищий військовий суд скасував вирок із зняттям судимости. Помер у м. Кельце, де й похований.

²⁵ АРР, ААЛ, спр. 17, арк. 1-3. Див. також лист апостольського адміністратора з 23.X.1944: АРР, ААЛ, спр., 50 арк. 122.

²⁶ АРР, ААЛ, спр. 50, арк. 123.

Європи свої антирадянські впливи й провадить підривну роботу проти Радянського Союзу, комунізму та революційного руху загалом. Серед головних прикладів такої підривної роботи з боку Ватикану й, зокрема, Конгрегації у справах Східної Церкви радянська пропаганда називала заснування «Католицької акції»²⁷, унійні конгреси у Велеграді (1907-1938), унійні конференції у Пинську (1930-1937) та унійний з'їзд у Львові (22-25 грудня 1936 р.), таємне висвячення митрополитом Шептицьким у вересні 1914 р. єпископів Йосифа Боцяна (на Луцьку катедру) й Дмитра Яремка (на Острозьку катедру), призначення тим-таки Шептицьким у травні 1917 р. екзарха для російських греко-католиків в особі о. Леоніда Федорова та нелегальні контакти з ним у 1920-х рр., заснування 9 жовтня 1939 р. чотирьох греко-католицьких екзархатів і призначення нових екзархів: єп. Миколая Чарнецького – для Волині та Холмщини, о. Йосифа Сліпого (згодом – архієпископа) – для Наддніпрянської України, о. Климентія Шептицького – для європейської частини Росії та Сибіру, а також о. Антонія Неманцевича для Білоруси. Наприкінці Другої світової війни до цих закидів додалося звинувачення на адресу Римського Апостольського престолу й особисто папи Пія XII в підтримці «реваншизму» та «міжнародного імперіялізму» за його примирливу позицію в справі повоєнного облаштування Європи та щодо принципів функціонування міжнародної системи безпеки.

1. Духовенство Перемиської єпархії під час насильницької ліквідації УГКЦ

Липень 1944 – березень 1945: підготовка до атаки

Наприкінці грудня 1942 р. радянські війська почали витісняти німецьку армію з території України. В кінці липня 1944 р., прямуючи на захід, вони зайняли Львівщину, а у вересні 1944-го – Дрогобиччину. Вслід за просуванням армії свою діяльність швидко розгортали й органи держбезпеки. Щодо церковних питань, то вже 11 січня 1943 р. начальник 3-го управління НКВС УРСР капітан Медведєв направив начальникам опергруп НКВС УРСР і місцевим органам НКВС інструкцію про роботу в релігійній сфері на звільненій від нацистів території України, в якій, зокрема, наказував:

- узяти на облік всіх служителів культу;
- виявити і заарештувати як посібників окупантів усіх представників релігійних організацій, яких німецька адміністрація привезла з-за кордону або із західних областей України;
- слідчим і агентурним шляхом виявити, заарештувати і судити всіх зрадників Батьківщини і активних співробітників окупаційної влади, а також агентуру

---

²⁷ «Католицька акція» – мирянський рух у Католицькій Церкві, що був започаткований з ініціативи папи Пія XI й мав на меті наповнення суспільного життя християнськими цінностями. В Галицькій митрополії «Католицьку акцію» запроваджено в 1931 р. Для керівництва рухом створено Генеральний інститут «Католицької акції», президентом якого був д-р М. Дзерович, а генеральним асистентом – єп. І. Бучко, згодом єп. М. Будка. Видавався журнал «Католицька акція».

ворожій розвідки і контррозвідки з числа релігійних діячів, деконспірувавши їх через відповідні органи в очах вірних²⁸.

З кінцем липня 1944 р., спираючись, зокрема, й на цю інструкцію, радянські органи держбезпеки розпочали на Західній Україні масштабну агентурну й слідчу діяльність проти інтелігенції та духовенства. Як наслідок, уже невдовзі в усіх трьох єпархіях відбулися арешти й суди над священниками. З Перемиської єпархії в цей ранній період було заарештовано й засуджено семеро душпастирів, з яких тільки один (о. Зенон Бандрович) пережив ув'язнення²⁹. Ці священники були репресовані на першій хвилі агентурної активності для виявлення «зрадників Батьківщини і активних співробітників німецьких окупантів», тож ці арешти не слід тісно пов'язувати з пізнішими планами щодо остаточного знищення УГКЦ. Так чи інакше, винесені вирoki були неадекватно суворі, а доказовий матеріал для обвинувачення – цілковито агентурний і сумнівної судової вартости.

У доповідній записці начальника управління НКДБ у Львівській обл. полковника Костянтина Волошенка від 17 вересня 1944 р. названо ще декілька прізвищ священників Перемиської єпархії – голів делегатур Українського центрального комітету (УЦК)³⁰, на яких органи збирали оперативний матеріал: о. Матвій Мокривський, о. Карло Сальо, о. Петро Чавс, о. Андрій Трешневський, о. Анатоль Козак³¹. Двоє перших згодом відмовилися брати участь у діяльності «Ініціативної групи для возз'єднання Греко-Католицької Церкви з Руською Православною Церквою» і в квітні 1945 р. були заарештовані; о. Чавс і о. Трешневський у липні 1944 р. виїхали на Захід, а о. Козак був переселений з Любачева до УРСР, де під погрозами арешту приєднався до «ініціаторів» ліквідації унії та став учасником Львівського «собору» 1946 р.

²⁸ Ліквідація УГКЦ, т. 1, с. 189-193.

²⁹ Отець Лев Тиховський, заарештований 19.VIII.1944 і засуджений Військовим трибуналом Львівського військового округу за ст. 54-1 «а», 54-11 КК УРСР до 10 років ВТТ; о. Зенон Бандрович, заарештований [у серпні] 1944 р., засуджений до [10] років ВТТ; о. Яків Війтович, заарештований 8.XI.1944 за постановою 4-го відділення відділу контррозвідки СМЕРШ 6-ї армії, засуджений Військовим трибуналом Львівського гарнізону за ст. 54-1 «а», 54-11 КК УРСР до 20 років ВТТ; о. Степан Чеверинський, заарештований 24.XII.1944 за постановою 2-го відділу управління НКДБ у Дрогобицькій обл., засуджений Військовим трибуналом військ НКВС у Дрогобицькій обл. за ст. 54-1 «а» КК УРСР до 15 років ВТТ; о. Володимир Веселий, заарештований 5.I.1945, засуджений Військовим трибуналом військ НКВС у Дрогобицькій обл. за ст. 54-1 «а» до 10 років ВТТ; о. Нестор Яців, заарештований 8.III.1945, засуджений Військовим трибуналом військ МВС Київської обл. за ст. 54-1 «а» КК УРСР до 20 років ВТТ; о. Йосиф Кецун, заарештований 15.III.1945, засуджений Військовим трибуналом військ НКВС Дрогобицької обл. за ст. 54-1 «а» КК УРСР до 10 років ВТТ.

³⁰ Український центральний комітет – у 1939-1945 рр. єдина визнана німецькою владою громадська установа для українців у Генеральній губернії; на чолі УЦК протягом усього його існування стояв проф. Володимир Кубійович. Від червня 1940 р. УЦК функціонував як централа Українських допомогових комітетів (УДК) з осідком у Кракові.

³¹ Хресною дорогою. Функціонування і спроби ліквідації Української Греко-Католицької Церкви в умовах СРСР у 1939-1941 та 1944-1946 роках. Збірник документів і матеріалів / упор. М. Гайковський. Львів 2006, с. 106-121.

Напевно, в цей час спецслужби «розпрацьовували» й інших священників, яких пізніше примусили підписати згоду на «возз'єднання» або заарештували, проте конкретних документальних даних про це досі не знайдено.

У перші місяці поновної окупації радянська влада, головно з політичних міркувань, не виявляла назовні одвертої ворожості до греко-католицької єрархії та духовенства. Митрополит Андрей Шептицький навіть зробив спробу налагодити нормальні відносини між Церквою і новою владою. Ще перед своєю смертю він написав Сталінові вітального листа з подякою за звільнення Західної України від нацистської окупації та видав спеціальне послання, закликавши духовенство і вірних до лояльності супроти Радянської держави. Він також погодився вислати свою представницьку делегацію до Москви на переговори щодо забезпечення офіційного статусу УГКЦ в Радянському Союзі. Після смерті Шептицького таку лінію поведінки продовжував і його наступник Йосиф Сліпий. Натомість радянська влада, яка «про око» дозволила митрополитові Сліпому вести з нею переговори і давала таку-сяку надію на законне існування Церкви в радянських умовах, використала цей час для налагодження агентурної діяльності й збору компромату на греко-католицьку єрархію та духовенство³².

Усі перепони на шляху «цілковитої ліквідації унії» були усунені після узаконення радянської анексії Західної України на Ялтинській конференції (4-11 лютого 1945 р.) та з наближенням остаточної перемоги союзників по антигітлерівській коаліції над нацистською Німеччиною. Плани знищення УГКЦ розроблялися в Москві за участю найвищих урядових та партійних функціонерів. Саме там зродився десятисторінковий документ, відомий як «Інструкція № 58». У ньому, мабуть уперше, Сталін офіційно затвердив перелік заходів щодо боротьби із Ватиканом і зміцнення позицій Російської Православної Церкви в Радянському Союзі та за кордоном, включно із чіткими вказівками щодо методів «возз'єднання» українських греко-католиків³³. Ключове значення мав пункт 1е цієї інструкції: «Зорганізувати всередині уніятської церкви ініціативну групу, яка змогла б декларативно заявити про розрив з Ватиканом і схилити уніятське духовенство до переходу на православ'я». 20 квітня 1945 р. голова Ради в справах РПЦ Георгій Карпов у листі до Микити Хрущова³⁴ виклав ті положення «Інструкції», що стосувалися Української РСР, запустивши зловісний механізм реалізації бруталного плану державної ліквідації УГКЦ.

³² Докладніше про цей період див.: Боцюрків. *Українська Греко-Католицька Церква...*, с. 54-99.

³³ 2 березня 1945 р. Сталін і Молотов доручили голові Ради в справах РПЦ Георгію Карпову підготувати пропозиції щодо наступу на Ватикан і підвищення ролі РПЦ у боротьбі з католицизмом. 15 березня 1945 р. Карпов подав на розгляд Сталінові, Молотову і Берії проєкт інструкції, і вже 17 березня Сталін поставив на ньому свою резолюцію: «Товарищу Карпову. Со всеми мероприятиями согласен. И. Сталин» (Іван Білас. *Репресивно-каральна система в Україні (1917-1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз*. Київ 1994, кн. 1, с. 310; *Хресною дорогою...*, с. 156-159).

³⁴ Докладніше див.: Боцюрків. *Українська Греко-Католицька Церква...*, с. 90-91.

*Березень – травень 1945: від ухвалення «Інструкції № 58» –
до початку формування «Ініціативної групи»*

На цей час обласні управління НКДБ на Західній Україні були вже досить підготовлені до виконання накреслених в інструкції завдань. За допомогою агентури в районах були виявлені найавторитетніші священники, які мали стати на чолі запланованої акції; на них був зібраний відповідний «компрометуючий» матеріал, а часто й заведені кримінальні справи. Після активної антиватиканської і антиуніятської пропаганди в пресі, в ніч з 11 на 12 квітня 1945 р. були заарештовані всі греко-католицькі єпископи на території СРСР і більш як 20 провідних священників. Державні органи почали «працювати» серед обезглавленого духовенства, намагаючись зламати насамперед найавторитетніших його представників. Над тим, щоб спонукати священників чимскоріш вступати до передбаченої планом Карпова «Ініціативної групи» оперативно працював апарат НКДБ та НКВС. Проводилися допити затриманих деканів та інших священників на предмет їхньої «антирадянської діяльності», влаштувалися обшуки в парафіяльних будинках і церквах, чинився психологічний та інформаційний тиск на духовенство й вірних тощо.

Священникам, що відмовлялися від будь-якої співпраці, зазвичай інкримінували «антирадянську націоналістичну діяльність», спрямовану на відрив України від СРСР. Єпархію УГКЦ обвинувачували у сприянні в організації українського «сепаратистського» руху і націоналістичного підпілля в Галичині³⁵. В якому ключі мало проводитися слідство – добре ілюструє інструкція заступника народного комісара держбезпеки УРСР генерал-майора Єсипенка про ведення слідства у справі о. Костянтина Козія³⁶. На основі цієї інструкції і протоколів численних допитів можна виокремити найголовніші питання, що цікавили слідчих, стосовно підсудного й інших відомих йому священників. Їх можна хронологічно розділити на дві групи:

1) Період до 1939 р.

- позиція підсудного і греко-католицького духовенства загалом у часи розпаду Австро-Угорщини (участь у творенні ЗУНР та її збройних сил, зокрема капеланське служіння в УГА);
- участь у боях проти більшовиків (багато старшин УГА стали згодом священниками);
- практична діяльність духовенства під час масових арештів членів УГА польською владою (діяльність у товариствах опіки над політичними в'язнями, матеріальна, юридична та моральна допомога ув'язненим, капеланство в тюрмах, таборах та шпиталях);
- сприяння у влаштуванні колишніх вояків УГА на роботу (в кооперативах, мітрополічних та єпископських маєтках), до духовних семінарій, допомога тим із них, що перебували на нелегальному становищі (зокрема, переховувалися в приміщеннях архикатедрального собору св. Юра);

³⁵ Білас. *Репресивно-каральна система...*, кн. 1, с. 328-329.

³⁶ Див. док. 13/1.

- участь у партіях УНДО (Українське національно демократичне об'єднання) та УКНП (Українська католицька народна партія), передплата їх пресових органів «Діло» та «Нова зоря»;
- участь у культурно-просвітницьких, господарських та спортивних товариствах, інших громадських організаціях («Просвіта», «Рідна школа», «Луг», «Сокіл», «Відродження», «Сільський господар», «Союз українок», кооперативи тощо);
- передплата «антирадянських» газет, журналів, календарів (а «антирадянськими» вважалась більшість довоєнних публікацій та видань окупаційного періоду, у тому числі й суто релігійного змісту).

2) Період німецької окупації

- місце проживання в 1939-1941 рр. (деякі священники переходили з УРСР на терени під німецькою окупацією);
- участь в УЦК, членство в контингентних комісіях, збірка одержі та продуктів для німецької армії, вербування громадян на роботи в Німеччину, заклики до молоді вступати у дивізію «Галичина» тощо;
- членство в Українському освітньому товаристві (УОТ – колишня «Просвіта»);
- освячення могил жертв більшовицьких репресій 1939-1941 рр., а також символічних могил січових стрільців, воїнів УГА, членів ОУН і УПА;
- відправлення молебнів з нагоди вигнання більшовиків із Західної України та проголошення ОУН (фракція Степана Бандери) у Львові 30 червня 1941 р. Акту відновлення державности України;
- зв'язки з ОУН і УПА, допомога українським підпільникам;
- ставлення до «реакційної антирадянської політики Ватикану» та єрархії УГКЦ (виголошування в церкві «антирадянських» послань єпископів тощо).

На запитання слідчих допитувані, як правило, відповідали чесно й одверто, докладно розповідаючи про свою легальну діяльність як священників і громадян: про капеланське служіння в УГА, діяльність в УДК (найчастіше священники були «мужами довір'я», а подекуди очолювали районні делегатури), членство у Товаристві «Просвіта»/УОТ (зазвичай священники очолювали місцеві читальні). Здебільшого вони категорично заперечували свою приналежність до УНДО (хоч інколи зізнавалися, що знайомі з програмою партії), а тим більше до ОУН.

Сформульовані в специфічних категоріях радянського слідства, їх відповіді протоколювалися російською мовою. Допитувані, як вони потім самі про це розповідали, не завжди мали можливість як слід ознайомитися з протоколом або зрозуміти суть написаного, хоч і розписувалися на кожній сторінці³⁷. Остаточне звинувачення в «антирадянській» діяльності та колаборації з німцями здебільшого базувалося на свідченнях самих священників. Їм досить було зізнатися, скажімо, в приналежності до «Просвіти», щоб стати в очах радянської судової системи «ворогом народу» та «зрадником Батьківщини». Часто підставою для звинувачення були виявлені під час обшуку церков та парафіяльних будинків «націоналістичні знаки», тобто укра-

³⁷ Напр., о. Іван Лопадчак, о. Омелян Каленюк (док. 311), о. Володимир Дмитренко та ін.

їнські національні символи (герб, синьо-жовті стрічки тощо)³⁸, вилучена у священників «антирадянська», тобто релігійна, література³⁹.

Же наступного дня після затвердження «Інструкції № 58» почалися арешти греко-католицького духовенства. 18 березня 1945 р. управлінням НКДБ у Дрогобицькій обл. був затриманий парох у с. Військо Добромільського р-ну, почесний крилошанин перемиської капітули й добромільський декан о. Йосиф Маринович – священник, який мав великий авторитет серед духовенства і якого добромільське відділення «розробляло» ще з осені 1944 р.⁴⁰ Проти нього порушено справу за ст. 54-1 «а» КК УРСР (зрада Батьківщини). 2 липня 1945 р., після безмалъ чотирьох місяців ув'язнення і допитів з побоями, оперуповноважений лейтенант держбезпеки Краснослободцев припинив кримінальне провадження і о. Маринович був звільнений через недоведеність обвинувачення. Однак зібраного органами НКДБ доказового матеріалу було – за тодішніми мірками – цілком досить для обвинувального вироку, бо ж не було проблемою встановити, що о. Маринович виголошував «антирадянські» проповіді та хоронив жертви енкаведистів з червня 1941 р. (убитих у Добромільській тюрмі та в Саліні). У постанові про закриття справи лаконічно говориться, що двоє свідків відмовились від раніше даних свідчень, заявивши, що вони особисто не чули виступів о. Мариновича на мітингах у 1941 р. і навесні 1943-го (другий мітинг був присвячений набору добровольців до дивізії «Галичина»), а знають про цей факт зі слів колишнього сільського старости Тисовського (в дужках зазначено: «заарештований і направлений у спецтабір»).

Добромільський декан після звільнення з тюрми відіграв істотну роль у діяльності «Ініціативної групи». 22 лютого 1946 р. в Києві він разом із членами т. зв. централі Ініціативної групи «воз'єднався» з РПЦ, а згодом був делегатом Львівського «собору» 8-10 березня 1946-го, під час якого виступив з доповіддю. Не маючи на меті давати яку-небудь оцінку позиції о. Йосифа Мариновича та інших священників, які приєдналися до РПЦ, ми хотіли б усе ж підкреслити той маловідомий в історіографії факт, що його «добровільний» згоді брати участь у ліквідації УГКЦ передував арешт органами НКДБ. Можливо, як згадував дехто зі старших священників, крім страху перед тюрмою, певний вплив на його рішення мала обіцянка звільнити з тюрми арештованого у листопаді 1944 р. сина Антона (обіцянка так і не виконана, бо ж син загинув у 1947 р. на Колимі).

В архіві Управління СБУ у Львівській обл. збереглися справи на священників, що – як і о. Маринович – були звільнені після кількох місяців ув'язнення і повернулися на свої парафії, а справи проти них були закриті:

- о. Мирон Матюк, парох у с. Воля Коблянська Самбірського д-ту, заарештований 27 квітня 1945 р., справу закрито 2 липня 1945 р. (того ж дня, що справу о. Й. Мариновича); через кілька місяців – учасник Львівського «собору»;

³⁸ Напр., о. Петро Мриглод, о. Теодор Банах, о. Микола Щепанський та ін.

³⁹ Напр., о. Володимир Веселий, о. Іван Ільницький, о. Йосиф Ліщинський та ін.

⁴⁰ Ліквідація УГКЦ (1939-1946), с. 254-256.

- о. Пантелеймон Малецький, парох у с. Міжинець Нижанківського д-ту, заарештований 27 квітня 1945 р., справу закрито 5 липня 1945 р., учасник Львівського «собору»;
- о. Йосиф Саєвич, заарештований у серпні 1945 р., а потім удруге 17 січня 1946 р., справу закрито 13 вересня 1946 р., після звільнення «возз'єднався» з РПЦ.

На підставі віднайдених в архіві УСБУ у Львівській обл. справ можна ствердити, що в період з 18 березня (затвердження «Інструкції № 58») до 28 травня 1945 р. (створення «Ініціативної групи») було заарештовано 16 священників Перемиської єпархії (разом із вищезгаданими), з яких 11 засуджено, один помер у тюрмі, а один після тривалого ув'язнення був виправданий судом. Засуджені: о. Йосиф Ліщинський, заарештований 11 квітня 1945 р., засуджений до п'яти років ВТТ; о. Максим Вітошинський, заарештований 11 квітня 1945 р., засуджений до 10 років ВТТ; о. Роман Трешневський, заарештований 13 квітня 1945 р., засуджений до 10 років ВТТ; о. Михайло Сухий, заарештований 23 квітня 1945 р., засуджений до 10 років ВТТ; о. Микола Сенів, заарештований 26 квітня 1945 р., засуджений до 10 років ВТТ; о. Карло Сальо, заарештований 27 квітня 1945 р., засуджений до 10 років ВТТ; о. Іван Масляник, заарештований 27 квітня 1945 р., засуджений до 10 років ВТТ; о. Ярослав Кузич, заарештований 27 квітня 1945 р., засуджений до 10 років ВТТ; о. Теодор Банах (декан Підбузького д-ту), заарештований 27 квітня 1945 р., засуджений до 10 років ВТТ; о. Олександр Тимкевич, заарештований 28 квітня 1945 р., засуджений до 10 років ВТТ; о. Яків Мухнацький (декан Жовківського д-ту), заарештований 14 травня 1945 р., засуджений до семи років ВТТ. Отець Костянтин Козій, заарештований 13 квітня 1945 р., помер у тюрмі, а о. Матвій Мокривський (декан Яворівського д-ту), заарештований 11 квітня 1945 р. і звинувачуваний за ст. 54-1 «а», 54-3 і 54-10, ч. 2 КК УРСР, був 3-4 жовтня 1945 р. виправданий військовим трибуналом Львівського військового округу.

Є дані про те, що й інші священники, які під тиском радянських репресивних органів приєдналися до «Ініціативної групи», перед цим побували під арештом. Як приклад можна навести о. Івана Сендзіка, пароха у с. Дроздовичі й декана Нижанківського д-ту, який був заарештований управлінням МДБ у Дрогобицькій обл. 25 січня 1950 р. В архівно-слідчій справі зберігся протокол його допиту оперуповноваженим мол. лейт. держбезпеки Краснослободцевим від 16 квітня 1945 р.⁴¹, хоч інших документів про арешт о. Сендзіка у 1945 р. виявити не вдалося. Зі згаданого протоколу видно, що в той час отець-декан твердо декларував вірність Римському Апостольському престолові та єрархії УГКЦ. Проте вже через рік цей шанований священник став учасником Львівського «собору» 8-10 березня 1946 р. На таке його «добровільне» рішення мала вплив перспектива неминучого й довготривалого ув'язнення, бо, як видно з протоколу допиту, НКДБ мало на нього досить «компромату», тобто доказів його «антирадянської» діяльності: на допиті священник сам зізнався, що за Польщі й за німецької окупації брав участь у роботі українських установ

⁴¹ Див. док. 10.

та організацій, а його сини воювали в лавах дивізії «Галичина». Станом на квітень 1945 р. в НКДБ ще не знали, що один із синів о. Сендзіка, колишній солдат дивізії «Галичина» Зеновій, тепер воює в лавах УПА; а в січні 1950-го, через п'ять днів після синові загибелі, о. Сендзіка заарештували.

Протоколи допитів за 1945 р. без інших документів про арешт або слідство виявлено також у справах двох інших священиків:

- о. Михайла Прокурага, пароха в с. Хідновичі і декана Медичького д-ту (протокол допиту від 2.VIII.1945 у справі з 1950 р.), який брав участь у Львівському «соборі», проте був знову заарештований 4.IX.1950;
- о. Теодора Грушкевича, пароха у с. Смільна Підбузького д-ту (протокол допиту від 20.X.1945 у справі з 1946 р.), який підписав декларацію про приєднання до «Ініціативної групи», але згодом відкликав свій підпис і був удруге заарештований 14.II.1946.

Отець Василь Гриник у своєму звіті з березня 1948 р. говорить також про арешт о. Онуфрія Богоноса, самостійного сотруди́ника у с. Тинів Мединьцького д-ту⁴². Як впливає з матеріалів архівно-слідчої справи, о. Богонос був заарештований 12 березня 1949 р., а проте о. Гриник ще рік перед тим, у березні 1948-го, писав, що о. Богонос перебуває «в Дрогобицькій тюрмі довгий час». Одначе в збереженій справі ніяких відомостей про попередній арешт немає. Ще один священик, про арешт якого згадує в своєму звіті о. Гриник, – це о. Михайло Матичак, сотруди́ник у с. Дорожів Лучанського д-ту, який, за словами о. Гриника, з березня 1948 р. мав би бути «в'язнений довго в Дрогобичі». Тимчасом, за даними архівно-слідчої справи, о. Матичак був заарештований 5 квітня 1950 р. Також маємо вірогідну інформацію про те, що під арештом побував о. Іван Косоноцький, парох у с. Никловичі Судововишенського д-ту⁴³, але в архіві Управління СБУ у Львівській обл. матеріалів про ув'язнення священика не виявлено. Дослідник Богдан Боцюрків та інші автори говорять про арешт о. д-ра Михайла Мельника, його тривале перебування й катування у слідчій тюрмі⁴⁴, однак і про це затримання архівних документів теж не виявлено.

На жаль, не в усіх випадках нам вдалося розшукати нащадків або родичів священиків, проте на підставі сотень зібраних нами свідчень можна з певністю заявити, що абсолютна більшість душпастирів (а можливо й усі) приєдналися до «Ініціативної групи» під загрозою арешту або й уже побувавши за ґратами радянських тюрем. Конкретні провини, що інкримінувалися священикам, вказані у відповідних біограмах, а тут виділимо найголовніші їх типи:

- злочинні зв'язки з німецько-фашистськими окупантами (з гестапо, розвідувальними та каральними органами тощо);

⁴² Див. док. 314, с. 736.

⁴³ Свідчення Мирослави Мокривської і Олександри Реги (внучки о. І. Косоноцького).

⁴⁴ Боцюрків. *Українська Греко-Католицька Церква...*, с. 101; о. Іван Гриньох. Погром Української Католицької Церкви // *Світильник істини*, т. 53. Торонто – Чикаго 1983, с. 349; о. Іван Гриньох. Знищення Української Католицької Церкви російсько-більшовицьким режимом // *Богословія*, т. 44. Рим 1980, с. 30-31.

- участь у структурах УЦК;
- сприяння окупаційним властям (збір контингенту, вислання громадян на роботи в Німеччину тощо);
- антирадянська агітація під час проповідей, молебнів з нагоди проголошення ОУН-бандерівцями відновлення Української держави 30 червня 1941 р., панатхид на символічних могилах українців, розстріляних НКВД в червні 1941-го, й на символічних могилах борців за волю України;
- виголошення послань греко-католицьких єпископів;
- зачитування відозв УЦК з закликами до молоді вступати у дивізію «Галичина», допомога підпіллю ОУН та УПА;
- зберігання антирадянської літератури (то були преса та книжки, в тому числі й релігійні, що цілком легально видавалися за Польщі).

Парадокс полягав у тому, що т. зв. «радянське судочинство» ставило за провину священникам та іншим свідомим українцям вчинки, здійснені ними як громадянами іншої держави, що жила за іншими законами. Це був просто фарс, що мав на меті фізичну елімінацію духовенства як еліти українського суспільства та знищення Української Греко-Католицької Церкви.

Арешти духовенства, обшуки квартир та церков часто відбувалися без санкції прокурора – ці формальності полагалися пізніше, через декілька днів. Абсолютну більшість священників судили військові трибунали НКВС/МВС та НКДБ/МДБ у Дрогобицькій та Львівській областях (серед арештованих до Львівського «собору» тільки один священник, декан Жовківського д-ту о. Яків Мухнацький, був засуджений Львівським обласним судом, 10.VIII.1946). Судові засідання відбувалися найчастіше без виклику свідків і без участі адвокатів. У 1944-1947 рр. майже всі вироки були остаточні й не підлягали касації. У вироках священникам часто неправильно рахували термін покарання – не з дня фактичного арешту, а з дня санкціонування арешту прокурором⁴⁵. Звинувачення найчастіше висували за ст. 54-1 «а» (зрада Батьківщини). Складається враження, що матеріали справ часто комплектувалися вже після винесення вироку – це підтверджують, зокрема, спогади о. Іллі Блавацького та скарга на вирок о. Івана Кузича⁴⁶.

*28 травня 1945 – 8-10 березня 1946:
від створення «Ініціативної групи» – до Львівського «собору»*

Як ми згадували вище, після затвердження «Інструкції № 58» процес нищення структур УГКЦ поступував дуже швидко. Завершенням першого етапу стали арешти церковної єрархії 11 квітня 1945 р., коли у Львові було ув'язнено митрополита Йосифа Сліпого, єпископів Микиту Будку і Миколая Чарнецького, а у Станиславові – єпископів Григорія Хомишина і його помічника Івана Лятишевського. Через

⁴⁵ Напр., у випадку о. М. Вітошинського, о. Й. Кецуна, о. Я. Мухнацького, о. П. Мриглода, о. І. Блавацького, о. М. Кушпіта.

⁴⁶ Див. док. 33 та 292.

кілька днів, 14 квітня 1945 р., було закрито Львівську духовну семінарію та Богословську академію. Паралельно органи безпеки підшукували священників, які могли б зреалізувати намічений у Кремлі план переведення греко-католицьких парафій та вірних до Московського патріархату. Головним об'єктом уваги спецслужб стали високопоставлені й авторитетні священники, що могли б репрезентувати ту чи іншу єпархію⁴⁷.

Перемиська єпархія, єдина з трьох єпархій довоєнної Галицької митрополії, була розділена новим кордоном, і частина її парафій після 1944 р. опинилася в межах УРСР. Для управління ними перемиський владика Йосафат Коциловський восени 1944 р. призначив двох генеральних вікаріїв: о. д-ра Михайла Мельника, пароха Нижанковичів, для південної частини (Дрогобицької обл.) і о. д-ра Миколу Панаса, самостійного сотрудника у с. Поториця Сокальського р-ну, для північної частини (Львівської обл.)⁴⁸. Нема сумніву, що до обох вікаріїв були застосовані різні методи силового й психологічного тиску, щоб схилити їх до участі в ліквідації УГКЦ. Скажімо, о. Миколі Панасу відмова від приєднання до «Ініціативної групи» коштувала здоров'я. Про призначення його генеральним вікарієм органи держбезпеки довідалися дуже скоро (хоча, здається, дещо пізніше, ніж у випадку о. Мельника)⁴⁹. Як тільки це стало відомо, його викликали на розмову в НКДБ. Під час цієї розмови, читаємо у висновку оперативної бригади НКДБ СРСР від 16 травня 1945 р., о. Панас пообіцяв, що подумає над питанням про «возз'єднання» і не перешкоджатиме переходові на православ'я підлеглих йому священників⁵⁰. З того часу про о. Миколу Панаса більше немає згадок у жодних документах, пов'язаних з підготовкою до «возз'єднання», за винятком короткої інформації у звіті з соборчика священників Куликівського д-ту у серпні 1945 р.: кап. НКДБ Богданов передає слова о. Гавриїла Костельника про те, що о. Панас «хворий, відмовляється від керівництва вікарією і сам особисто в принципі згодний приєднатися до „Ініціативної групи”»⁵¹.

У згаданому вище інформаційному звіті Грушецького йде мова про ще двох священників, а саме: ігумена Жовківського монастиря о. Модеста (Михайла) Пелеха і декана Жовківського д-ту о. Якова Мухнацького. Виходячи з того, що перший з них був заарештований вже через кілька днів після появи цього звіту (14.V.1945), а другий – 31.V.1945, можна здогадуватися, що саме в травні 1945-го був заарештований і генеральний вікарій о. Панас. 11 липня 1945 р. містодекан Белзького д-ту о. Віктор Жук

⁴⁷ Детальніше про події у Львівській і Станіславській єпархіях див.: Боцюрків. *Українська Греко-Католицька Церква...*, с. 99-129.

⁴⁸ Див. док. 314, с. 742.

⁴⁹ Це видно хоч би з інформаційного звіту секретаря Львівського обкому партії І. Грушецького від 7 травня 1945 р. секретареві ЦК КП(б)У М. Хрущову «О реагировании населения на аресты духовенства униатской церкви», де читаємо: «Перемышльский епископ Коцеловский 3-4 месяца тому назад назначил для руководства приходами униатской церкви его епархии, находящимися на территории СССР, генерального викария Панаса Николая (доктора богословских наук)» (див. док. 43).

⁵⁰ *Ліквідація УГКЦ*, т. 1, с. 667.

⁵¹ Там само, т. 2, с. 177.

у звіті до єпископської консисторії писав: «Є нові вістки, що о. д-р Панас дістав розстрій нервовий, рівний божевілля. Наразі на волі»⁵². У своєму звіті з 18 березня 1948 р. о. Василь Гриник говорить уже про арешт о. Панаса: «За спротив возсоединенію був ув'язнений кілька місяців, здаєсь, у Львові. У в'язниці, коли зачали йому вимотувати нерви, дістав нервового розстрою, і тоді, як їм непридатного і нешкідливого, його звільнено. До ініціативної групи не ввійшов»⁵³.

Щодо о. д-ра Михайла Мельника відомо, що вже в січні 1945 р. управління НКДБ у Дрогобицькій обл. мало цілком досить оперативного матеріялу про його «злочинну» діяльність за німецької окупації і тривали приготування до його арешту⁵⁴. 28 квітня 1945 р. комісар НКДБ Сергій Савченко у доповідній записці ЦК КП(б)У і НКДБ СРСР повідомив, що о. Мельник уже «опрацьований [...] для переведення уніятських священників на православ'я»⁵⁵. Кінець-кінцем, під сильним натиском органів держбезпеки, о. Мельник погодився стати членом-засновником «Ініціативної групи»⁵⁶.

Отже, за допомогою репресій та погроз уже в середині травня 1945 р. проблема з формуванням проводу «возз'єднавчої» акції була розв'язана. 28 травня 1945 р. у Львові, як витвір радянських спецслужб, було проголошено створення «Ініціативної групи для возз'єднання Греко-Католицької Церкви з Руською Православною Церквою»⁵⁷ у такому складі:

- о. д-р Гавриїл Костельник⁵⁸, голова групи, парох церкви Преображення Господнього у Львові – представник від Львівської архієпархії;

⁵² АРР, АВГК, спр. 4790, арк. 325.

⁵³ Див. док. 314, с. 742.

⁵⁴ *Ліквідація УГКЦ (1939-1946)*, т. 1, с. 302.

⁵⁵ Там само, т. 1, с. 616.

⁵⁶ У архіві Управління СБУ у Львівській обл. не вдалося виявити матеріялів про ув'язнення о. Панаса та о. Мельника, але про арешт генеральних вікаріїв Перемиської єпархії згадується у статті «Переслідування Української Греко-Католицької Церкви» в газеті «Стрілецькі вісті» за травень 1945 (опубл. у вид.: *Хресною дорогою...*, док. 50, с. 218-219). Про переслідування о. М. Мельника згадує у своїх спогадах Іван Кривуцький: І. Кривуцький. *Де срібнолентий Сян пливе...* Львів 2000, с. 104.

⁵⁷ Білас. *Репресивно-каральна система...*, кн. 1, с. 326.

⁵⁸ Гавриїл Костельник (15.VI.1886-20.IX.1948) – нар. у Руському Керестурі (тепер Сербія), син Федора і Анни (Макай). Гімназія: Загреб, 1906. Семінарія: Загреб, Львів, 1908-1911. Відтак продовжив студії у Фрібурі (Швейцарія), де в 1913 здобув докторат з філософії (праця «Про основні принципи розумового пізнання»). Єр. свяч.: 1913; одруж. Почесний крилошанин і радник митрополічої капітули. До 1933 – сотруди́ник на парафії Преображення Господнього у Львові, з [грудня 1940] – завідагель парафії. Редактор «Ниви», друкувався в «Меті», «Дзвонах», «Ділі» і «Богословії». За підрахунками Ю. Томаша, бібліографія праць о. Г. Костельника (опублікованих і рукописних) налічує 261 позицію; автор кількох драматичних, багатьох прозових і поетичних творів. У 1920-1930 – викладач філософії й соціології у Духовній семінарії та Богословській академії. Катехит 1-ї та 2-ї реальних шкіл, філії Української гімназії, 11-ї державної гімназії та обох українських гімназій Львова. Засновник і голова «Ініціативної групи для возз'єднання Греко-Католицької Церкви з Руською Православною Церквою». 22.II.1946 у Києві приєднався до РПЦ. 24.II.1946 під час літургії

- о. д-р Михайло Мельник⁵⁹, парох у м-ку Нижанковичі, генеральний вікарій Перемиської єпархії (її південної частини, що була в складі Дрогобицької обл.), – представник від Перемиської єпархії;
- о. Антоній Пельвецький⁶⁰, парох у м. Копичинці Гусятинського р-ну Тернопільської обл., декан Гусятинського д-ту – представник від Станіславівської єпархії (який фактично приєднався дещо пізніше).

18 червня 1945 р. створення «Ініціативної групи» затвердив уповноважений Ради у справах РПЦ при Раднаркомі УРСР Павло Ходченко. З цього моменту в очах радянської влади група являла собою

єдиний тимчасовий церковно-адміністративний орган, якому надається право керувати в повному обсязі існуючими греко-католицькими парафіями в західних областях України і проводити справу возз'єднання зазначених парафій з Руською Православною Церквою. Ініціативна група по возз'єднанню Греко-Католицької Церкви з Православною Церквою має право погоджувати надалі всі правові питання в справі керівництва греко-католицькими парафіями і возз'єднання їх з Православною Церквою з уповноваженим Раднаркомом у справах Руської Православної Церкви при РНК УРСР і, відповідно, в областях – з місцевими уповноваженими. В міру проведення обліку деканатів, парафій і монастирів греко-католицької Церкви, Ініціативна група має надсилати до уповноваженого в справах Руської Православної Церкви при Раднаркомі УРСР списки всіх деканів, парохів і настоятелів монастирів, які відмовляються підлягати юрисдикції Ініціативної групи по возз'єднанню Греко-Католицької Церкви з Православною Церквою»⁶¹.

Управління НКДБ і НКВС при активній співпраці отців Гавриїла Костельника, Михайла Мельника і Антона Пельвецького намагалися створювати «Ініціативні групи»

у київському Володимирському соборі патріярший екзарх України Йоан підніс о. Костельника до гідності митрофорного протоєрея і нагородив золотим нагрудним хрестом. Організатор Львівського «собору» 8-10.III.1946. Убитий двома пострілами в голову 20.IX.1948 по дорозі додому після відправи у Преображенській церкві. В убивстві радянська влада та РПЦ звинуватили українських націоналістів (хоча ОУН не взяла на себе відповідальності за це вбивство) та «агентів Ватикану». Дружина: Елеонора (Зарицька).

⁵⁹ Біограму див. с. 582-584.

⁶⁰ Антоній Пельвецький (27.I.1897-3.II.1957) – нар. у с. Нагірянка Чортківського пов. Тернопільського воев. Семінарія: Рим, 1921-1923, Станіславів, 1923-1935. Єр. свяч.: 1925; неodrуж. З 1925 – катехит у Надвірній, відтак до 1930 сотрудник у с. Печеніжин (Пістинський д-т); Петликівці Стари (Чортківський д-т), 1930-1935 – завідагель; Пробіжна (Гусятинський д-т), 1935-1938 – завідагель; Копичинці (Гусятинський д-т), 1938-1946 – парох; декан Гусятинського д-ту. Член-засновник «Ініціативної групи для возз'єднання Греко-Католицької Церкви з Православною». Рішенням Священного синоду РПЦ від 19.II.1946 піднесений у єпископський сан як єпископ Станіславівський і Коломийський. 22.II.1946 у Києві приєднався до РПЦ. Хіротонізований 24.II.1946 екзархом України митрополитом Йоаном. Учасник Львівського «собору» 8-10.III.1946. Рішенням Священного синоду РПЦ від 24.X.1954 піднесений у сан архієпископа. Помер у Станіславі, за офіційною версією – внаслідок серцевого приступу (є думка, що його було вбито). Похований 7.II.1957 у Станіславі на центральному кладовищі в гробниці єпархіяльної капітули.

⁶¹ Діяння собору Греко-католицької церкви у Львові 8-10 березня 1946. Львів 1946, с. 19-20.

також і по районних центрах – згідно з повідомленнями місцевих управлінь НКВС такі локальні філії були створені у Великомоствському, Жовківському, Куликівському, Рава-Руському та інших районах. В Сокальському та Магерівському районах ці групи були зорганізовані новоприбулими православними священиками (відповідно, А. Волошинським і Н. Красушиним). Правда, дуже сумнівною видається інформація про те, що у Рава-Руському р-ні «ініціаторів» очолив о. Ілля Блавацький, а у Великомоствському – о. Теофіл Чайковський, адже вони, як відомо, на соборчиках твердо протиставлялися о. Костельнику і діяльно підтримували духовенство, вірне Римському Апостольському престолові⁶².

Тут треба згадати, що після остаточного усталення особового складу проводу «Ініціативної групи» певний час – від середини травня до середини червня 1945 р. – ми не фіксуємо нових арештів священиків Перемиської єпархії. Однак репресії поновилися одразу ж після затвердження групи республіканським уповноваженим у справах РПЦ Павлом Ходченком. Першим із числа духовенства Перемиської єпархії, 18 червня 1945 р., за відмову визнати юрисдикцію «Ініціативної групи» був заарештований декан Мединицького д-ту 58-річний о. Андрій Круцько, парох у с. Добрівляни Дрогобицького р-ну. Через три дні, 21 червня, органи держбезпеки заарештували бориславського декана, 77-річного о. Петра Мекелиту, пароха у Стебнику. Того ж таки дня заарештовано декана Дрогобицького д-ту, 67-річного о. Михайла Жука, пароха у с. Михайлівичі. Проти священиків порушено кримінальні справи за ст. 54-1 «а», і невдовзі всі вони були засуджені військовим трибуналом військ НКВС у Дрогобицькій обл. до 10 років ВТТ і 3 років позбавлення прав кожен; священиків визнано винними в «антирадянській агітації» та «посібницькій діяльності на користь німецьких окупантів». Щоб справи трьох греко-католицьких деканів набули бажаного резонансу, 5 липня 1945 р. їх об'єднали в одне провадження та публічно озвучили. Варто зауважити, що три дні перед цим (2 липня) закрито справи на добромільського декана о. Йосифа Мариновича та о. Мирона Матюка, а 5 липня – справу на о. Пантелеймона Малецького, і всіх трьох звільнено з-під арешту. Як видно з їх біографій, ці священики не витримали тиску і приєдналися до «Ініціативної групи».

Деканів о. Андрія Круцька, о. Петра Мекелиту і о. Михайла Жука органи безпеки почали «переконувати» приєднатися до «Ініціативної групи» ще задовго до їх арешту. Дочка бориславського декана Ірина Мекелита розповіла, що з весни 1945 р. її батька не раз викликали в Дрогобицьке управління НКДБ, де його спершу заохочували взяти активну участь у формуванні «Ініціативної групи» (обіцяли навіть звільнити з тюрми його зятів – о. М. Вітошинського і о. О. Тимкевича, ув'язнених у квітні 1945 р.), але, не досягнувши бажаного результату, почали застосовувати до старенького декана фізичний та психологічний тиск. Згадав про причину ув'язнення бориславського декана у звіті з березня 1948 і о. Василь Гриник: «Не тільки сам відмовив підпису, але і кондеканальних піддержував в опозиції».

⁶² Ліквідація УГКЦ (1939–1946), т. 2, с. 314-315.

Згідно з наявними відомостями, на початку діяльності «Ініціативної групи» в червні 1945 р. були заарештовані ще три священники: 26.VI.1945 – о. Степан Щурко, парох у с. Страшевичі Старосамбірського р-ну, засуджений у Дрогобичі до 10 років ВТТ; 27.VI.1945 – о. Петро Мриглод, парох у с. Красне Боринського р-ну, засуджений військовим трибуналом військ НКВС Дрогобицької обл. за ст. 54-10, ч. 2 до семи років ВТТ; у червні 1945 – о. Володимир Микулович, парох у с. Прилбичі Яворівського р-ну, невдовзі звільнений, вдруге заарештований 12 квітня 1946 р.

У липні 1945 р. заарештовані ще п'ятеро священників: 4.VII.1945 – о. Іван Білик, парох у с. Арламівська Воля Мостиського р-ну Львівської обл., засуджений військовим трибуналом військ НКВС Дрогобицької обл. до 10 років ВТТ; 6.VII.1945 – о. Олексій Дацишин, до травня 1945 р. парох у с. Ролів Дрогобицького р-ну, відтак у с. Горуцько, засуджений військовим трибуналом військ НКВС Дрогобицької обл. до 10 років ВТТ; 16.VII.1945 – о. Іван Ільницький, парох у с. Бистриця Дрогобицького р-ну, засуджений військовим трибуналом військ НКВС Дрогобицької обл. до 10 років ВТТ; 20.VII.1945 – о. Василь Карушенко, завідабель парафії у с. Висоцько Нижнє, засуджений військовим трибуналом військ НКВС Дрогобицької обл. до 10 років ВТТ; 20.VII.1945 – о. Василь Кулинич, парох у с. Кам'янка Нова і декан Равського д-ту, засуджений військовим трибуналом військ НКВС Львівської за ст. 54-3, 54-10, ч. 2 до 10 років ВТТ. Крім того, 5 липня 1945 р. у с. Гонятичі Миколаївського р-ну Львівської обл. біля млина був поранений т. зв. «стрибками» (вочевидь, не випадково) парох відомої парафії у с. Горожанна Велика та декан Комарнянського д-ту о. Степан Качмар, що призвело до паралічу нижньої частини тіла та передчасної смерті священника.

Від серпня 1945 до кінця лютого 1946 р. під слідством опинилося ще 13 священників: 9.VIII.1945 – о. Іван Лопадчак, сотрудник у с. Ільник Турківського р-ну, засуджений військовим трибуналом військ НКВС Дрогобицької обл. до 10 років ВТТ; у серпні 1945 – о. Йосиф Саевич, парох у с. Бабино Самбірського р-ну, що був звільнений, а вже 17.I.1946 заарештований удруге; 1.IX.1945 – о. Ярослав Бурдяк, завідабель парафії у с. Вільки Мазовецькі Жовківського р-ну, засуджений військовим трибуналом військ МВС Львівської обл. до семи років ВТТ; 20.IX.1945 – о. Теофіл Чайковський, парох у с. Сілець Белзький і декан Великомостенського д-ту, засуджений військовим трибуналом військ НКВС Львівської обл. до восьми років ВТТ; 21.IX.1945, у празник Різдва Пресв. Богородиці – о. Андрій Михаліха, парох у с. Шкло Яворівського р-ну, засуджений військовим трибуналом військ МВС Львівської обл. у м. Золочів до 10 років ВТТ; 21.IX.1945 – о. Ілля Блавацький, завідабель парафії у м. Рава Руська, засуджений військовим трибуналом військ МВС Львівської обл. до 10 років ВТТ; 21.IX.1945 – о. Ярослав Гарасим, завідабель парафії у с. Потелич Жовківського р-ну, засуджений військовим трибуналом військ НКВС Львівської обл. до 10 років ВТТ; 11.X.1945 – о. Осип Лещук, катехит у м. Рава Руська, а від вересня 1944 р. помічник при місцевій парафії, засуджений військовим трибуналом військ МВС Львівської обл. до 10 років ВТТ; 14.X.1945 – о. Володимир Конюшко, самостійний сотрудник у с. Твіржа Мостиського р-ну, засуджений військовим трибуналом

військ НКВС Дрогобицької обл. до восьми років ВТТ; 5.XI.1945 – о. Ілля Гавришкевич, завідабель парафії у с. Дмитровичі Мостиського р-ну, засуджений військовим трибуналом військ НКВС Дрогобицької обл. до 10 років ВТТ; 7.XII.1945 – о. Микола Кушпін, самостійний сотрудник парафії Яворів – Мале Передмістя, засуджений військовим трибуналом військ МВС Львівської обл. до семи років ВТТ; 17.I.1946 – о. Йосиф Саевич, парох у с. Бабино Самбірського р-ну, 13.IX.1946 слідчу справу за ст. 54-1 «а» КК УРСР закрито; 14.II.1946 – о. Теодор Грушкевич, парох у с. Смільна Підбузького р-ну, засуджений військовим трибуналом військ НКВС Дрогобицької обл. до 10 років ВТТ.

Отже, від початку офіційної діяльності «Ініціативної групи», тобто від 18 червня 1945 р. й до Львівського «собору» 8-10 березня 1946-го, відомо про 22 заарештованих священиків, які були засуджені, і одного, о. Й. Саевича, якого звільнили, закривши справу, після його згоди перейти на православ'я; ще один священик був тяжко поранений і помер. Тут не враховуємо о. В. Микуловича – вперше заарештований у червні 1945 р., він був звільнений, тоді вдруге заарештований уже після «собору», 12 квітня 1946 р., і засуджений, але 15 серпня 1947 р. вирок було скасовано.

Варто наголосити, що, крім зазначених, було, мабуть, і багато інших священиків, затриманих, але невдовзі звільнених – після того, як під загрозою тривалого ув'язнення вони дали згоду приєднатися до «Ініціативної групи» або «возз'єднатися» з РПЦ. На це вказують згадані вище факти наявності у справах протоколів допитів з часу попередніх арештів, а також зібрані нами свідчення⁶³. Можливо, більше даних вдасться відшукати після того, як будуть розсекречені тогочасні оперативні матеріали відділів «О» обласних управлінь НКДБ, що займалися справами духовенства. Слід пам'ятати, що за кожним прізвищем із числа тих, які подані у списках т. зв. «возз'єднаного» духовенства, стоїть своя індивідуальна історія. Не маючи змоги достеменно з'ясувати, які причини спонукали кожного окремого священика піти на такий крок, у біограмах ми обмежимося констатацією самого факту: «„возз'єднався” з РПЦ», «прізвище отця такого-то є у списках „возз'єднаного” духовенства» або «прізвище отця такого-то є у списку делегатів Львівського „собору” 8-10 березня 1946 р.».

Як уже зазначалося, органи держбезпеки приділяли особливу увагу священикам, які обіймали високі посади у церковній адміністрації. Окрім генеральних вікаріїв як єпископських представників, найвищу владу, згідно з церковним правом, мали декани (протопресвітери), яких правлячий єпископ поставив управляти від його імені певним деканатом (протопресвітератом)⁶⁴. Щоб повніше представити функціонування Церкви в умовах поступового знищення її структур, проаналізуємо

---

⁶³ Пор., напр., о. Микола Козак, о. Стефан Хотинецький, о. Володимир Худик, о. Михайло Шу-мило та ін.

⁶⁴ Чинне канонічне право, яке ґрунтується на давніших нормах, так формулює ці обов'язки: «Декан (протопресвітер) – це священик, який стоїть на чолі округи, що складається з багатьох парафій, щоб там, від імені єпархіального єпископа, сповняти завдання, визначені правом» (*Кодекс канонів Східних Церков*. Рим 1993, кан. 276).

канонічну обсаду деканатів станом на 1945-1946 рр. і долю їх деканів. До уваги беремо тільки ті деканати, парафії яких опинилися в межах УРСР, і тільки законних деканів, призначених еп. Коциловським. Поза увагою залишаємо завідателів деканатів, призначених «Ініціативною групою» після арешту легітимних управителів. Не аналізуємо стану деканатів, парафії яких у 1944-1951 рр. були здебільшого в кордонах Польщі (Белзький і Варязький). Отже:

1. Бориславський д-т до 21.VI.1945 (день арешту) очолював о. Петро Мекелита;
2. Великомостенський д-т до 20.IX.1945 (день арешту) очолював о. Теофіл Чайковський;
3. Височанський д-т очолював о. Євстахій Кабаровський, приєднався до «Ініціативної групи», учасник Львівського «собору», згодом «возз'єднався» з РПЦ;
4. Добромильський д-т очолював о. Йосиф Маринович, приєднався до «Ініціативної групи», «возз'єднався» з РПЦ, учасник Львівського «собору»;
5. Дрогобицький д-т до 21.VI.1945 (день арешту) очолював о. Михайло Жук;
6. Жовківський д-т до 14.V.1945 (день арешту) очолював о. Яків Мухнацький;
7. Жукотинський д-т очолював о. Лев Попіль, парох у с. Хаців, учасник Львівського «собору»;
8. Комарнянський д-т до 5.VII.1945 (день поранення «стрибками») очолював о. Степан Качмар;
9. Краковецький д-т (парафії на території УРСР) очолював о. Михайло Худа, парох у Малнівській Волі, приєднався до «Ініціативної групи», згодом «возз'єднався» з РПЦ, на «соборі» не був;
10. Куликівський д-т очолював о. Іван Пастернак, приєднався до «Ініціативної групи», згодом «возз'єднався» з РПЦ, на «соборі» не був;
11. Лучанський д-т до 27.II.1945 (день смерті) очолював о. Андрій Бардахівський, відтак містодекан о. Микола Волошин, приєднався до «Ініціативної групи», згодом «возз'єднався» з РПЦ, на «соборі» не був;
12. Лютовиський д-т (парафії на території УРСР) до 5.I.1945 (день арешту) очолював о. Володимир Веселий, відтак містодекан о. Василь Хоростіль, приєднався до «Ініціативної групи», учасник Львівського «собору»;
13. Мединицький д-т до 18.VI.1945 (день арешту) очолював о. Андрій Круцько;
14. Медицький д-т (парафії на території УРСР) з 17.IX.1944 очолював о. Михайло Прокурат, приєднався до «Ініціативної групи», учасник Львівського «собору»;
15. Мостиським д-том з 1944 р. завідував о. Михайло Гузіль, «возз'єднався» з РПЦ, на «соборі» не був;
16. Немирівський д-т до 27.VIII.1944 (день убивства) очолював о. Василь Гучко, відтак містодекан о. Михайло Кульчицький, приєднався до «Ініціативної групи», згодом «возз'єднався» з РПЦ, на «соборі» не був;
17. Нижанківський д-т очолював о. Іван Сендзік, приєднався до «Ініціативної групи», учасник Львівського «собору»;
18. Підбузький д-т до 28.IV.1945 (день арешту) очолював о. Олександр Тимкевич;
19. Равський д-т до 20.VII.1945 (день арешту) очолював о. Василь Кулинич;

20. Розлуцький д-т очолював о. Стефан Козбур, приєднався до «Ініціативної групи», згодом «возз'єднався» з РПЦ, на «соборі» не був;
21. Рудецький д-т очолював о. Михайло Вітик, приєднався до «Ініціативної групи», згодом «возз'єднався» з РПЦ, на «соборі» не був (від деканату на «соборі» був містодекан о. Роман Адріянович);
22. Самбірський д-т очолював о. Іван Корлятович, приєднався до «Ініціативної групи», учасник Львівського «собору»;
23. Сокальський д-т з лютого 1944 р. очолював містодекан о. Григорій Кулинич, приєднався до «Ініціативної групи», учасник Львівського «собору» (декан о. Стефан Ничай через хворобу був у відпустці, а з приходом другої радянської окупації проживав у Львові);
24. Старосамбірський д-т очолював іменований 12.V.1944 містодеканом о. Юрій Савчук, приєднався до «Ініціативної групи», учасник Львівського «собору»;
25. Старосільський д-т очолював о. Микола Макар, приєднався до «Ініціативної групи», учасник Львівського «собору»;
26. Судовишенський д-т очолював о. Степан Наконечний, парох Віжомлі, приєднався до «Ініціативної групи», згодом «возз'єднався» з РПЦ, на «соборі» не був (від деканату на «соборі» був о. Іван Косонога);
27. Турчанський д-т (парафії на території УРСР) очолював о. Йосиф Ільницький, приєднався до «Ініціативної групи», згодом «возз'єднався» з РПЦ, на «соборі» не був (декан о. Іван Тимчук, парох Беньової, до 1946 р. був на території Польщі; від деканату на «соборі» був о. Іван Іваньо);
28. Угнівський д-т (парафії на території УРСР) очолював о. Йосиф Кошель, парох у с. Хлівчани, приєднався до «Ініціативної групи», згодом «возз'єднався» з РПЦ, на «соборі» не був;
29. Устріцький д-т очолював о. Антін Федоряк, парох у с. Лісковате, приєднався до «Ініціативної групи», учасник Львівського «собору»;
30. Яворівський д-т до 11.IV.1945 (день арешту) очолював о. Матвій Мокривський, парох у Яворові.

З-поміж деканів і адміністраторів 30 деканатів Перемиської єпархії на території УРСР до початку Львівського «собору» дев'ятеро були заарештовані й засуджені (згодом це число збільшиться), один (комарнянський декан о. С. Качмар) був смертельно поранений, а ще один (згаданий вище о. Й. Маринович) після тривалого ув'язнення приєднався до «Ініціативної групи». Загалом ініціативу «возз'єднання» з РПЦ підтримав 21 священник з числа деканів та адміністраторів (включно з о. Василем Хоростілем, якого Перемиський ординаріат встиг ще призначити лютовиським деканом після ув'язнення о. Володимира Веселого); 11 з них взяли участь у Львівському «соборі» 1946 р.

Узагалі, згідно із списком делегатів цього зібрання⁶⁵, його учасниками були 63 священники Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини –

⁶⁵ Діяння собору..., с. 53-58.

в тому числі 12 переселених з Польщі та о. Михайло Мельник (вже як єпископ РПЦ). З-посеред них 43 священники були одружені і 20 неодружених. Троє з цих 63 приєдналися до РПЦ ще до «собору», 22 лютого 1946 р.: о. Йосиф Маринович, о. Тимотей Марко та о. Михайло Мельник.

*Після «собору» 8-10 березня 1946:
реалізація плану «возз'єднання» на місцях*

Під час «собору» всі його учасники були прийняті до РПЦ: «З цього моменту [прийняття ухвали про „возз'єднання“] отці Собору, що приїхали на Собор як греко-католицькі пан-отці, стали українськими православними священниками»⁶⁶. «Ініціативна група» завершила свою діяльність: 9 березня 1946 р. о. Гавриїл Костельник як голова групи склав свої повноваження на руки православного митрополита Київського і Галицького Йоана⁶⁷. Так само й тих священників, які перед «собором» приєдналися до «Ініціативної групи», влада вважала за таких, що дали згоду «возз'єднатися» з РПЦ. Щоб мати змогу працювати на парафіях, вони мусили негайно пройти реєстрацію в єпархіяльних управліннях і відповідних державних органах. Репресивний тиск з боку влади на «невозз'єднаних» парафіяльних душпастирів дедалі дужчав, так що вже десь у вересні 1946 р. на парафіях залишилися майже виключно «возз'єднані» священники. Було, правда, кілька випадків, коли «невозз'єднаним» парохам вдавалось, попри безустанний тиск, втриматися трохи довше, як-от о. Теодору Малку в с. Березець Городоцького р-ну (до 1947), о. Михайлу Вовчику в с. Торчиновичі Старосамбірського р-ну (до липня 1947), о. Онуфрію Богоносу в с. Вороблевичі Дрогобицького р-ну (до 1948), о. Михайлу Горечку в с. Розсохи (до 1950). А загалом, ті, що не хотіли «возз'єднатися», силою обставин або перейшли в підпілля і, влаштувавшись на державну роботу, тайкома душпастирювали, або припинили душпастирську працю, а то й узагалі покинули священство.

Усе духовенство, «возз'єднане» і «невозз'єднане», було під постійним наглядом радянських органів безпеки. Арешти не припинялися. У 1946 р. з числа духовенства Перемиської єпархії ув'язнили ще трьох священників, які проживали на території УРСР: о. Володимира Микуловича (заарештований 12.IV.1946, засуджений до 10 років ВТТ, згодом вирок скасовано і 15.VIII.1947 о. Микуловича звільнили); о. Василя Брицького (заарештований 23.VI.1946, засуджений військовим трибуналом військ МВС Львівської обл. до 10 років ВТТ) і о. Романа Третьяка (сім місяців його утримували у Львівській слідчій тюрмі, відтак звільнили).

Окрему групу заарештованих у 1946 р. становлять перемиські владика та крилошани катедральної капітули: єпископи Йосафат Коциловський і Григорій Лакота, канцлер Перемиської консисторії о. Микола Грицеляк, ректор Перемиської духовної семінарії о. д-р Іван Кузич і канцлер крилошанського собору о. д-р Роман Решетило. Усі вони 26-27 червня 1946 р. були схоплені польською владою в Перемишлі, а відтак

⁶⁶ Діяння собору..., с. 43.

⁶⁷ Там само, с. 45.

депортовані до УРСР. Детальніше на обставинах депортації, ув'язнення та засудження цих осіб ми зупинимося в наступному розділі.

Протягом наступних років на тлі запеклої боротьби з релігією репресивно-каральна система СРСР і далі переслідувала греко-католицьких священників – як «невозз'єднаних», так і «возз'єднаних». У 1947 р. з числа духовенства Перемиської єпархії було заарештовано і засуджено до таборів або заслано на спецпоселення 11 священників. 3-посеред них четверо проживали на території УРСР: о. Михайло Вовчик (заарештований 19.VII.1947, засуджений до 10 років ВТТ), о. Михайло Червінський (заарештований 4.X.1947, засуджений до 10 років ВТТ), о. Володимир Боровець («возз'єднаний», 20.X.1947 засланий на спецпоселення); о. Михайло Воробій («возз'єднаний», 21.X.1947 засланий на спецпоселення). Ще п'ятеро священників проживали на території Польщі, але 15.IV.1947 були заарештовані Повітовою службою громадської безпеки (ПУВР) у Перемишлі й 18.IV.1947 депортовані до УРСР і того ж дня взяті під арешт УМДБ у Львівській обл. З огляду на брак доказового матеріалу в серпні 1947 р. їх судив не суд чи трибунал, а Спеціальна нарада («Особое совещание» – ОСО) при МДБ СРСР, що винесла такі вироки: о. Мокій Василькевич – п'ять років ВТТ; о. Юліян М'який – п'ять років спецпоселення (разом із дружиною); о. д-р Володимир Прокопів – 5 років спецпоселення; о. Степан Яворський – п'ять років ВТТ; о. Юстин Роман, ЧСВВ – вісім років ВТТ. Ще один священник, о. Петро Саноцький, був заарештований на території Чехословаччини, 14.IX.1947 депортований до УРСР і засуджений до 15 років ВТТ. Нарешті, о. Андрій Радьо був заарештований на території Австрії, депортований до УРСР і засуджений до 25 років ВТТ.

У наступному, 1948 р., було заарештовано 12 священників. З них 10 проживали на території УРСР (у тому числі шестеро були у списках «возз'єданого» духовенства): о. Микола Бобровський (10 років ВТТ), о. Михайло Греділь (25 років ВТТ), о. Василь Гриник (10 років ВТТ), о. Теодозій Гриник (10 років ВТТ), о. Зенон Каленюк, о. Володимир Марущак (25 років ВТТ); о. Дмитро Панасевич (помер у тюрмі), о. Юліян-Мирон Присташ (10 років ВТТ), о. Микола Топорівський (25 років ВТТ), о. Ігнатій Федеркевич (засланий на спецпоселення), а ще двоє до арешту проживали на території Польщі: о. Андрій Гоза (заарештований 27.IV.1947, депортований до УРСР і засуджений до 25 років ВТТ) та о. д-р Степан Граб (заарештований 12.V.1947, депортований до УРСР і засуджений до 25 років ВТТ). Справа останніх двох однозначно пов'язана з ОУН/УПА. На жаль, незважаючи на те, що обидва священники реабілітовані, нам не вдалося ознайомитися з матеріалами їхньої справи. Нема сумніву, що проти них давав свідчення хтось із оточення заступника крайового провідника ОУН Закерзонського краю «Орлана», Василя Галаси, і був це не тільки відомий агент «Вишинський», Ярослав Гамівка, а й ще якийсь інший засланець МДБ в лавах повстанців. З огляду на наявність у матеріалах справи агентурної інформації, яку не можна було розголошувати в суді, обох священників судило ОСО. У цей період в Польщі за допомогою УПА було засуджено низку інших греко-католицьких священників, але тільки о. Гозу й о. Граба поляки передали органам МДБ УРСР. Нарешті,

того ж таки 1948 р. на території Чехословаччини заарештовано й засуджено ще трьох священників Перемиської єпархії: о. Михайла Блонаровича, о. Йосафата (Йосифа) Камінського, ЧСВВ, та о. Миколу Молодовця.

У 1949 р. заарештовано 11 священників Перемиської єпархії, у тому числі десятеро в Україні (п'ятеро з них були у списках «возз'єднаного» духовенства): о. Олексій Богонос (25 років ВТТ), о. Микита Булик (10 років ВТТ), о. Дмитро Кузьмінський (25 років ВТТ), о. Ілля Лопачак (10 років ВТТ), о. Стефан Ничай (засланий на спецпоселення), о. Богдан Полянський (25 років ВТТ), о. Олексій Рак (засланий на спецпоселення), о. Микола Ревть (засланий на спецпоселення), о. Василь Склепович (25 років ВТТ), о. Степан Федунь (засланий на спецпоселення). Ще один священник був заарештований на спецпоселенні: о. Володимир Прокопів за душпастирську працю серед засланців був засуджений до 25 років ВТТ.

24 жовтня 1949 р. був убитий радянський журналіст і письменник Ярослав Галан, у смерті якого звинуватили українське підпілля та «агентів Ватикану». Через декілька місяців, 5 березня 1950 р., у с. Білогорща біля Львова загинув генерал-хорунжий і головний командир УПА Роман Шухевич. Вслід за убивством Галана і смертю Шухевича покотилася нова хвиля арештів, зокрема й серед духовенства, як підпільного, так і «возз'єднаного». За нашими даними, загальне число священників Перемиської єпархії, заарештованих у 1949 р., становило 34 чоловіка, причому тільки за один місяць, березень, заарештованих було аж 17. До їх числа зараховуємо й о. Петра Фуртака, бо він, хоч і був священником Львівської архієпархії, але від моменту свячень і до виселення в УРСР працював на території Лемківщини; також зараховуємо в їх число і довоєнного семінариста Перемиської семінарії о. Любомира Гарбовського (висвятив його уже православний єпископ).

Одинадцятьох священників (десятьох «невозз'єднаних» і «новоправославного» о. Михайла Кріля, з яких семеро були переселені з території Польщі) ОСО при МДБ СРСР вислало на спецпоселення під нагляд органів МДБ і МВС, це були: о. Степан Венгринович, о. Михайло Горечко, о. Андрій Кот, о. Михайло Кріль, о. Іван (Йосиф) Новак, ЧСВВ, о. Олекса Новосільський, о. Андрій Перхач, о. Костянтин Полянський, о. Петро Фуртак, о. Богдан Сенета, о. Мирослав Сенета. Те ж таки ОСО засудило до різних строків покарання у ВТТ вісьмох священників (усі «возз'єднані» з РПЦ): о. Корнила Беренду-Чайковського (10 років ВТТ), о. Любомира Гарбовського (висвячений уже як православний, 10 років ВТТ), о. Євстахія Кабаровського (10 років ВТТ), о. Володимира Майбу (10 років ВТТ), о. Омеляна Очабрука (10 років ВТТ), о. Івана Сендзіка (25 років ВТТ), о. Юрія Савчука (10 років ВТТ), о. Івана Шкільника (10 років ВТТ). Ще шестеро священників отримали вирoki Львівського і Дрогобицького обласних судів: о. Теодор Малко (10 років ВТТ), о. Ілля Первенець (10 років ВТТ), о. Михайло Прокурат (10 років ВТТ), о. Іван Сокіл (10 років ВТТ), о. Дмитро Ступак (10 років ВТТ), о. Степан Щепанський (10 років ВТТ); двоє з них – о. Малко й о. Сокіл – залишалися «невозз'єднаними». Ще дев'ятеро «возз'єднаних» священників були засуджені військовими трибуналами, це: о. Олексій Давидович (25 років ВТТ), о. Володимир Дмитренко (25 років ВТТ), о. Стефан Кошель (25 років ВТТ), о. Богдан

Кузич (25 років ВТТ), о. Михайло Матичак (25 років ВТТ), о. Андрій Оршак (25 років ВТТ), о. Теодор Осередчук (25 років ВТТ), о. Теодор Паращак (25 років ВТТ), о. Михайло Тріль (25 років ВТТ).

Усім засудженим інкримінували активну співпрацю з українським збройним підпіллям (більшість справді надавала підпільникам всілякого роду допомогу, матеріальну і духовну), однак це був тільки привід для остаточного знищення активного «уніятського підпілля». Потужна хвиля арештів 1950 р., яку пізніше названо «третім ударом»⁶⁸, завдала важких втрат Церкві, бо ж арешти не тільки викосили підпільне духовенство, а й прорідили лави «возз'єднаних» священників, щоб остаточного покласти край і підпільній діяльності греко-католицьких громад, і опору державній «православізації» церковного життя в Галичині та розгортанню атеїстичої пропаганди.

Як видно з вищесказаного, священників судили військові трибунали, обласні суди (Львівський і Дрогобицький) та Спеціальна нарада при Міністерстві державної безпеки СРСР. ОСО мало право засуджувати як до заслання на спецпоселення, так і до табірної ув'язнення, включно з максимальним строком у 25 років. З аналізу справ усіх засуджених ОСО добре видно, що до цього органу направлялися справи, які не могли розглядатися в судах з двох основних причин:

- мізерний доказовий матеріал, зібраний у ході слідства;
- потреба зберегти в таємниці особи свідків (читай: агентів).

У першому випадку, тобто в разі недостатності доказів, Спеціальна нарада засуджувала або на спецпоселення, або до невеликих строків ув'язнення. На спецпоселення направлялись особи, які були близькі до раніше засуджених або не давали надії на «перевиховання» згідно з ідеологічними вимогами влади. І хоча вони провадили настільки «спокійне» життя, що проти них годі було знайти яку-небудь статтю, їх однаково треба було терміново ізолювати від їхнього середовища. Найкращим способом було заслання (без вироку суду) у віддалені райони СРСР. Священники, засуджені ОСО на спецпоселення, – це в абсолютній більшості ті, що відмовилися приєднатися до «Ініціативної групи», а в «пособоровий» період – приєднатися до РПЦ, і підпільно душпастирювали до дня арешту. Їх засуджували найчастіше «в порядке ответных мер на враждебную деятельность со стороны реакционной оппозиции духовенства бывшей греко-католической униатской церкви» або «в ответ на бандпроявления», тобто у відповідь на акції ОУН і УПА. Так були засуджені: о. С. Венгринович, о. М. Воробій, о. М. Горечко, о. А. Кот, о. С. Ничай, о. Й. Новак, о. О. Новосільський, о. А. Перхач, о. К. Полянський, о. М. Ревть, о. Б. Сенета, о. М. Сенета, о. С. Федунь, о. Я. Фігар, о. П. Фуртак та ін. Крім того, в серпні 1947 р., базуючись на однаково мізерному слідчому матеріалі, з п'яти священників, заарештованих 15 квітня 1947 р. перемиським РУВР і 18 квітня депортованих до УРСР, рішенням Спеціальної наради троє були засуджені до ув'язнення (о. М. Василькевич, о. Ю. Роман і о. С. Яворський), а двоє заслани на спецпоселення (о. Ю. М'який і о. В. Прокопів).

⁶⁸ Докладніше див.: Лідія Купчик. *Третій удар (долі галицьких отців-деканів)*. Львів 2001.

У другому випадку на розгляд ОСО потрапляли справи на священників, яких МДБ підозрювало у зв'язках з ОУН і УПА (допомога грішми, продуктами, сповіді, похорони, шлюби тощо), проте їх справи не могли розглядатися у судах чи то через те, що докази були малопереконливі, чи то через те, що у справі проходили свідки (зокрема, з числа членів ОУН і УПА, яким священники допомагали), які стали на зрадницький шлях, і їх прізвища з оперативних міркувань не можна було розголошувати (можливо, вони й далі брали участь у структурах підпілля, але вже як агенти МДБ). Це стосується засудження таких священників, як о. К. Беренда-Чайковський, о. Л. Гарбовський, о. В. Гриник, о. Т. Гриник, о. Є. Кабаровський, о. І. Лопачак, о. В. Майба, о. О. Очабрук, о. Ю. Присташ, о. Ю. Савчук о. І. Сендзік, о. М. Червінський, а можливо й о. І. Шкільник.

Так звані «провини з часу німецької окупації» стали розмінною монетою під час нищення органами НКДБ Української Греко-Католицької Церкви. До початку «собору», ба навіть до середини 1947 р., щоб залишитися на волі, священникові досить було дати згоду на приєднання до «Ініціативної групи», а згодом задекларувати «возз'єднання» з РПЦ. Зібраний спецслужбами матеріал на цього священника, хоч який поважний, не мав значення. Як приклад можна навести заарештованих у 1945 р. отців Й. Мариновича, М. Матюка, Й. Саєвича і П. Малецького, проти яких – через «брак доказів» – було закрито справи за «посібницьку діяльність на користь німецького окупанта», тільки-но вони дали згоду приєднатися до «Ініціативної групи». А от вже пізніше найменший прояв нелояльності тягнув за собою арешт і засудження за ті ж таки «провини з часу німецької окупації» (випадки о. О. Богоноса, о. Т. Грушкевича, о. М. Матичака, о. М. Прокурата, о. І. Сендзіка та ін.).

Варто зауважити, що свою «провину» проти радянської влади священник міг «спокутувати» навіть після винесення вироку. Класичним прикладом є випадок о. Петра Мриглода, пароха с. Красне Турківського пов. Він був заарештований 27 червня 1945 р., як писав о. В. Гриник, «за спротив православ'ю»⁶⁹ і засуджений до семи років ВТТ та п'яти років позбавлення прав. Проте ухвалою Військової колегії Верховного суду СРСР від 26 липня 1947 р. міру покарання було зменшено до трьох років без позбавлення прав, і, на підставі амністії, о. Мриггод вийшов на волю. Слідкуючи за подальшою його долею, бачимо, що звільнення з табору не було дивом. Радянське правосуддя переглянуло справу несправедливо засудженого греко-католицького священника тільки тому, що він погодився приєднатися до РПЦ; відтак йому дозволили повернутися на свою парафію у с. Красне, яка була закрита від часу його арешту.

З-поміж звинувачень, пов'язаних із сприянням німецьким окупантам, головним уважалася участь у діяльності Українського центрального комітету – «профашистської», «націоналістичної» і «антирадянської» організації. Фактично кожний, кому закидали участь в УЦК (як правило, у місцевих допомогових комітетах – УДК) і хто не погодився на «возз'єднання» або іншу форму співпраці, був засуджений.

⁶⁹ Див. док. 314, с. 739.

Тут варто вказати на випадок, який, з одного боку, вибивається із загальної тенденції, а з іншого – ілюструє реальний характер тої практичної роботи, яку провадило греко-католицьке духовенство в УДК. Яворівський декан о. Матвій Мокривський, за німецької окупації – голова районної делегатури УДК, протягом року і трьох місяців був ув'язнений у Львівській слідчій тюрмі. Однак у підсумку військовий трибунал виправдав його з поставлених йому обвинувачень у профашистській діяльності, і то саме з огляду на його діяльність як голови УДК. Отець В. Гриник у звіті з березня 1948 р. припускав, що ціною звільнення стала згода на співпрацю з органами безпеки: «Пропоновану інтервенцію о. Костельника відкинув. Випущений, однак, здаєсь, за ціну підпису. Вернув до Яворова»⁷⁰. І справді, здавалося б, звільнення з тюрми без переходу на православ'я або підписання декларації про таємне співробітництво з органами МДБ було чимось надзвичайним. Однак траплялися й щасливі збіги обставин. Отцю-деканові допоміг визволитися з тюрми знайомий адвокат Михайлов (з походження росіянин, колишній фронтовий офіцер): він повідомив родині, що бачив слідчу справу о. Мокривського і що вона побудована в основному на доносах однієї особи. Зазвичай адвокат не брався обороняти греко-католицьких священників, бо це були справи наперед програні, але в даному випадку зробив виняток і тільки йому відомим способом (очевидно, завдяки широким знайомствам) залучив до процесу свідків від оборони. Гроші на довготривалу і затратну підготовку до суду зібрали парафіяни о. Мокривського. Головним доказом на суді стали шпитальні книжки – реєстр військовополонених різних національностей, які лікувалися у провадженому коштом УДК шпиталі і які з допомогою УДК змогли отримати цивільний одяг і уникнути німецьких таборів. Були представлені й інші документи, зокрема про роботу безплатної кухні для бідних жителів Яворова тощо. В результаті о. Мокривського виправдали. І хоч вирок був оскаржений Львівським управлінням МДБ і МДБ УРСР, проте 15 червня 1946 р. заступник прокурора СРСР Мокічев відхилив скаргу.

Як згадувалося вище, радянські органи безпеки в обмін на тимчасове відкладення в архів назбираного «компрометуючого матеріялу» вимагали від священників, окрім «возз'єднання», також і згоди на таємну співпрацю зі спецслужбами. Поки що нам не вдалося знайти даних про те, наскільки активну агентурну діяльність провадили завербовані таким чином священники, та й узагалі – наскільки поширене було це явище серед греко-католицького клиру. Деякі дані вказують на те, що серед світського духовенства, як і серед монахів, були такі, що співпрацювали з органами держбезпеки. В окремих справах репресованих священників збереглися посилення на доноси проти них агентів на псевдо «Нарімов», «Теодорович», «Нестеренко», «Голуб», «Кактус», однак нам не вдалося з'ясувати, чи завдали ці доноси якоїсь практичної шкоди, а коли так – то якої саме. Не називаємо справжніх прізвищ цих агентів, бо з матеріялів справ видно, що вони, хоч і погодилися на співпрацю, однак, по змозі, уникали її. Так було, скажімо, в Дрогобицькій єпархії, де духовенство мало

---

⁷⁰ Див. док. 314, с. 736.

велику довіру до єпископа Михайла Мельника, і завербовані священники, за його згодою та з його допомогою, мінялися парафіями з іншими отцями, переїжджали у райони, віддалені від попереднього місця праці та проживання, прикривалися поганим станом здоров'я тощо.

Переглянувши багато архівно-слідчих справ греко-католицьких священників та єрархів, засуджених на підставі сфабрикованих матеріалів за відмову «возз'єднатися» з РПЦ, ознайомившись зі скаргами душпастирів на винесені їм вироки, прочитавши спогади духовних осіб і їх рідних, вислухавши численні усні свідчення – можна зробити висновок, що слідчі органи часто «допрацьовували» справи вже після винесення вироку з метою більшої компрометації Церкви в майбутньому (випадки о. Ілля Блавацького, о. Івана Кузича та ін.). Треба відзначити, що органи прокуратури досі не реабілітували кількох священників Перемиської єпархії, бо їх «провини з часу німецької окупації» начебто доведені матеріалами архівних судових справ. Прикметно, що досі не реабілітовані саме найактивніші підпільні священники, у тому числі й ті, що в різний час вимагали реабілітації від радянського правосуддя (о. Ілля Блавацький, о. Василь Карушенко, канцлер єпархії о. Микола Грицеляк, ректор о. Іван Кузич); ті, що згинули-померли у місцях позбавлення волі (бл. єп. Й. Коциловський, бл. єп. Г. Лакота, канцлер соборного храму о. Роман Решетило, о. Михайло Сухий, о. Володимир Веселий, о. Нестор Яців); «возз'єднаний» о. Юрій Савчук.

Терор з примусом до «возз'єднання» з боку радянських органів держбезпеки діткнув кожного священника, без огляду на вік або стан здоров'я. Усіх, навіть літніх і важко хворих, НКДБ регулярними викликами, залякуванням, фізичним і моральним знущанням примушувало дати згоду на знищення УГКЦ. Доказом цього є досить велика група священників, які внаслідок тиску з боку влади «возз'єдналися» з РПЦ і яким на момент «собору» було 75 і більше літ. Це о. Йосиф Винницький-Радзевич (80), о. Іван Городецький (80), о. Григорій Грицик (85), о. Олексій Гукевич (80), о. Бронислав Гоцький (78), о. Михайло Єднакий (85), о. Лев Калужняцький (82), о. Василь Лаврецький (80), о. Діонізій Минович (83), о. Іван Пастернак (81), о. Михайло Шумило (81), о. Василь Яремкевич (86) та багато інших. Тих, які відмовилися «возз'єднатися», засудили до таборів або заслання: о. Петра Мекелиту (77), о. Костянтина Полянського (75), о. Стефана Ничая (71) о. Івана Ільницького (72) та інших – або ж піддавали постійним переслідуванням, як-от о. Івана Бирку (72), о. Володимира Гойдиша (82), о. Івана Гошовського (67), о. Івана Заяця (76), о. Івана Скубиша (71), о. Івана Цегелика (68) та ін.

Невелику групу священників становили ті, які не приєдналися до православ'я і не були заарештовані й засуджені, хоч, зрозуміло, перебували під пильним наглядом органів МДБ і постійною загрозою арешту. З допомогою знайомих вони влаштовувалися на різні державні роботи і душпастирювали підпільно. У драматичний період 1940-х рр. будь-яка душпастирська активність була виявом героїства як священників, так і вірних. На підставі наших досліджень можна з певністю ствердити, що підпільна Церква формувалася й розвивала свою діяльність вже з перших днів після Львівського «собору». Душпастирі, незалежно від віку, яким різними способами вдалося

уникнути арешту, намагалися заспокоювати духовні потреби своїх вірних. Їх число постійно зменшувалося (арешти, відхід у вічність). Зокрема, вже невдовзі після «собору» померли, так і не перейшовши на православ'я, о. Олексій Грицик († 22.V.1946), о. Василь Кондрацький († улітку 1946), о. Ілля Левицький-Роголя († 20.IV.1946).

Слід відзначити тих священників Перемиської єпархії, що, залишаючись на волі після 1946 р., опирались «православізаторській» політиці влади й підтримували в цьому інших. Це були:

- 16 священників похилого віку: о. Василь Антонич († 1947), о. Іван Бирка († 16.V.1948), о. Стефан Білінський († 3.IV.1950), о. Андрій Борисевич († 20.IV.1949), о. Володимир Венгринович († 12.XII.1947), о. Володимир Гойдиш († 1947), о. Володимир Журавецький († 20.II.1948), о. Григорій Кліш († 14.IV.1948), о. Олександр Козенка († 12.VII.1967), о. Петро Подляшецький († II.1950), о. Лев Саламон († 7.V.1947), о. Іван Скубиш († 24.II.1947), о. Іван Станчак († 1947), о. Іван Філіпович († VI.1950), о. Іван Цегелик († 29.II.1960), о. Кипріян Ясеницький († 1947);
- 11 душпастирів середнього і старшого покоління: о. Карло Гасько, о. Іван Гошовський († 1948), о. Ілля Гринишин, о. Теодор Гура о. Йосиф Добрянський, о. Стефан Копистянський, о. Ярослав Мартинюк, о. Михайло Пащак, о. Іван Підгарбій, о. Микола Рибак, о. Кипріян Стецишин;
- 15 з молодшої генерації: о. Павло Брицький, о. Дмитро Владичинський, о. Іван Галазика, о. Стефан Гринецький, о. д-р Василь Дида, о. Володимир Євстахевич, о. Семен Крут, о. Дмитро Оріховський, о. Роман Павлик, о. Семен Посіко, о. Роман Тритяк (був декілька місяців ув'язнений), о. Йосафат (Йосиф) Фаль, о. Іван Федішин, о. д-р Микола Царик, о. Степан Якимець.

Пізніше, після смерті Сталіна та звільнення з місць позбавлення волі, активну підпільну діяльність розвинули ті священники, які в 1945-1950 рр. були засуджені, а після амністії змогли повернутися в Галичину.

На сьогодні неможливо встановити навіть приблизне число греко-католицьких священників, які, «возз'єднавшись», згодом відкликали перехід на православ'я. Процес повернення до УГКЦ почався ще в 1946-му і з роками ставав дедалі масовішим, однак цю тему навряд чи коли-небудь вдасться як слід висвітлити, бо ж ніяких списків таких душпастирів, що повернулися, просто не існує. У перші роки після «собору», коли священники «відкликали православ'я» прилюдно, в церкві, то це, як правило, закінчувалося для них арештом (о. Онуфрій Богонос, о. Теодор Грушкевич, о. Ілля Лопчак, о. Володимир Майба, о. Василь Склепович та ін.), а пізніше – вигнанням з плебанії (о. Володимир Дубляниця, о. Іван Рудавський). З другої половини 1950-х рр. єпархія підпільної УГКЦ, щоб уберегти священнослужителів від репресій і не позбавити парафії душпастирської обслуги, таємно приймала священників, що поверталися з православ'я, і дозволяла їм залишатися на своїх парафіях. Велика група православних священників була знову прийнята в лоно катакомбної Церкви після їх формального виходу на пенсію. Дехто з колишніх «возз'єднаних» був позбавлений пенсії в покарання за підпільну душпастирську працю. На жаль,

до кожної з цих категорій ми можемо навести тільки окремі приклади, а встановити загальне число тих, хто повернувся в лоно УГКЦ, неможливо через те, що відбувалося таке повернення в повній конспірації.

2. Єпархічний провід в умовах підпілля

Як уже зазначалося, після встановлення нового кордону у липні 1944 р. східна частина Перемиської єпархії опинилася у складі УРСР, і для управління нею владика Йосафат Коциловський призначив двох генеральних вікаріїв. Але вже від початку 1945 р. – через посилення репресій як з боку радянської влади, так і з боку польського підпілля – обидвом наділеним адміністративними повноваженнями священникам стало досить важко комунікувати з підлеглими їм душпастирями (особливо о. Миколі Панасу, який постійно переховувався і зрештою поважно захворів внаслідок знущань з боку НКДБ). А після приєднання о. Михайла Мельника до «Ініціативної групи» ця частина єпархії була фактично позбавлена канонічної вертикалі управління. Ординаріят та крилошанський собор (капітула) у той час у повному складі залишалися на польському боці кордону, в Перемишлі. Не маючи зв'язку із своїм керівництвом, священники Перемиської єпархії в усіх поточних справах змушені були вдаватися до курії Львівської архієпархії⁷¹, яка, в свою чергу, також опинилася під ударом сталінського режиму.

Генеральні та капітульні вікарії Львівської архієпархії

Митрополит Йосиф Сліпий, очікуючи переслідувань радянської влади та репресій супроти єпископату УГКЦ, ще до свого ув'язнення призначив чотирьох генеральних вікаріїв для Львівської архієпархії. Двоє з них – єпископи Микита Будка⁷² та Миколай Чарнецький⁷³ – були заарештовані 11 квітня 1945 р. разом із митрополитом, а третій, архимандрит Климентій Шептицький, опинився під арештом 5 червня 1947-го. Найдовше з адміністраторів залишався на волі протоігумен отців-редемп-

⁷¹ Пор., напр., прохання яворівського декана о. М. Мокривського від 28.I.1945 і о. І. Федішина від 8.III.1945 до митрополита Йосифа Сліпого в деканальних і парафіяльних справах: ЦДІАЛ, ф. 201, оп. 1р, спр. 163, арк. 74, 89.

⁷² Микита Будка (7.VI.1877-1.X.1949), єпископ – нар. у с. Добромірка Збарзького пов. У 1912-1927 виконував обов'язки апостольського екзарха для українців-католиків у Канаді. З 1928 – єпископ-помічник і генеральний вікарій Львівської архієпархії. Заарештований 11.IV.1945, засуджений до 8 років ВТТ. Помер у м. Караганда Казахської РСР. Під час урочистої Божественної літургії 27.VI.2001 у Львові папа Іван Павло II проголосив єп. Будку блаженним.

⁷³ Миколай Чарнецький (14.XII.1884-2.IV.1959), єпископ – нар. у с. Семаківці Городенківського пов. 1.I.1931 призначений апостольським візитатором для вірних «слов'янсько-візантійського обряду поза межами руських єпархій у Польщі», тобто для парафій, створених у 1920-1930-х рр. у рамках т. зв. «неоунії». 2.I.1931 висвячений на титулярного єпископа Лебеда. Під час Другої світової війни жив у Львові. Заарештований 11.IV.1945, засуджений до 10 років ВТТ. Помер в опінії святості у Львові. Під час урочистої Божественної літургії 27.VI.2001 у Львові папа Іван Павло II проголосив єп. Чарнецького блаженним.

тористів Йосиф де Вохт⁷⁴. Глава УГКЦ ще в 1947 р. написав з табору листа, яким потвердив повноваження о. де Вохта⁷⁵, але той уже 16 грудня 1948 р. був змушений покинути Україну і повернутися в Бельгію (15 грудня його викликали з Унева до Львова, де відмовили у продовженні візи).

Практична діяльність о. Йосифа де Вохта як генерального вікарія була незначною. Про це свідчить хоч би те, що про своє призначення він не зізнався навіть перед священниками митрополичої капітули. Митрополит Сліпий своїм листом надав о. де Вохту право, в разі конечної потреби, передати владу іншому довіреному священникові. Цим і скористався о. де Вохт, призначивши у грудні 1948 р. своїм наступником як протоігумена і генерального вікарія о. Івана Зятика⁷⁶, який у жовтні 1949-го дістав підтвердження цієї номінації від митрополита Йосифа. Від 5 січня 1950 р., тобто з дня арешту о. Зятика, Львівська архієпархія фактично була позбавлена легального проводу, і таке становище тривало аж до повернення з ув'язнення владики Миколая Чарнецького у 1955 р.

З огляду на таємність призначення генеральних вікаріїв та подальші репресії супроти них, відповідальність за Церкву перебрала на себе капітула. У квітні 1945 р., зразу після арешту єрархів УГКЦ, на її таємному засіданні капітульним вікарієм

⁷⁴ Йосиф де Вохт, ЧНІ (29.XII.1881-9.XII.1956) – нар. у м. Тюнгаут у Бельгії. 2.II.1913 склав перші монаші обіти. Єр. св.ч.: 7.IV.1907 у м. Мехелен (Бельгія). В 1922-1948 був ігуменом у різних монастирях редемптористів на Україні, у 1933-1948 – протоігумен. У 1946-1948 – генеральний вікарій Львівської архієпархії. В грудні 1948 депортований з України, виїхав у Бельгію. Помер у м. Жет.

⁷⁵ Співробітники МДБ наполегливо шукали цей документ; відомо, що деякий час його переховував селянин зі Збоїщ Олександр Мороз (на той час уже похилого віку). Подальша доля цього документа невідома, але можна здогадуватися, що разом з іншими матеріалами отців-редемптористів він кінець-кінцем опинився в руках органів безпеки.

⁷⁶ Іван Зятик ЧНІ, (26.XII.1899-17.V.1952) – нар. у с. Одрехова Сянського пов., син Стефана і Марії (Мигаль). Гімназія: Сянськ. Семінарія: Перемишль, 1923. Свячення: дияк. – 2.IX.1923, єр. – 9.IX.1923, з рук єп. Й. Коциловського в катедральному соборі у Перемишлі; бж. Душп. праця: Перемишль, 1923-1925 – сотр. у катедрі, 1925-1935 – префект у Духовній семінарії, викладач катехитики і догматики, духівник та катехит в Укр. ін-ті для дівчат. 15.VII.1935 вступив у новіціят до ЧНІ в Голоску біля Львова. Відтак перебував у монастирях: Станіславів, 1936-1937 – монастир Матері Божої Неустанної Помочі; Львів, 1937-1941 – монастир св. Климентія (викладач богослов'я та Святого Письма у семінарії отців-редемптористів в Голоску); Тернопіль, 1941-1944 – тимчасово виконував обов'язки настоятеля монастиря Успення Пресв. Богородиці; Збоїща, 1944-1946 – настоятель монастиря Матері Божої Неустанної Помочі. Навесні 1946 перевезений у монастир в Голоску (туди радянська влада звезла всіх редемптористів зі Львова, Тернополя, Станіслава та Збоїщ – 58 ченців). 17.X.1948 перевезений разом з усіма монахами до студитського монастиря в Уневі. XII.1948-I.1950 – генеральний вікарій УГКЦ та протоігумен Львівської провінції ЧНІ (ці повноваження передав о. Зятіку о. Йосиф де Вохт перед своєю депортацією). Заарештований 5.I.1950 управлінням МДБ у Львівській обл. Засуджений 21.XI.1951 Спеціальною нарадою при МДБ СРСР за ст. 20 і 54-1 «а», 54-10, ч. 2 КК УРСР до 10 років ВТТ. Покарання відбував у Озерному таборі № 7 у м. Братськ Іркутської обл. Помер у в'язничному шпиталі. Реабілітований 10.II.1995 прокуратурою Львівської обл. 27.VI.2001 під час урочистої Божественної літургії у Львові папа Іван Павло II проголосив о. Зятіка блаженним.

було обрано о. Омеляна Горчинського⁷⁷. Тоді ж, передбачаючи можливі арешти, капітула обрала його наступників: о. Володимира Фіголя⁷⁸, о. д-ра Івана Чорняка⁷⁹ і о. Миколу Хмільовського⁸⁰. Капітульний вікарій о. Горчинський був заарештований уже 25 квітня 1945 р., і того ж дня його функції перебрав о. Фіголь. Через три

---

⁷⁷ Омелян Горчинський (21.XI.1888-27.VII.1954) – нар. у м. Тернопіль, син Михайла. Навч.: гімназія – Станиславів; семінарія – Станиславів, Львів, Інсбрук, 1908-1912. Єр. свят.: 1911; бж. Душп. праця: Львів, 1912-1916 – префект студій у Духовній семінарії; 1916-1918 – капелан в австр. армії; Львів, 1918 – віце-ректор Духовної семінарії; Перемишль, 1921-1922 – віце-ректор Духовної семінарії; Львів, 1922-1939 – сотруди́ник у храмі Успення Пресв. Богородиці та катехит «Рідної Школи»; Львів, 1940-1945 – парох архикатедр. собору св. Юра; 1938-1945 – соборний крилошанин митрополичої капітули. У квітні 1945 обраний капітульним вікарієм. Заарештований 25.IV.1945 УНКДБ у Львівській обл. Засуджений 5.VI.1946 військовим трибуналом військ МВС Українського округу в м. Київ за ст. 54-1 «а», 54-11 КК УРСР до 8 років ВТТ і 3 років позбавлення прав з конфіскацією майна. Помер на засланні в домі інвалідів у Потьмі Мордовської АРСР. Реабілітований 7.IV.1994 прокуратурою Львівської обл.

⁷⁸ Володимир-Степан Фіголь (3.VIII.1911-27.XII.1999) – нар. у м. Коломия в родині о. д-ра Івана (4.V.1881-3.VIII.1933) і Анни (Галушинської). Навч.: гімназія – Станиславів, 1929; богословські студії – Львів, Богословська академія, 1929-1932; Інсбрук, «Канізіанум», 2.X.1933-6.VII.1936 (27.VI.1936 здобув ступінь доктора теології) Єр. свят.: 22.VII.1934; бж. Після повернення до Львова був духівником Малої семінарії і викладачем гомілетики та догматики нез'єдиного Сходу у Богословській академії, доцентом богословського факультету. Душп. праця: Збоїща (Львівський д-т), 15.II.1940-15.VII.1944 – парох; Львів, VII.1944-27.VII.1945 – сотруди́ник у церкві Успення Пресв. Богородиці. До квітня 1945 одночасно працював викладачем Богословської академії. 25.IV.1945-27.VII.1945 – капітульний вікарій. Заарештований 27.VII.1945 УНКДБ у Львівській обл. за відмову приєднатися до «Ініціативної групи». Засуджений 11.V.1946 військовим трибуналом військ МВС у Львівській обл. за ст. 54-1 «а», 54-11 КК УРСР до 10 років ВТТ і 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна. Звільнений 30.X.1954 з Норильського ВТТ, залишений на спецпоселенні. Звільнений із спецпоселення 30.X.1955 без права повернення у Західну Україну. У 1958-1990 душпастирював у Литві для вірних Римо-Католицької Церкви (Каунаська архієпархія). З 1990 проживав у США. Помер у Католицькому медичному центрі в м. Йонкерс.

⁷⁹ Іван Чорняк (17.XII.1899-24.I.1980) – нар. у с. Журавиця Перемиського пов., син Івана і Розалії (Шусталь). Навч.: гімназія – Перемишль, 1921; Український таємний університет у Львові, 1921-1923; семінарія – Львів, 1923-1925; Інсбрук – «Канізіанум», 13.XI.1925-VII.1928 (28.VI.1931 здобув ступінь доктора теології). Єр. свят.: 1925, з рук митрополита А. Шептицького; бж. У 1931-1933 продовжив навчання в Папському біблійному інституті в Римі. Від 1934 – префект Духовної семінарії у Львові і викладач у Богословській академії. З 14.I.1940 перебував на території, окупованій німцями. З травня 1941 – парох у м. Берлін і канцлер апостольського візитатора о. д-ра Петра Вергуна. В серпні 1942 повернувся у Львівську духовну семінарію. З 1943 – доцент Богословської академії і ректор Духовної семінарії (з листопада 1943). Заарештований 25.VII.1945 УНКДБ у Львівській обл. за відмову приєднатися до «Ініціативної групи». Засуджений 12.VIII.1946 військовим трибуналом військ МВС у Львівській обл. за ст. 54-1 «а», 54-10, ч. 2 КК УРСР до 10 років ВТТ і 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна. Покарання відбував у Потьмі Мордовської АРСР. Звільнений 14.I.1955, відтак перебував на спецпоселенні у Красноярському краю. Звільнений із спецпоселення 31.X.1955. З огляду на заборону повертатися на Україну приїхав до м. Львова тільки у вересні 1959. Душпастир підпільної УГКЦ. Помер в опінії святости у с. Сокільники Пустомитівського р-ну, де й похований.

⁸⁰ Див. док. 29/2, прим. 1.

місяці, 27 липня 1945 р., заарештували і його, а два дні перед тим, 25 липня, був заарештований о. Чорняк. Оскільки всі троє капітульних вікаріїв опинилися в руках НКДБ, то, згідно з рішенням капітули, обов'язки вікарія мав перебрати о. Микола Хмільовський, що й відбулося таємно в жовтні 1945 р. в архикатедральному соборі св. Юра в присутності отця-крилошанина Степана Рудя⁸¹ і о. Омеляна Гадзевича⁸². Отець Хмільовський підпільно управляв Церквою на правах капітульного вікарія до липня 1949 р. Тільки тоді до нього дійшла інформація про іменування генеральних вікаріїв: спершу о. Йосифа де Вохта, а відтак нового протоігумена релігійно-просвітницького о. Івана Зятика.

Діяльність проводу підпільної УГКЦ була глибоко законспірована. Варто зауважити, що прізвища капітульного та генерального вікаріїв стали відомі органам держбезпеки тільки в кінці березня 1950 р., незважаючи на те, що генеральний вікарій, о. Зятик, був ув'язнений ще двома місяцями раніше. Сьогодні з архівних документів відомо, що органи держбезпеки дізналися про існування підпільного проводу після смерті генерала Романа Шухевича, коли в руки органів МДБ попав його архів, в тому числі й листування з о. Хмільовським. Окрім того, відбулися масові арешти членів Центрального проводу ОУН. Відтак о. Хмільовський під час допитів змушений був зізнатися про те, який статус він має в структурах підпільної Церкви, – бо ж слідчим це було вже й так відомо.

Протягом чотирьох років діяльність о. Хмільовського як підпільного душпастиря і керівника церковних структур Галицької митрополії залишалася для органів держбезпеки таємницею, хоча літній священник з с. Мшана під Львовом провадив греко-католицьким підпіллям доволі активно, наскільки це було можливо в умовах

---

⁸¹ Степан Рудь (22.XII.1883-21.[19]I.1963) – нар. у с. Павлів Радеківського пов., син Петра і Олександри. Навч.: Академічна гімназія у Львові; семінарія – Львів. Єр. свяч.: 1909; бж. Душп. праця: Львів, 1925-1939 – духівник Духовної семінарії, викладач літургії (в семінарії, згодом у Богословській академії), референт літургійних справ у Львівській митрополичій консисторії. З 1940 – соборний крилошанин митрополичої капітули, проживав на пл. св. Юра 5. Заарештований 16.I.1946 УМДБ у Львівській обл. Звільнений 4.X.1946 через брак доказового матеріалу. Заарештований вдруге 7.XII.1949 УМДБ у Львівській обл. Засуджений 14.XII.1949 Спеціальною нарадою при МДБ СРСР до заслання на спецпоселення під нагляд органів МВС, з конфіскацією майна. 29.I.1950-1957 відбував заслання у м. Балей Читинської обл. Звільнений 30.I.1956. В 1957 повернувся у м. Львів, де не дістав прописки, а тому проживав у родичів в с. Павлів Радеківського р-ну. Душпастир підпільної УГКЦ. Помер у с. Павлів, де й похований підпіллями священниками.

⁸² Омелян Гадзевич (10.VIII.1914-14.III.1995) – нар. у м. Будзанів Терехівського пов., син Михайла. Гімназія: Станіславів, 1932. Семінарія: Львів; Богословська академія, 1932-1937. У 1937-1939 працював бібліотекарем у Богословській академії. Єр. свяч.: 29.VII.1941; одруж. У 1941-1945 – співробітник у архикатедральному соборі св. Юра. Заарештований 22.X.1945 УНКДБ у Львівській обл. Засуджений 20.VI.1946 військовим трибуналом військ МВС Львівської обл. за ст. 54-12 КК УРСР до 8 років ВТТ і 3 років позбавлення прав. Покарання відбував у таборах Кіровоградської обл. (працював на лісоповалі) та на Воркуті (працював у шахті). Звільнений 4.X.1952. У 1954 повернувся до рідні в Україну, проживав у м. Бережани, працював бухгалтером. Активний душпастир підпільної УГКЦ. Реабілітований 12.IV.1993 прокуратурою Львівської обл. Помер у м. Бережани, де й похований.

конспірації. В цьому йому допомагав соборний крилошанин митрополичої капітули о. Степан Рудь (до свого арешту 7 грудня 1949 р.) та інші довірені священники, які не підписали згоди на «возз'єднання» з РПЦ. Використовуючи свої безпосередні зв'язки з Центральним проводом ОУН, о. Хмільовський відсилав у Ватикан звіти про діяльність Церкви у західних областях України, описуючи становище як «возз'єднаних» душпастирів, так і «невозз'єднаних» та репресованих. Він також провадив активну освідомлювальну роботу серед тих священнослужителів, що перейшли у православ'я, особливо у справі їх повернення в лоно УГКЦ. Під псевдонімом «Аксіос» писав статті проти о. Костельника та «Ініціативної групи». ОУН надрукувала і розповсюдила поміж священників листівку його авторства під назвою «Людяма доброї волі». У с. Мшана до о. Хмільовського приїздило багато душпастирів – як ті, що відмовились підписати православ'я або вагалися, як їм вчинити в нових реаліях, так і чимало «возз'єднаних», зокрема й таких, що мали бажання повернутися в лоно УГКЦ. Після складення своїх повноважень на руки генерального вікарія о. Івана Зятика о. Хмільовський не припинив діяльності, а навпаки, допомагав о. Зятику полагоджувати багато питань, пов'язаних із діяльністю Церкви. Разом вони часто обговорювали канонічне і моральне становище тих священників, які через вимушене «возз'єднання» переживали велику особисту драму, і роздумували над шляхами й формами їх повернення до Католицької Церкви.

Таємне управління східною частиною Перемиської єпархії

Поки що важко достеменно визначити, як відбувалося призначення нових генеральних вікаріїв для тої частини Перемиської єпархії, що опинилася у складі УРСР з 1944 р. Пізніші події, пов'язані з вимогами о. Миколи Ревтя до єп. Василя Величковського († 1968) щодо пошанування прав перемиських генеральних вікаріїв⁸³ та стараннями у єп. Володимира Стернюка про збереження статусу Перемиської єпархії⁸⁴, показують, що підпільною єпархією весь час управляли генеральні вікарії (принаймні після звільнення священників з таборів).

Коли і ким були здійснені таємні номінації? Це напевно сталося не у Перемишлі. 28 червня 1946 р. з Польщі до УРСР був депортований єпископ-помічник і генеральний вікарій Григорій Лакота та троє членів капітули (о. Роман Решетило – канцлер собору, о. Іван Кузич – соборний крилошанин, і о. Микола Грицеляк – почесний крилошанин). Усі вони протягом місяця, до 3 серпня 1946 р., перебували на волі й проживали поблизу Львова (на відміну від єп. Йосафата Коциловського, якого насильно виселили з Польщі ще 26 червня і майже відразу заарештували, а невовдві, 17 листопада 1947 р., він помер). Правлячий архиєрей відбував ув'язнення у таборі під Києвом, і перемиські священники мали з ним досить обмежений зв'язок. Найімовірніше, генеральних вікаріїв – о. Романа Решетила і о. Івана Кузича, з правом наступництва для о. Миколи Грицеляка (на випадок арешту чи смерті одного

⁸³ Пор. док. 284.

⁸⁴ АІЩ, інтерв'ю з о. Павлом Брицьким, 1912 р.н. (П-29).

з вікаріїв) – іменував еп. Лакота (вже після арешту ординарія) під час перебування у Львові. Чи міг зробити це сам еп. Коциловський перед ув'язненням чи під час ув'язнення? – Малоімовірно. Теоретично можливе й те, що еп. Лакота доповнив крилос новими членами, а відтак вони самі обрали капітульного вікарія для управління епархією, однак ніяких підтверджень цьому не знайдено.

Третього серпня 1946 р. еп. Лакота і оо. Кузич, Решетило та Грицеляк були заарештовані, а згодом засуджені і відправлені в табори. До кінця 1955 р. духовенство на місцях залишалося без канонічного зверхництва. П'ятого жовтня 1952 р. на засланні помер о. Решетило, і уряд генерального вікарія перейшов до його наступника, о. М. Грицеляка. Фактично, ці повноваження він зміг сповнювати допіру після повернення до Львова у вересні 1955 р. Активну підпільну діяльність, душпастирську та управлінську, він провадив від 1956 р. й до своєї смерті в 1976-му. Як довголітній канцлер та ісповідник віри, він мав великий авторитет серед духовенства та вірних, допомагав «возз'єднаним» повертатися до своєї Церкви. Довкола його особи постійно гуртувалися підпільні священики Перемиської епархії. У 1956 р. з таборів повернувся в Галичину і о. І. Кузич, однак через безупинні гоніння – а не з власної волі – змушений був поселитися у Хмельницькій області. Він активно душпастирював у підпіллі, але фізично був не в змозі сповна виконувати обов'язки вікарія.

У середині 1970-х рр. оо. Іван Кузич, Ілля Блавацький, Микола Ревть і Микола Грицеляк, після нарад у справі збереження статусу Перемиської епархії, обрали генеральним вікарієм о. Павла Брицького; канцлер Перемиської епархії та почесний крилошанин Перемиської греко-католицької капітули о. Грицеляк особисто передав йому свої повноваження. Згодом обрали наступника о. Кузича – о. Степана Яворського, останнього капелана еп. Коциловського. Про визнання новообраних генеральних вікаріїв клопотався у Римі, за посередництвом греко-католицького духовенства в Польщі, о. Микола Ревть. Врешті їх повновласті офіційно потвердив патріарх Йосиф Сліпий⁸⁵, проте ці останні генеральні вікарії практично не мали змоги ними користуватися, оскільки їх не визнавав владика Володимир Стернюк, який отримав таємні свячення з рук владики Величковського з титулом єпископа Перемиського.

ІV. Перемиська епархія і Апостольська адміністрація Лемківщини в межах повоєнної Польщі

27 липня 1944 р. тимчасовий польський комуністичний уряд – Польський комітет національного визволення (PKWN) – підписав з урядом СРСР договір, яким визначено пролягання польсько-радянського державного кордону приблизно по т. зв. лінії Керзона. Нове міждержавне розмежування було погоджене на Ялтинській конференції 11 лютого 1945 р. Радянсько-польські договори від 6 липня і 16 серпня

⁸⁵ АПЦ, Інтерв'ю з о. Павлом Брицьким, 1912 р.н. (П-29).

1945 р. остаточно його затвердили. Остання зміна відбулася в лютому 1951 р., коли СРСР відступив Польщі Нижньо-Устріцький та частину Стрільківського р-ну в обмін на територію в теперішньому Сокальському р-ні з містечками Угнів, Белз, Кристинопіль та Варяж⁸⁶.

У контексті повоєнного врегулювання і визначення нових кордонів голова РКWN Едвард Осубка-Моравський і голова Ради народних комісарів Української РСР Микита Хрущов 9 вересня 1944 р. у Любліні підписали договір про «евакуацію» українців з Польщі до УРСР та поляків з УРСР до Польщі. Переселення мало бути добровільне, з заборонаю застосування як безпосереднього, так і посереднього тиску. Проте на ділі в ході переселення українців, яке мало розпочатися 15 жовтня 1944 і завершитися 1 лютого 1946 р., проти автохтонного українського населення широко застосовувалися силові методи, а тому найвідповіднішим окресленням цієї акції буде термін «депортація». Оскільки принцип добровільності не дав очікуваного результату, дію договору кілька разів продовжували додатковими протоколами, а на допомогу переселенчим комісіям скерували кілька дивізій Війська Польського (WP). Армійські підрозділи, загони польського збройного підпілля та місцеві банди терором і вогнем змушували українське населення покидати рідні землі⁸⁷. Для УГКЦ це означало поступову втрату на цих теренах своїх еклезіяльних структур, клиру і вірних.

Внаслідок зміни державного кордону Перемиська єпархія була територіально розділена: менша частина парафій разом з осідком єпископського престолу м. Перемишлем опинилися під владою Польської держави. За даними єпископської консисторії в Перемишлі, станом на січень 1946 р. з довоєнних 45 деканатів та 640 парафій у межах Польщі залишився 21 деканат і 223 парафії⁸⁸. Нерозділеною залишилася виділена з Перемиської єпархії у 1934 р. Апостольська адміністрація Лемківщини. За новим адміністративним поділом греко-католицькі парафії увійшли до складу воєводств: Краківського (повіти Новий Санч, Новий Тарг), Люблінського (повіти Грубешів, Томашів Любельський) і Ряшівського (повіти Березів, Горлиці, Ряшів, Коросно, Ланьцут, Лісько, Любачів, Переворськ, Перемишль, Сянік, Ярослав, Ясло).

1. Знищення адміністративних структур Церкви

Арешт і депортація перемиських владик

У 1939-1941 рр. тою частиною Перемиської єпархії, що була під радянською окупацією, управляв сам єп. Йосафат Коциловський у Перемишлі, а частиною, що була окупована німцями, – генеральний вікарій єп. Григорій Лакота у Ярославі. Натомість у нових реаліях обидва єпископи опинились на території Польщі. І під час формування

⁸⁶ Див.: *Советский Союз – Народная Польша, 1944-1974: Документы и материалы*. Москва 1974.

⁸⁷ Докладніше див.: Eugeniusz Miśło. *Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR*, т. 1. Warszawa 1996; т. 2. Warszawa 1999.

⁸⁸ АРР, ф. АВГК, спр. 4790, арк. 469–487. Список укладений 26.I.1946 на вимогу Міністерства публічної адміністрації від 11.I.1946.

«Ініціативної групи», і на момент скликання Львівського «собору» вони продовжували здійснювати своє архипастирське служіння в Перемишлі.

У ході приготувань до арешту греко-католицького єпископату в УРСР органи НКВС побоювалися, що коли єп. Коциловський залишиться на волі, Ватикан може доручити йому опіку над усіма вірними Галицької митрополії, в тому числі і в СРСР. Тим-то на початку квітня 1945 р. нарком держбезпеки УРСР Сергій Савченко просив у наркома держбезпеки СРСР Всеволода Меркулова санкцію на арешт владика Йосафата⁸⁹. У своїй відповіді Меркулов наголошував, що «арешт Коциловського в Перемишлі, на території Польщі, небажаний», але висловив думку, щоб у разі потреби цей арешт «був проведений польськими органами держбезпеки»⁹⁰. Комуністична влада Польщі, з огляду на напружену внутрішньополітичну ситуацію і небажаність конфлікту з Католицькою Церквою, на такий крок поки що не зважувалася. Для неї важливіше було остаточне розв'язання т. зв. «української проблеми», тобто виселення всіх українців з їх етнічних земель у межах Польщі. Та незважаючи на сильний тиск з боку адміністрації і силових структур, українське населення відмовлялося добровільно покидати свої домівки, і від січня 1945 р. переселенча акція практично припинилася. У вересні того ж року (після підписання додаткових протоколів) вона була відновлена, вже із залученням трьох дивізій польської армії, і набрала ще більшого розмаху.

Польська влада намагалася вплинути на перемиського владика, щоб він підтримав дерортацію українців своїм авторитетом. Це була головна причина, чому 21 вересня 1945 р. єп. Йосафат Коциловський був заарештований разом із парохом катедральної парафії о. Василем Гриником та 16 відомими українцями з Перемишля. Єпископа примушували написати заяву про добровільне переселення в УРСР. Приводом для арешту стало звинувачення в тому, що 7 липня 1943 р. він відправив Службу Божу для добровольців дивізії «Галичина». Чотири місяці владика утримували під слідством у слідчому ізоляторі Ряшівського воеводського управління громадської безпеки (WUBP). Після цього 17 січня 1946 р. в рамках приготувань до «собору» в УРСР перемиський ординарій разом з о. Василем Гриником був перевезений із Ряшева до прикордонної станції Медика, а 18 січня – на територію УРСР, до Мостиськ по інший бік кордону. Тут під час інтенсивних розмов представник органів безпеки безуспішно намагався вмовити єп. Коциловського приєднатися до «Ініціативної групи». «В Мостиськах, крім узнання патр. Олексія, пробовано погляди наші на співпрацю Церкви з державою, яка, на їх думку, має полягати у повному послуші і підпорядкуванні Церкви державі. Преосвященний, маючи зі собою св. Письмо, на підставі Листа св. Павла до Римлян, гл. XIII, доказували, що державна влада має бути слугою Божим і щойно така може жадати послуху і співпраці від Церкви у світських справах, а в релігійних держава має повинуватись Церкві»⁹¹.

⁸⁹ Ліквідація УГКЦ (1939-1946), т. 1, с. 462.

⁹⁰ Там само, с. 525.

⁹¹ Див. док. 314, с. 780.

24 січня 1946 р. міністр держбезпеки УРСР Савченко дав дрогобицькому НКВС розпорядження під посиленням конвоєм доставити єп. Коциловського до Києва⁹², однак того самого дня єпископа й о. Гриника звільнили і вони повернулися до Перемишля. Головною причиною такого несподіваного кроку було, мабуть, наближення виборів до Верховної Ради СРСР (10 лютого 1946 р.), а відносна свобода заарештованих під час їх перебування в УРСР (на Водохреща єпископові дозволили відправити в Мостиськах Службу Божу) була елементом пропагандистської передвиборчої кампанії. У влади було надто мало часу, щоб підготувати обвинувачення і провести відповідну пропаганду серед мас.

Та єп. Коциловському не судилося довго залишатися на волі. Вранці 26 червня 1946 р. кількасот солдатів 28-го полку піхоти WP та співробітники PUBP оточили єпископські палати в Перемишлі (пл. Чацького 3); сусідні вулиці та площу було перекрито щільним кордоном війська й міліції. Владика цілий день переконували покинути палати, застосовуючи до нього й силові методи. Не дочекавшись «добровільної» згоди, приблизно о 18 год. вечора владика силою винесли з палат і вантжівкою доставили до прикордонної станції Медика, де вже чекав автомобіль. Разом з єпископом до Медики поїхали канцлер о. Микола Грицеляк, племінник єпископа Л. Подляшецький, канцелярист Е. Подідинський та служник Синюх, але їх завернули назад у Перемишль. Невдовзі після перетину кордону, 2 липня 1946 р., єп. Коциловський був заарештований і доправлений до Лук'янівської слідчої тюрми МДБ УРСР у Києві⁹³. Де перебував владика у період з 26 червня до 2 липня – невідомо. Можна припускати, що в цей час із ним вели переговори, пропонуючи йому «возз'єднатися» з РПЦ.

На другий день після депортації правлячого архиєрея, 27 червня 1946 р., солдати та співробітники польських органів безпеки силою вивели з будинку капітули на вул. Шевченка 1 і заарештували єп. Григорія Лакоту, крилошан о. Романа Решетила, о. Івана Кузича, о. Миколу Грицеляка та священника Станиславівської єпархії о. Василя Козловського. Усіх їх доставили на залізничну станцію Перемишль-Бакончичі, де вони провели ніч і звідки, після оформлення на них переселених документів (від добровільного переселення всі відмовилися), були примусово депортовані до УРСР. 29 червня 1946 р. вони прибули у м. Львів, де зареєструвалися в органах влади й через три дні були направлені на постійне місце проживання у Винниківський р-н Львівської обл.⁹⁴ Однак в силу обставин єп. Лакота і о. Кузич поселилися в с. Збоїща коло Львова по вул. Сталіна 19 (тепер м. Львів, вул. Збоїща 27), де ними заопікувалися монахи-редемптористи; о. Грицеляк поселився у Львові, а о. Решетило – у с. Козельники поблизу Львова. Саме проживання без прописки стало формальною підставою для їх арешту 3 серпня 1946 р.

Після арешту владика Григорій Лакота, о. Микола Грицеляк, о. Іван Кузич і о. Роман Решетило утримувались у Львівській слідчій тюрмі МДБ на Лонцького. Та невдовзі,

⁹² Ліквідація УГКЦ (1939-1946), т. 2, с. 491.

⁹³ Матеріали про арешт єп. Коциловського та слідство у його справі див. док. 37/1-27.

⁹⁴ Матеріали про арешт єп. Лакоти, оо. Кузича, Грицеляка та Решетила див. док. 38-41.

14 серпня 1946 р., слідство у їх справі передали в 2-е управління МДБ УРСР і всіх заарештованих етапували до Києва. 21-22 серпня слідчий, начальник 5-го відділення слідчої частини МДБ УРСР кап. Майоров пред'явив їм усім ідентичне звинувачення в тому, що вони «протягом багатьох років активно реалізовували антирадянську політику Ватикану», а також провадили «велику націоналістичну роботу, спрямовану на створення т. зв. Самостійної України». 13 січня 1947 р. справи єп. Коциловського, єп. Лакоти й оо. Кузича, Грицеляка й Решетила об'єднали в одну, яка вже 15 лютого була передана на розгляд Військового трибуналу Українського округу.

Судове слухання почалося 19 лютого 1947 р. о 12.15 і тривало три дні – без участі адвоката й виклику свідків⁹⁵. І хоча жоден з обвинувачених винним себе не визнав – мало того, всі вони звертали увагу на те, що не є громадянами СРСР і не можуть бути покарані за «антирадянську» діяльність⁹⁶, – усіх їх засудили за сумнозвісною статтею 54 КК УРСР: єп. Коциловського – за ст. 54-1«а» і 54-11 до 10 років ВТТ, єп. Лакоту – за ст. 54-4 і 54-11 до восьми років ВТТ, о. Грицеляка і о. Кузича – за тими самими статтями до шести років ВТТ, а о. Решетила – до чотирьох років ВТТ⁹⁷.

Заарештованим перемиським владикам та отцям під час слідства та суду закидали типові для процесів над греко-католицьким духовенством звинувачення. По-перше, це «активна участь у реалізації антирадянської політики Ватикану». Щодо цього пункту єп. Коциловський одверто визнавав той очевидний факт, що «Ватикан і вся Католицька Церква загалом є ідеологічним противником комуністичного світогляду, оснований на матеріалізмі», і що «католицьке духовенство, кероване Ватиканом, веде політику, спрямовану на те, щоб запобігти поширенню комунізму»⁹⁸. Так само й о. Кузич на допитах визнавав, що «Ватикан та підлегле йому католицьке духовенство стоять на теїстичних позиціях, ворожих матеріалістичному світоглядові й комунізму»⁹⁹. Окрім цих «зізнань», за докази антирадянської діяльності на користь Ватикану правили примірники єпархіяльної газети «Бескид» (1924-1925)

⁹⁵ Матеріяли судового процесу див. док. 42/1-9.

⁹⁶ З п'ятьох підсудних тільки єп. Лакота був визнаний у ході слідства громадянином Польщі (див. ГДА СБУ, ф. 6, спр. 26310, т. 1, арк. 121, 141, 200).

⁹⁷ Треба зауважити, що станом на 1947 р. єп. Коциловському виповнився 71 рік, єп. Лакоті – 64 роки, канцлеру о. Грицеляку – 56 років, о. Решетилу – 67 років. Під час слідства, з його частими нічними допитами й повсякчасними приниженнями, всі вони – люди похилого віку – мали проблеми із здоров'ям. Особливо погіршився стан здоров'я єп. Коциловського, в якого тюремний лікар діагностував «хронічний катар товстих і тонких кишок, глибоке виснаження організму, недокрів'я»; їжу він міг споживати тільки в перетертому й рідкому вигляді, пересуватися – тільки зі сторонньою допомогою. Практично весь період слідства єпископ перебував у тюремній лікарні № 1 УМВС м. Києва. Так само тяжко хворий був і о. Решетило, який мав «гостре запалення вени та лімфатичних протоків лівого стегна й артеріосклероз». Лаконічні довідки та рапорти з матеріалів справи показують, що коли б не сумлінна й відповідальна позиція фельдшера Лук'янівської тюрми мол. лейт. Крюкової та лікаря лейт. Чурилової, єп. Коциловський та о. Решетило померли б ще під час слідства (див. док. 37/10, с. 135, і док. 41/10-11).

⁹⁸ Див. док. 37/22 (с. 154).

⁹⁹ Див. док. 40/21 (с. 244).

та «Український Бескид» (1933-1939) з пастирськими посланнями галицьких греко-католицьких владик та антикомуністичними статтями, книжечки католицьких священників проти комунізму та безбожництва, факти участі в діяльності «антирадянських організацій» на зразок «Просвіти», «Католицької акції» тощо.

По-друге, обвинуваченим ставили за провину «посібницьку діяльність на користь німецьких окупантів». Скажімо, єп. Коциловського звинувачували в тому, що духовенство єпархії брало участь у зборі т. зв. продуктових контингентів, дарма що це робилося під примусом німецької влади. Закидали йому й участь священників його єпархії в роботі УЦК та місцевих допомогових комітетів – хоча ця робота полягала головню в соціальній опіці над українською людністю. Нарешті, одним із ключових доказів «посібництва» була участь єпископа в мітингу, зорганізованому УЦК в Перемишлі 7 липня 1941 р. з нагоди захоплення міста німецькою армією, а також відправлення Служби Божої для добровольців дивізії «Галичина» 7 липня 1943-го.¹⁰⁰

Після депортації в УРСР перемиських владик та деяких членів капітули Перемиська єпархія на території Польщі залишилася без канонічної опіки¹⁰¹. Не сподівавшись такої ситуації, єп. Коциловський не призначив додаткових генеральних вікаріїв, які могли б тимчасово управляти єпархіяльними структурами в нових реаліях. Правда, ще раніше він наділив деканів, на час воєнних дій, особливими повноваженнями, зокрема, в разі потреби, самостійно провадити парафіями свого деканату, по змозі якнайшвидше інформуючи про свої рішення єпископський

---

¹⁰⁰ Також в обвинувальному висновку окремим пунктом стояло передання гестапо списку євреїв, охрещених в УГКЦ. Як розповідав сам єп. Коциловський, на початку липня 1941 р. начальник гестапо в м. Перемишль звернувся до єпископської консисторії з вимогою надати інформацію про кількість євреїв, які прийняли хрещення від греко-католицьких священників (аналогічна вимога була звернена й до латинського єпископа-помічника Войцеха Томаки), і о. Василь Гриник з доручення єпископа підготував такий список із восьми чоловік. Інших свідчень про цей випадок, окрім слів самого єп. Коциловського, у матеріалах справи немає. У вирок трибуналу цей пункт не увійшов, очевидно, через цілковитий брак інформації про те, хто фігурував у згаданому списку і яка була подальша доля цих осіб (про це свідчать позначки заст. військового прокурора МВС Українського округу підполк. Бродовського – він позначив відповідний абзац червоним чорнилом з великим знаком запитання, а ствердження про те, що фігуранти списку «были уничтожены», підкреслив (див. ГДА СБУ, ф. 6, спр. 26310, т. 2, арк. 268).

¹⁰¹ Знищення Перемиської єпархії вилилося не тільки в жертви серед єпархії та духовенства, а й у непоправні втрати в площині історичної спадщини, пам'яток матеріальної та духовної культури. Одним з прикладів таких втрат для Церкви й усього українського народу може служити доля славновісної митри перемиських єпископів – корони Данила Галицького. На слідстві в Києві єпископа докладно розпитували про історію корони й про те, де вона зберігається. Тимчасом ще в 1939 р., після вторгнення Червоної армії, єп. Коциловський вирішив заховати митру від рук радянської влади. Він наказав зняти з неї всі коштовності й закопати в підвалі єпископських палат (слідчому він заявив, начебто передав їх на зберігання ченцям-василіянам на Засянні), а основу, тобто самі металеві обручі, залишив у сховищі бібліотеки капітули. На момент депортації обох перемиських владик митра все ще зберігалася в капітульній бібліотеці, а коштовності лишалися закопаними в підвалі єпископських палат. Одначе згодом вона, судячи з усього, розділила долю інших безцінних пам'яток Перемиської єпархії і стала здобиччю польських органів безпеки. – Докладніше про це див. док. 291 та док. 314, с. 754.

ординаріат¹⁰². Цими надзвичайними правами декани користувалися насамперед у випадку відсутности комунікації з єпископом, тобто під час фронтових боїв та після того, як частина єпархії опинилася по другий бік кордону від єпископського осідку.

Треба зауважити, що на території Польщі залишилося ще троє членів капітули: кустос о. Василь Пинило (був хворий) та соборні крилошани о. Василь Гриник (переховувався) і о. Микола Денько (перебував на лікуванні у Кракові), проте з незалежних від них причин ці крилошани не змогли зібратися й обрати одного з-поміж себе капітульним вікарієм. Відтак, 10 грудня 1946 р. папа Пій XII призначив примає Польщі кардинала Августу Гльонда спеціальним делегатом для вірних східних обрядів (візантійсько-українського та вірменського), а Конгрегація у справах Східної Церкви наділила його усіма своїми правами для здійснення архипастирських функцій щодо клиру і пастви УГКЦ на території Польської держави¹⁰³.

У свою чергу кардинал Гльонд 1 квітня 1947 р. іменував о. Василя Гриника генеральним вікарієм для Перемиської єпархії, а 2 квітня – о. Андрія Злупка генеральним вікарієм для Апостольської адміністрації Лемківщини. Отцю Злупкові, з огляду на кепський стан його здоров'я, він відразу ж призначив двох помічників: о. Володимира Гайдукевича, пароха в с. Крива, і о. Павла Шуфлята, пароха в с. Маластів Горлицького пов. У зв'язку з початком акції «Вісла» (27 квітня 1947 р.) усі вищезазначені священники разом із парафіянами були змушені покинути підпорядковані їм юрисдикції території, а в нових умовах розпорошення українців–греко-католиків по північних і західних теренах Польщі їхні повноваження як генеральних вікаріїв так і не були поновлені¹⁰⁴.

Останні роки існування Апостольської адміністрації Лемківщини

Апостольським адміністратором Лемківщини з 5 лютого 1941 р. по вересень 1945 р. був о. Олександр Малиновський. Ще 10 червня 1940-го він був призначений генеральним вікарієм ААЛ для допомоги хворому о. д-ру Якову Медвецькому (уряд перебрав 2 серпня 1940 р.), а після смерті Медвецького (27.I.1941) декретом апостольського нунція в Берліні Чезаре Орсеніго від 31 січня 1941 р. був іменований апостольським адміністратором Лемківщини¹⁰⁵.

Протягом війни, окрім місцевого духовенства, до складу консисторії ААЛ увійшло й кілька священників Львівської архієпархії, котрі разом із деякими душпасти-

¹⁰² Про таке своє розпорядження владика Коциловський згадує в декреті про номінацію о. Володимира Бозюка на завідателя Лютовиського д-ту від 17.II.1945 (див. док. 131), хоча самого документу ще не віднайдено. Окремі пункти цього розпорядження цитує яворівський декан о. Матвій Мокривський у листі до архієп. Сліпого від 28.I.1945 (ЦДІАЛ, ф. 201, оп. 1р, спр. 163, арк. 74). Особливі повноваження єп. Коциловський надавав і деяким іншим священникам (о. Мирославу Ріпецькому, о. Мирославу Мишишину).

¹⁰³ Євген Місило. Греко-Католицька Церква у Польщі (1944-1947) // *Варшавські українознавчі записки*, зош. 1. Варшава 1989, с. 216.

¹⁰⁴ Див. док. 314, с. 776.

¹⁰⁵ *Вісті Апостольської адміністрації Лемківщини* 16 (1941).

рями зі східної частини Перемиської єпархії, рятуючись від радянських репресій, утікали на терени під німецькою окупацією і там, по можливості, отримували нові посади. Священиків, про яких мова нижче, апостольський адміністратор о. Олександр Малиновський добре знав зі Львова, а тому радо їм допомагав. Отже, 23 жовтня 1940 р. на посаду канцлера був призначений о. д-р Богдан Липський¹⁰⁶, який обіймав цю посаду з перервою (у січні-серпні 1942 р. він був у відрядженні до митрополичої консисторії у Львові) до 4 серпня 1944 р. Того самого дня секретарями консисторії стали о. Яків Білоскурський¹⁰⁷ (з січня до червня 1942 р. був канцлером) та о. Микола Думанський¹⁰⁸, який 15 вересня 1941 р. був заарештований гестапо і рік пробув у тюрмі (після звільнення працював на парафії у с. Костарівці Сяніцького д-ту). З червня по жовтень 1942 р. (очевидно, до повернення в Сянік о. Богдана Липського) канцлером був о. Василь Чопей¹⁰⁹ (23 січня 1943 р. іменованій слідчим суддею при консисторії ААЛ, почесний радник ААЛ), а секретарем – сяніцький катехит о. Степан Венгринович. Уряд нотаря у консисторії ААЛ з січня 1942 р. обіймав священник Перемиської єпархії о. Петро Кошель, який з жовтня 1942 до 1 квітня 1944 р. сповняв обов'язки секретаря. 8 серпня 1944 р. нотарем консисторії апостольський адміністратор призначив о. Антона Рижака¹¹⁰, який дещо пізніше, 23 жовтня, був

¹⁰⁶ Див. док. 122, прим. 2.

¹⁰⁷ Див. док. 29/2, прим. 2.

¹⁰⁸ *Вісті Апостольської адміністрації Лемківщини* 16 (1941).

¹⁰⁹ Василь Чопей (20.II.1895-20.II.1985) – нар. у с. Боків Підгаєцького пов., син Йосифа і Анастасії (Лозинської). Гімназія: Бережани, Станиславів (матура 18.V.1916). З 1915 служив у австрійській армії, в 35-му (Золочівському) піхотному полку. Закінчив старшинську школу в Егендорфі. Навесні 1917 біля Куропатників був поранений. Після одужання в січні 1918 у ранзі хорунжого був на фронті над Збручем, біля м. Скала. Відтак приділений як перекладач до штабу малярської дивізії. 2.XI.1918 повернувся у родинне село, вступив у ряди УГА – у Підгайцях зорганізував бойову сотню, яку вночі з 20-21.XI.1918 повів на Львів. В січні 1919 у боях за Львів був поранений під Пасіками (передмістя). В ранзі поручника з 11-тою Стрийською бригадою відбув Чортківську офензиву; брав участь у поході на Київ. Після поразки ЗУНР перебував під домашнім арештом. У 1921-1925 навчався у Львівській духовній семінарії. Єр. сваяч.: 7.IV.1925, з рук еп. Й. Боцяна; одруж. Дружина: Галина (Лежогубська). У 1925-1939 працював катехитом у Галичі, Жидачеві, Городку. Наділений крилошанськими відзнаками. З 1940 працював на території Лемківщини. Сянік, 1940-1944 – катехит. Станом на VI.1942 – канцлер ААЛ. 23.I.1943 іменованій слідчим суддею при консисторії ААЛ. Почесний радник ААЛ. 6.VII.1944 отримав дозвіл на виїзд у Німеччину. 1945-1948 – душпастир у таборі для переміщених осіб в Карлсруе – табірна молитовня під покровом Преч. Діви Марії. Декан Роттенбурзького д-ту. В 1948 виїхав у Канаду. Душпастирював у парафіях Едмонтонської єпархії. Помер у м. Едмонтон (пров. Альберта).

¹¹⁰ Антін Рижак (19.VI.1908-21.XI.2003) – нар. у с. Побережжя Жидачівського пов. (тепер у складі м. Журавно). Гімназія: Станиславів, 1932; Греко-католицька богословська академія, 1932-1937. Єр. сваяч.: 16.X.1938, з рук митрополита А. Шептицького, бж. У 1938-1939 і 1941-1944 префект у греко-католицькій Богословській академії у Львові. 1940-1941 – сотрудник у архикафедральному соборі св. Юра і секретар архієпископа Й. Сліпого. 8.VIII.1944 призначений нотарем у консисторії ААЛ. 23.IX.1944-15.IX.1945 – секретар консисторії ААЛ. Згодом на еміграції: Міттенвальд – табір Єгеркасерне, 1946-1947 – помічник у таборі для переміщених осіб. У 1947-1948 префект в Українській католицькій семінарії в м. Гіршберг (Баварія) (діяла III.1946-IV.1948), відтак у м. Кулемборг

призначений секретарем і обіймав цю посаду до 15 вересня 1945 р. У зв'язку з виїздом 4 серпня 1944 р. о. Липського до нунціатури в Берліні у справі додаткових повноважень для апостольського адміністратора, 6 серпня тимчасовим канцлером курії був іменований о. Мирон Шегда, священник Перемиської єпархії. З 13 квітня 1944 р. референтом курії ААЛ став інший священник Львівської архієпархії, о. Тимотей Сембай¹¹¹, який згодом (не пізніше як у січні 1945 р.) був призначений на посаду канцлера. Цей уряд він виконував, мабуть, аж до свого виселення (15 серпня 1945 р. ще був у Сяноку). Нарешті, львівський священник о. Василь Лициняк¹¹² 8 серпня 1944 р. був іменований радником і каноніком ААЛ (перебував у Криниці).

Протягом усього воєнного часу Апостольська адміністрація Лемківщини не мала генерального вікарія. Щойно 24 липня 1944 р. о. Малиновський іменував на цю посаду (на Буківський, Сяніцький, Динівський, Риманівський і Короснянський д-ти) о. Степана Ядловського, пароха у с. Поляни Суровичні Сяніцького пов. Таке призначення було пов'язане з планованим виїздом о. Малиновського і перенесенням курії

(Голландія) (діяла 24.IV.1948-XII.1950). Генк (Бельгія), 1948-1963 – парох. 23.X.1963 вступив до студійського монастиря Успення Пресв. Богородиці у Вудстоку (Онтаріо). У 1964-1965 відбув новіціат у бенедиктинському монастирі в м. Бойрен (ФРН). 1.XI.1965 прийняв схиму в монастирі Студіон у Гроттаферраті. 1965-1974 – настоятель монастиря Студіон у Гроттаферраті. 1974-1976 – настоятель монастиря Успення Пресв. Богородиці у Вудстоку. 1976-1984 – парох у Крефельд-Трарі (Німеччина). З 1984 проживав у монастирі Студіон у Гроттаферраті. Помер у Римі.

¹¹¹ Тимотей Сембай (14.XI.1884-2.III.1963) – нар. у с. Городилів Золочівського пов. Гімназія: Золочів. Семінарія: Львів. Єр. св. свяч.: 1909, з рук митрополита А. Шептицького; одруж. Душп. праця: Тернопіль, 1909-1926 – сотруди́к. До 1944 – катехит в українських і польських початкових школах, гімназіях та вчительській семінарії у Тернополі. Наділений крилошанськими відзнаками. Активний учасник громадського життя Тернополя – член управи «Української бурси», «Захоронки», член міської управи; добрий проповідник. Переселений в УРСР. Проживав у Львові. Працював робітником на склозаводі, відтак бухгалтером бібліотеки. Душпастир підпільної УГКЦ. В 1950 був заарештований, відбував заслання в Сибіру. Помер у Львові; похований в Тернополі в родинному склепі.

¹¹² Василь Лициняк (25.XI.1873-1.III.1951) – нар. у с. Сурахів Ярославського пов., син Мартина і Марії (Притули). Навч.: гімназія – Ярослав, 1893; семінарія – Львів, 1893-1906, Перемишль, 1896-1897. Свяч.: 5.IX.1897 – дяк., 12.IX.1897 – єр., з рук єп. К. Чеховича, катедр. собор у Перемишлі; одруж. Дружина: Софія (Козловська). Душп. праця: Жужіль (Белзький д-т.), 15.V.1898-VIII.1899 – сотруди́к; Ярослав, IX.1899-IX.1905 – сотруди́к. З 1.X.1905 працював у Львівській архієпархії. Львів, 1905-[1929] – катехит у гімназіях; IX.1907-1908 – духівник Духовної семінарії у Львові, 1908-1911 – віце-ректор. Під час Першої світової війни – до вересня 1914 перебував у Відні, працював у двох шпиталях. I.1930-12.IV.1940 – директор учительської семінарії сс. василіянок, а від 1934 – директор жіночої гімназії сс. василіянок у Львові. Під час нім. окупації, до березня 1944, референт суспільної опіки при УЦК. Діяльний і заслужений член багатьох церковних та громадських товариств і організацій. З 1911 – радник і референт митрополичої консисторії. З 1924 – почесний крилошанин митрополичої капітули. В січні 1941 митрополит А. Шептицький надав о. В.Л. гідність прелата. В 1940-1943 виконував обов'язки протонотаря львівського архієпархіального синоду. 23.III.1944 виїхав з дружиною на лікування в м. Криниця Новосанчівського пов. I.IV.1944-VII.1945 – сотруди́к на парафії в м. Криниця. 8.VIII.1944 іменований дійсним радником і каноніком ААЛ. Згодом працював у с. Поремби біля м. Тарнів. Помер у Тарнові.

на час бойових дій до м. Криниця (переїзд відбувся 28 липня 1944 р.)¹¹³. З 2 березня 1945 р. адміністратор перебував у монастирі отців-василіян у Вороблику Королівському і там полагоджував усі поточні справи. Під кінець березня 1945 р. він повернувся до Сянока¹¹⁴. Під час восьмимісячної відсутности о. Малиновського в Сяноку там постійно перебував референт ААЛ, а пізніше канцлер курії о. Тимотей Сембай.

20 березня 1945 р., під час перебування у Вороблику, о. Малиновський скликав соборчик духовенства, на якому були присутні, серед інших, отці І. Підгарбій, К. Полянський, І. Цегелик, С. Менцінський, генеральний вікарій С. Ядловський, Т. Кмицикевич, З. Федорович. Наступного дня, 21 березня, апостольський адміністратор заснував капітулу, призначивши її членами о. Степана Ядловського, пароха у с. Поляни Суровичні і генерального вікарія ААЛ; о. Костянтина Полянського, пароха у с. Чертеж; о. Івана Підгарбія, пароха у с. Вільхівці; о. Івана Цегелика, пароха у с. Сторожі Великі; о. Теофіла Кмицикевича, пароха у с. Суровиця; і о. Степана Венгриновича, катехита у Сяноку¹¹⁵.

Рівно через рік після призначення генеральним вікарієм о. Степана Ядловського, 24 липня 1945 р., адміністратор ААЛ, у зв'язку з посиленою депортацією людности й на випадок свого арешту та виселення в УРСР, іменував ще двох генеральних вікаріїв: о. Андрія Злупка, завідателя в с. Гладивів Горлицького пов., і о. Івана Підгарбія, завідателя в с. Вільхівці Сянницького пов. Отець Підгарбій у листопаді 1945 р. був змушений погодитись на виселення і разом з частиною своїх парафіян був вивезений в УРСР, тоді як о. Злупко залишився на території Польщі і в дуже складних умовах майже два роки управляв довіреною йому Адміністрацією¹¹⁶.

2 квітня 1947 р. кардинал А. Гьбонд іменував о. Андрія Злупка генеральним вікарієм для Апостольської адміністрації Лемківщини і, як уже зазначалося, з огляду на стан його здоров'я призначив йому для допомоги двох помічників: о. Володимира Гайдукевича і о. Павла Шуфлята. 8 червня 1947 р. у рамках акції «Вісла» о. Злупко був виселений із с. Гладивів Горлицького пов. у с. Сулув Мілицького пов. Вроцлавського воєв., тобто покинув територію Лемківщини, на якій він міг канонічно діяти як генеральний вікарій. У нових реаліях його повноваження втратили канонічну силу і ніколи вже не були поновлені.

Апостольський адміністратор о. Малиновський у вересні 1945 р. (ймовірно, 16 вересня) через загрозу арешту й депортації в УРСР за допомогою українського підпілля виїхав із Сянока на територію Чехословаччини. Перейшовши кордон в околиці с. Зиндранова, він вже у грудні 1945 р. опинився у Баварії. У звіті ОУН за 30 серпня – 25 вересня 1945 р. зазначається, що українці з Сянока дістали час до 16 вересня 1945 р., щоб покинути місто. Це стосувалося також і адміністратора о. Малиновського, «який заявив, що не вїде без попереднього порозуміння з Римом, – тоді йому сказав

¹¹³ АРР, ААЕ, спр. 50, арк. 120.

¹¹⁴ Там само, арк. 129.

¹¹⁵ Там само, арк. 130.

¹¹⁶ Див.: Степан Дзюбина. *І стверди діло рук наших. Спогади*. Варшава 1995, с. 82.

міліцист, що коли не виїде, то взагалі може не порозумітися»¹¹⁷. Курія Апостольської адміністрації Лемківщини закінчила свою діяльність 15 вересня 1945 р. Того самого дня видано останні розпорядження: для о. Степана Менцінського – призначення на самостійне сотрудицтво у с. Вислок Горішній Сяницького пов., і дозвіл о. Андрію Трачу¹¹⁸ на виїзд з парафії Юрівці того ж повіту. Днем раніше курія видала кільком священникам дозволи на виїзд в УРСР у зв'язку з депортацією їх парафіян.¹¹⁹

2. Репресії проти греко-католицького духовенства з боку польської влади, армії та польського збройного підпілля (1939-1956)

Переслідування напередодні та на початку Другої світової війни

Протягом двадцятилітнього міжвоєнного періоду влада II Речі Посполитої так і не спромоглася виробити адекватну політику мирного співжиття з українською меншиною¹²⁰. Наслідком дедалі більшого напруження у відносинах з українцями стали репресії проти української інтелігенції, в тому числі й греко-католицького духовенства. Розгалужена польська агентура готувала списки активних українських душпастирів, які опинялися під пильним оком поліції та місцевих польських активістів. З будь-якої причини – часто за фальшивим доносом або внаслідок суперечки з місцевими вчителями-поляками – священника арештовували й довгі місяці утримували під слідством. Головні закиди на адресу греко-католицького духовенства – це «українізація» метричних книг і виголошування патріотичних проповідей антипольського змісту. Здебільшого справи закінчувались на етапі слідства або ж священника виправдовував суд. Бували, однак, і присуди позбавлення волі (напр., о. Теофіл Гурко був засуджений до двох років ув'язнення, о. Юрій Гошка – до трьох місяців тощо).

В атмосфері наближення війни, починаючи з весни 1939 р., число арештованих священників збільшилося, особливо в прикордонних повітах: Горлицькому (о. Іван Булат з Бортного, о. Володимир Гайдукевич, о. Микола Дуда з Висової, о. Павло Шуфлят з Маластова, о. Іван Юрчинський із Смерековця), Грибівському (о. Михайло Весоловський з Береста, о. Антін Погорецький з Брунарів Вижніх), Лиському (о. Василь Бучко з Ветлини, о. Василь Ковальчик з Устрік Горішніх, о. Петро Липин з Волі Мигової, о. Микола Мілянч з Ялового, о. Михайло Терлецький з Царинського, о. Дмитро

¹¹⁷ Див.: *Літопис УПА*, т. 34. Торонто – Львів 2001, с. 291. Пор.: Степан Венгринович. *Добровільно. Спогади*. Мельбурн – Аделаїда 1990, с. 20-21; Ірина Тимочко-Камінська. *Моя одисея*. Варшава 2005, с. 130-132.

¹¹⁸ Андрій Трач (13.XII.1904-?) – нар. у м. Підгайчики Перемишлянського пов., син Андрія і Анни. Гімназія: Львів, 1918-1926; семінарія: Львів, 1928-1933. Єр. свяч.: 1934; одруж. Священик Львівської архієпархії. Душп. праця: Полохів Великий (Перемишлянський д-т), 1934-1936 – сотрудики; Мозолівка (Зарваницький д-т), 1938-1944 – завідагель; Юрівці (Сяницький д-т ААЛ), до 15.IX.1945.

¹¹⁹ Такі дозволи отримали: о. І. Цегелик, о. М. Горошко, о. Й. Хотинецький, о. М. Сенета, о. Т. Салагуб (АРР, ААЛ, спр. 50, арк. 151).

¹²⁰ Докладніше див.: Ryszard Torzecki. *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929*. Kraków 1989; його ж. *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*. Warszawa 1993.

Юрчик з Манева, о. Йосиф Яроевич з Берегів Горішніх), Новосанчівському (о. Іван Фенич з Войкової, о. Антін Пакош з Ростоків Великої, о. Теодор Салагуб з Лелюхова, о. Василь Хробак з Матієви), Турківському (о. Степан Білий з Плоского, о. Яків Турянський з Лімни) – але також по цілій території Перемиської єпархії (Березівський пов. – о. Михайло Гайдук; Грубешівський пов. – о. Мирослав Ріпецький; Жовківський пов. – о. Іван Мак; Мостиський пов. – о. Василь Гриник, о. Володимир Конюшко; Самбірський пов. – о. Володимир-Семен Івашко, о. Олексій Стецьків; Старосамбірський пов. – о. Іван Данилків; Сяніцький пов. – о. Іван Тетерка; Яворівський пов. – о. Лев-Казимир Согор; Ярославський пов. – о. Василь Лах та інші). Більшість заарештованих після слідства були направлені з повітових слідчих тюрем до концтабору в Березі Картузькій¹²¹. Часто до заарештованих застосовували фізичне і психічне насильство (саме внаслідок важкого побиття в таборі розхворівся і невдовзі помер о. Антін Погорецький).

Скільки всього священників з Перемиської єпархії і Апостольської адміністрації Лемківщини було заарештовано напередодні і в перших днях Другої світової війни – достеменно невідомо, бо ж це питання досі належним чином не досліджене. Поки що вдалося встановити, що тільки в 1939 р. було ув'язнено щонайменше 31 священника Перемиської єпархії, і 26 із них відправлено до концтабору в Березі Картузькій. Крім того, в перших днях вересня 1939 р. від жандармів Корпусу охорони пограниччя постраждали о. Михайло Вільчанський (заарештований під час пацифікації с. Жукотин Турківського пов.) і о. Йосиф Бадан (парох у с. Завадка Турківського пов. – жандарми вбили його брата й сина).

Тероризування духовенства польським збройним підпіллям

Відразу після розгрому польської армії німецькими і радянськими військами поляки почали створювати нові структури опору: політичні – у Лондоні, збройні (підпільні) – на окупованих територіях. Їх політична позиція щодо українців у новій ситуації суттєво не змінилася¹²². Репресивні функції довоєнної Польської держави перебрали різного роду підпільні організації. Згідно з архівними даними, вже восени 1939 р. відбувалися збройні напади на греко-католицьких священників: наприклад,

---

¹²¹ У 1934 р. в приміщеннях колишнього католицького монастиря в м-ку Береза Картузька (тепер м. Береза в Білорусі) з наказу президента Польщі Ігнатія Мосціцького був створений табір для позасудового інтернування противників правлячого режиму. Цей концтабір, де панували дуже важкі умови утримання в'язнів, проіснував до перших днів вересня 1939 р. Докладніше див.: Piotr Siekanowicz. *Obóz odosobnienia w Berezie Kartuskiej 1934–39*. Warszawa 1991.

¹²² Докладніше див.: Ryszard Torzecki. *Kontakty polsko-ukraińskie na tle problemu ukraińskiego w polityce polskiego rządu emigracyjnego i podziemia (1939-1944)* // *Dzieje najnowsze* 1-2 (1981) 324-327; Ярослав Пеленський. *Україна в польській опозиційній публіцистиці* // Казімеж Подляський. *Білоруси – литовці – українці: наші вороги чи брати?* Мюнхен 1986, с. 17; Czesław Partacz. *Kwestia ukraińska w polityce polskiego rządu na uchodźstwie i jego ekspozytur w Kraju 1939-1945*. Koszalin 2001; Іван Шишкін. *Українське питання в політиці польського еміграційного уряду та підпілля (1939-1945): історіографія проблеми* // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*, вип. 12. Острог 2008, с. 264-281.

3 листопада місцевою боївкою польського підпілля був побитий і пограбований о. Теофіл Калинич, парох у с. Тарнавка Переворського пов. (Лежайський д-т). Першою смертельною жертвою польського збройного підпілля навесні 1940 р. став о. Ярослав Щирба, парох у с. Шкляри Сянського пов. (ААЛ). До кінця 1942 р. збройні напади на греко-католицьке духовенство траплялися ще відносно рідко. Відомо про п'ять таких випадків: три в Лежайському д-ті і по одному в Мостиському та Риманівському, внаслідок яких загинуло двоє священників (о. Ярослав Щирба – 9/10.IV.1940, о. Степан Кулинич – 19.V.1942) і ще двоє постраждали.

З весни 1943 р. кількість і жорстокість нападів польського збройного підпілля та цивільних грабіжницьких банд різко збільшується. Найзагроженішими стають священники в західних деканатах Перемиської єпархії, де греко-католицькі парафії часто були островами серед польської більшості. Наприклад, у Сінявському д-ті документально зареєстровано дев'ять збройних нападів, у Лежайському та Чесанівському – по вісім. Усього в 1943 р. відомо щонайменше про 31 збройний напад на плебанії, в результаті яких троє священників загинуло (о. Мирон Колтунюк – 28.VII.1943, о. Дмитро Німилович – 8/9.IX.1943 і о. Степан Шалаш – 7.XI.1943), один був поранений і 16 постраждало фізично; крім того, майже всіх їх було пограбовано. Деякі священники кілька разів ставали жертвами насильства, як-от о. Теофіл Калинич, о. Роман Павлик, о. Іларіон Куціль, о. Степан Якимець. В згаданих трьох деканатах уже в 1943 р. майже всі священники постійно переховувалися, тобто не ночували або й зовсім не жили в парафіяльних будинках, а деякі на тривалий час залишали свої парафії, розуміючи, що коли не вийдуть – загинуть.

З кожним днем дії нападників ставали дедалі жорстокішими. Спочатку, як видається, напади здійснювалися задля пограбування, залякування, примушення до виїзду з парафії. Натомість з кінця 1943 й по 1945 р. головною метою, здебільшого, стає вбивство священника. Згодом із західних деканатів терор поширюється на цілу єпархію. Наприклад, якщо в 1943 р. напади зареєстровано у сімох деканатах (в тому числі у двох деканатах ААЛ), то в 1944 р. зафіксовано щонайменше 34 напади в 16 деканатах (в тому числі у п'ятих деканатах ААЛ), в яких потерпіло 12 священників і 17 членів їх родин. Від рук польського збройного підпілля в 1944 р. загинули о. Ілля Федевич – 26.III.1944, о. Ярослав Кнейчук – 29.III.1944, о. Микола Добрянський-Нісевич – 26.VI.1944, о. Михайло Гайдук – 12.VII.1944, о. Богдан Семків – 18.VII.1944, о. Григорій Сивак – 1944, о. Микола Головач – 22.VII.1944, о. Микола Мацюк – 28.VII.1944, о. Володимир Ридош – 28.VII.1944, о. Євген Коленський – VII/VIII.1944, о. Микола Ліськевич – 4.VIII.1944, о. Тадей Камінський – 5.VIII.1944, а також двоє чоловік із священничої прислуги. П'ятеро священників внаслідок жакли-вих переживань розхворілися нервою. Багато священників, особливо з Лежайського, Сінявського, Чесанівського, Ярославського (Перемиська єпархія) та Динівського і Короснянського (ААЛ) деканатів, рятуючись від смерті, покинули свої парафії, оселившись у селах поблизу Перемишля та далі на схід. Водночас, починаючи з січня 1944 р., кількадесят священників з Львівської архієпархії, Станіславівської та східних частин Перемиської єпархії, що втікали перед наступом радянської армії,

опинилися в західних деканатах Перемиської єпархії і на території ААЛ. Саме в цей період відбуваються часті зміни душпастирів на парафіях.

У 1945 р. терор в українських селах дедалі дужчав. Нова влада з допомогою підрозділів НКВС, з одного боку, і польського підпілля та місцевого польського населення, з другого, чинила дедалі сильніший тиск на українське населення з метою змусити його до виїзду в УРСР. Небажання покидати рідну землю призводило до конфліктів із польським населенням і підпільними організаціями. Терористичні напади, грабежі і вбивства мали викликати психоз страху і прискорити «очищення» Закерзоння від української людности. Від початку 1945 р. польським підпільним організаціям «допомогали» в цьому терорі й нові органи нової польської влади – Громадянська міліція, Уряд безпеки і армія¹²³. Жертвами розправ стала значна частина української інтелігенції. Втім, більшість представників інтелігенції ще перед наближенням фронту в 1944 р., рятуючись від комуністичних репресій, виїхали на Захід або скористалися з можливості «евакуюватися» в Радянську Україну. Саме тому в українських селах Закерзоння провідною культурною й національною силою залишилися священики, що мали обов'язок не покидати своїх парафій. І тепер саме проти них було спрямоване головне вістря терору. У грабунках і побиттях чимраз частіше брало участь Військо Польське. В 1945 р. зареєстровано 37 нападів польського підпілля, в яких постраждало близько 36 священиків. Одинадцять греко-католицьких священиків загинуло: о. Лев Согор – 15.II.1945, о. Анатолій Сембратович – 23.II.1945, о. Петро Волянович – 3.III.1945, о. Володимир Лемцьо – 3.III.1945, о. Іван Сорокевич – 3.III.1945, о. Іван Дем'янчик – 6.III.1945, о. Степан Конкольовський – 6.III.1945, о. Олексій Білик – 11.IV.1945, о. Михайло Плахта – 22.IV.1945, о. Петро Войтович – 6.V.1945¹²⁴, о. Ростислав Шумило – 11/12.VIII.1945. Загинуло також 13 осіб близької священичої рідні (семеро дружин священиків, четверо дітей, одна сестра і одна мати; двоє дітей поранено пострілами), вісьмох душпастирів побито. Священнослужителів, які опиралися депортації своїх парафіян в Радянську Україну, арештовували і тримали за ґратами щонайменше до кінця переселенчої акції в селі (наприклад, заарештовано о. Михайла Вергуна, о. Павла Гамівку, о. Петра Саноцького, завідателя парафії Тисова, який вимагав додержувати принципу добровільности переселення). У 1946 р. зареєстровано щонайменше чотири збройні напади польського підпілля¹²⁵.

Отже, за 1939-1946 рр. сталося біля 110 актів терору польського збройного підпілля проти греко-католицького духовенства, в результаті яких потерпіло близько 90 священиків. Загинуло 28 душпастирів¹²⁶ та 23 особи з їх найближчої рідні, а ще принаймні дві особи були поранені пострілами. 15 священиків були побиті або поранені.

¹²³ Пор. випадок о. С. Копистянського: док. 314, с. 744-745.

¹²⁴ Разом з о. П. Войтовичем 6.V.1945 загинув його син-семинарист Ярослав.

¹²⁵ Побито й пограбовано о. Степана Граба, о. Антона Щепанського, о. Івана Соболя, о. Михайла Гробельського.

¹²⁶ У деяких публікаціях помилково стверджується, що 28 серпня 1944 р. разом з о. Володимиром Ридошем і о. Миколою Мацюком загинув о. Петро Саноцький, священик Перемиської єпархії. Насправді він загинув пізніше, а того дня був убитий д-р Петро Саноцький – богослов і правник.

Наскільки нам вдалося встановити, один греко-католицький священик – о. Роман Крушинський, парох у с. Бунів Яворівського р-ну – загинув, мабуть, від рук українського підпілля (22.IV.1944). Перевірити і остаточно підтвердити таку версію його убивства виявилось дуже складно (і до кінця неможливо) через відсутність архівних документів і живих свідків убивства.

Тут варто зазначити, що основне джерело інформації про репресії польського збройного підпілля проти греко-католицького духовенства – це звіти й повідомлення самих священиків, надіслані до єпископської консисторії в Перемишлі, що зберігаються здебільшого в Державному архіві у Перемишлі. З західної частини єпархії, яка від вересня 1944 р. належала до Польщі, такі звіти надходили до 24 червня 1946 р. (з арештом єпископів і крилошан консисторія перестала існувати), і збереглося їх досить багато. Крім того, під час довголітніх пошуків автор зміг отримати, переважно від священичих родин, ще деякі документи, що доповнюють архівні матеріали. Значно важче оцінити ситуацію в східній частині Перемиської єпархії, що опинилася в УРСР. Листування, починаючи з осені 1944 р., обірвалося, і до Перемишля надійшло, судячи з усього, лише кілька звітів та листів від поодиноких священиків. Тим-то представлена нами картина репресій далеко не повна. Можливо, деканальна і парафіяльна кореспонденція надходила до генеральних вікаріїв о. Михайла Мельника і о. Миколи Панаса, однак в українських архівах її поки що не віднайдено.

Загинули від рук Війська Польського

Як уже зазначалося, 9 вересня 1944 р. в Любліні був підписаний договір між комуністичними урядами «народної Польщі» та Радянської України про добровільний обмін населенням. З огляду на те, що, попри потужний адміністративний тиск нової влади, добровольців серед українців виявилось небагато, з лютого 1945 р. польське збройне підпілля, а від вересня 1945 р. також і польська влада стали широко застосувати силові методи примусу¹²⁷. Саме у вересні 1945 р. до акції переселення було залучене Військо Польське, дії якого відначалося надзвичайною брутальністю. Погроми, убивства, побиття, знущання стали щоденним явищем¹²⁸. Під час пацифікації українських сіл польською армією потерпіло й багато священиків, а в с. Карликів Сянського пов. разом з парафіянами загинув о. Олексій Мальярчик і його сім'я. Таким способом до червня 1946 р. до УРСР було депортовано понад 480 тис. українців. Церковне майно і майно населення грабували або знищували. Після цього масового виселення до УРСР на території Польщі залишилося близько 150 тис. українців¹²⁹.

¹²⁷ Див.: Eugeniusz Miśło. *Repatriacja czy deportacja...*, т. 2, с.11-14.

¹²⁸ Напр., масові вбивства українців мали місце в селах Гораець Чесанівського пов., Завадка Морохівська Сянського пов., Люблинець Старий та Люблинець Новий Чесанівського пов., Малковичі Перемиського пов., Терка Лиського пов., Павлокома Березівського пов., Бахів, Березка, Скопів, Кривча Перемиського пов., Добра і Дібча Ярославського пов. та ін. Пор. док. 104, 212-214, 258-263, 294.

¹²⁹ Докладніше див.: Eugeniusz Miśło. *Repatriacja czy deportacja...*

Усього в 1946 р. під час переселення українського населення до УРСР від рук солдатів Війська Польського загинуло троє священників: о. Орест Венгринович – 6.IV.1946, о. Володимир Костишин – 21.IV.1946 і згаданий уже о. Олексій Малярчик – 24/25.I.1946; щонайменше 13 священників зазнали важких побоїв. Крім того, в ході боротьби польсько-радянських військових загонів з українським збройним підпіллям загинуло двоє священників: о. Василь Гучко – 27.VIII.1944 і о. Володимир Кмицикевич – 3.IX.1944. Нарешті, на території Польщі загинули два греко-католицькі священники, пов'язані з українським збройним підпіллям: о. Адам Слюсарчик – 19.IX.1947 (під час ліквідації бункера, в якому він переховувався разом з повстанцями) і о. Василь Шевчук (розстріляний 13.IX.1948 у тюрмі за вироком військового суду). У Ряшівській тюрмі 24.III.1945 був страчений за вироком суду (найпевніше, за співпрацю з українським підпіллям) семінарист Петро Кунцьо.

Заарештовані

Від кінця 1944 р. польські органи безпеки проводили масові арешти української інтелігенції й узагалі всіх, кого підозрювали у співпраці з українським визвольним рухом. Арешти й тюремне ув'язнення були також засобом примусу до складання заяв на виїзд в УРСР¹³⁰. У 1945-1946 рр. було заарештовано щонайменше 34 священники, а деяких затримували двічі або й більше разів (о. Михайло Вергун, о. Михайло Гащак, о. Андрій Рожак, о. Ярослав-Теодозій Савчак, о. Йосиф Хиляк).

У 1947 р. Уряд безпеки і Військо Польське продовжували арешти греко-католицьких священників. Кілька місяців у тюрмах Ярослава та Ряшева відбув о. Андрій Рожак. Крім того, в Ряшеві були ув'язнені о. Теодор Марків і о. Петро Мазяр; в Томашеві Любельському – о. Юрій Менцінський і о. Микола Заяць (звідти в липні 1947 р. їх перевезли до Явожна¹³¹); в Ярославі і Томашеві Любельському – о. Олексій Колянковський (згодом перевезений до Явожна); в Перемишлі і Вісьничу – о. Василь Червінчак (до 1948); в Горлицях – о. Йосиф Хиляк. Під час акції «Вісла» заарештовано і запроторено до концтабору в Явожні ще 19 священників (крім трьох вищезгаданих). Один із них, о. Юліян Криницький, помер у таборі 31 липня 1948 р., двоє (о. Євген Хиляк і о. Володимир Бозюк) були звільнені по чотирьох місяцях ув'язнення, а шестеро, за звинуваченням у співпраці з українським підпіллям, 8 січня 1948 р. були перевезені до слідчої тюрми на вул. Монтелюпіх у Кракові, згодом – до м. Грудзьондз. Один з них був засуджений і загинув у тюрмі (о. Олексій Колянковський, 27.VII.1953). Всі інші перебували в таборі до кінця 1948 р.

У слідчих арештах і в'язницях священники зазнавали різноманітних тортур і знущань. Наприклад, о. Микола Заяць після допиту співробітниками УБ в Грубешові

¹³⁰ Пор. випадок еп. Й. Коциловського, о. П. Саноцького, о. М. Дуди та ін.

¹³¹ Централізований табір праці, створений Міністерством громадської безпеки комуністичної Польщі на місці філії нацистського концтабору Аушвіц, діяв у 1945-1949 рр. У цьому таборі опинилося багато українців, звинувачених у зв'язках з ОУН/УПА, серед яких було чимало греко-католицьких священників.

був принесений до камери непритомним і опухлим. Жахливе побиття на слідстві отців Євгена Модрицького і Володимира Прокопівача описує о. Василь Гриник¹³². Від квітня до липня 1947 р. було заарештовано ще вісьмох священників, яких передано НКВС. Після вивезення до УРСР вони були засуджені й опинилися на Сибіру.

Деякі священники, що уникли арешту, перед або під час акції «Вісла» переїхали на західні, т. зв. «відзискані землі» Польщі. Там вони влаштувалися на парафіях латинського обряду або капеланіях римо-католицьких монахинь (крім о. М. Ріпецького, о. М. Кузьмінського, що працював на цивільній роботі, та о. Андрія Злупка, який перебував на лікуванні). Ще деякі працювали в околицях Кракова, Тарнова, Любліна й Варшави. Ті, що виїхали на північні й західні землі, зіткнулися з переслідуванням як з боку Уряду безпеки, так і з боку римо-католицького духовенства. Їм не дозволяли душпастирювати в рідному обряді серед вірних своєї Церкви. Скажімо, за спробу душпастирської праці в Щеціні були заарештовані троє священників, які декілька місяців перебували в ув'язненні (о. Ярослав Гура, о. Михайло Паславський і о. Денис Сенета).

Загалом у 1944-1954 рр. органи безпеки комуністичної Польщі заарештували щонайменше 69 священників, з яких 11 було засуджено до різних термінів ув'язнення (о. М. Гук, о. Т. Марків, о. А. Пакош, о. А. Рожак, о. В. Червінчак, о. О. Колянковський, о. В. Шевчук, о. В. Гриник, о. д-р М. Денько, о. П. Пушкарський, ЧСВВ, і о. П. Шевага, ЧСВВ). Одного священника після довготривалого ув'язнення суд виправдав від усіх обвинувачень (о. Василя Дяка). Крім того, як уже згадувалося, один священник помер у тюрмі (о. Олексій Колянковський) і ще один був страчений за вироком суду (о. Василь Шевчук).

На своїх парафіях після акції «Вісла» залишилося всього п'ятеро священників: о. Іван Височанський (с. Крамна), о. Зенон Злочовський (с. Команча), о. Йосиф Секержинський (м. Сянік), о. Станіслав Федорович (м. Ярослав) і о. Юліян Чучкевич (м. Лісько), з яких тільки о. Злочовський відкрито провадив душпастирську працю. Отець Федорович та о. Чучкевич (дуже хворий, помер у квітні 1947) служили в себе вдома, а отці Секержинський та Височанський відправляли в латинському обряді.

3. Ліквідація парафіальної мережі

Трагедію греко-католиків у Польщі в період Другої світової війни та після її завершення виразно ілюструє процес нищення структур Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини. Подано його короткий опис за регіонами, що характеризувалися певною спільністю долі¹³³.

Насамперед слід звернути увагу на регулярні напади озброєних загонів польського підпілля у найдалі висунутих на захід українських парафіях. Картина того-

¹³² Див. док. 314, с. 782.

¹³³ Документи, на яких базується подальший виклад і які відображають цей процес в окремих деканатах, вміщено в т. 2 нашого видання (див. розд. 2, с. 363-590).

часних відносин яскраво змальована у листах о. Теофіла Калинича, пароха с. Тарнавка Переворського пов. (Лежайський д-т). Він згадує, що ще на самому початку війни, 3 листопада 1939 р., зазнав нападу польської боївки, яка змушувала його покинути парафію. Від березня 1943 до червня 1944 р. польське підпілля 11 разів напало й обстрілювало плебанію у Тарнавці; священник не загинув тільки тому, що хату вдень і вночі охороняли парафіяни. Першими жертвами терористичних нападів у Тарнавці стали Володислав Кондзьолка (27.V.1943), лісничий Мандрик (26.VII.1943), Андрій Соляр (XII.1943); далі число жертв значно зросло¹³⁴.

Тривожні часи переживали українці з парафії Дубрівка *Лежайського д-ту*, що біля Ниська і Стальнової Волі, які через напади польського підпілля просили переселити їх до Східної Галичини. Цей український острів серед польського моря був зовсім незахищений. Як писав до УЦК в Кракові завідатель парафії о. Роман Павлик, «від травня 1943 року до осені 1943 року зрабували вони всіх українців поголовно»¹³⁵. Завідатель подає імена 21 українця, вбитого в парафії тільки за період від 13 червня 1943 до 30 січня 1944 р. Серед них була й рідна сестра священника, 38-річна Катерина Павлик («порізана ножами на смерть»). У жовтні 1943 р. під час одного з нападів мало не загинув і сам о. Павлик, але йому вдалося утекти. З того часу він проживав на парафії в с. Дубно біля м-ка Лежайськ, але й звідти, після посилення терору польського підпілля супроти українського населення, змушений був утікати в лютому 1945 р., разом із парохом о. Микитою Буликом.

Так само й у Ланцутському пов. на плебанію о. Іларія Куціля в с. Ожанна *Лежайського д-ту* не раз напало польське підпілля. За словами священника, «від осені 1942 року вже кілька разів нападають на підписаного бандити, забирають йому, що знайдуть, і грозять убиттям. І так напали на нього: 1) в осені 1942; 2) 12 марта 1943; 3) 30 марта 1943»¹³⁶. Священника не вбили тільки тому, що від серпня 1943 р. він не ночував у своїй хаті, а постійно переховувався ночами, «переважно по шопах і стодолах». «З огляду на тамошні обставини» о. Куціль отримав дозвіл тимчасово переїхати на сусідню парафію в Курилівці; в атмосфері терору в лютому 1945 р. він підписав декларацію про «добровільне» переселення в УРСР. У Переворському пов. (той-таки *Лежайський д-т*) загинули двоє священників: о. Ілля Федевич (26.III.1944) і о. Тадей Камінський (5.VIII.1944).

Подібні страждання випали й на долю священників *Порохницького д-ту*: о. Матвія Хоманя в с. Розбір Округлий Ярославського пов., о. Осипа Яхимовича в Порохнику, о. Юліяна Левицького в Руському Селі, о. Василя Червінчака в Дубецьку, о. Теодора Яркі в Полнятичах (був заарештований), о. Любомира Мисика в Крамарівці (після невдалої спроби убивства, під час якої загинула служниця, утік з парафії). Троє священників деканату були вбиті (о. Анатоль Сембратович – 23.II.1945, о. Іван Дем'янчик і о. Степан Конкольовський – 6.III.1945). Слід згадати, що жертв

¹³⁴ Див. док. 93.

¹³⁵ Див. док. 98, 99.

¹³⁶ Див. док. 95. Ще один напад відбувся в листопаді 1943 р.

могло бути більше, якби священики не переховувалися або вчасно не покинули парафії. Скажімо, на згаданого вище о. Ярку польське підпілля видало вирок смерті¹³⁷.

У Порохницькому д-ті в березні 1945 р. польське підпілля влаштувало каральну акцію в українському селі Скопів. Згідно з неповним списком, складеним на підставі спогадів колишніх жительок Скопова сестер Надії і Василяни Бачів (остання під час нападу була важко поранена), того дня загинуло щонайменше 58 чоловік¹³⁸. У доповідній записці заступника головного уповноваженого уряду УРСР Тимофія Кальненка від 8 травня 1945 р. читаємо: «В ночь на 10 апреля с[его] г[ода] в селе Скопев Перемышльского уезда бандой численностью до 200 человек сожжено 150 хозяйств и убито более 100 человек населения, имущество и скот населения этого села разграблено»¹³⁹. У попередженні УПА з квітня-травня 1945 р. «полякам Перемиського, Ярославського і других повітів» про відплатні акції у відповідь на терор проти українців говориться про «понад 115 осіб», убитих у Скопові¹⁴⁰. У ситуаційному звіті гмінної управи в Кривчі від 6 квітня та повідомленні станиці міліції в Кривчі від 10 квітня 1945 р. говориться про 60 українців, убитих у Скопові вночі з 27 на 28 березня¹⁴¹. Таким чином, від моменту убивства священиків та їх родин (6.III.1945) на село було вчинено кілька нападів польського підпілля і загальне число вбитих може перевищувати 115 чоловік.

10 березня 1945 р. уповноважений уряду УРСР у Перемиському пов. Тищенко повідомляв голову Ради народних комісарів УРСР Микиту Хрущова: «5 марта в с. Бахов сожжено около 60 хозяйств украинцев. Много людей убито»¹⁴². У доповідній записці від 10 квітня 1945 р. заступника головного уповноваженого уряду УРСР Т. Кальненка читаємо: «В ночь на 4 марта с[его] г[ода] банда численностью до 20-ти человек произвела налет на село Бахив, Перемышльского уезда, сожгла 18 украинских хозяйств и разграбила имущество и скот. Во время грабежа было убито 4 человека». І далі: «В ночь на 5 марта с[его] г[ода] на село Бахив Перемышльского уезда произвела налет неизвестная банда, сожгла 40 украинских и польских хозяйств, во время пожара сгорело все имущество и скот»¹⁴³. Іван Кривуцький у своїх спогадах пише, що 11 квітня 1945 р. в с. Бахів боївка польського підпілля вбила 95 чоловік. Сам Кривуцький наступного дня після польської каральної акції в Бахові (а також у Березці та Сівчині) був на місці події і, як представник надрайонного проводу ОУН, складав протоколи з прізвищами жертв¹⁴⁴.

---

¹³⁷ Grzegorz Motyka. *Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie w Polsce 1943-1948*. Warszawa 1999, с. 166.

¹³⁸ Див. док. 299.

¹³⁹ *Депортації...*, т. 1, № 166, с. 495-500.

¹⁴⁰ Там само, № 164, с. 492.

¹⁴¹ Документи опубліковані в: *Наше слово* 11 (2006).

¹⁴² Документ опублікований у вид.: *Депортації...*, т. 1, № 150, с. 458.

¹⁴³ Там само, № 158, с. 480.

¹⁴⁴ Кривуцький. *Де срібнолентий Сян пливе...*, с. 10.

Подібна трагедія сталася і в селах Руське Село та Підбуковина Порохницького д-ту. 15 березня 1945 р. головний представник уряду УРСР полковник Іван Гребченко повідомляв, що 24 лютого 1945 р. у Руському Селі міліціанти вбили понад 20 українців, а 25 лютого в Підбуковині – ще 12 чоловік; майно вбитих розграбовано¹⁴⁵.

За даними перемиського повітового комісаріату міліції, в м. Дубецько з 7 жовтня 1944 по 3 травня 1945 р. загинуло 55 українців, у Кривчі – 150¹⁴⁶. Завідатель парафії в с. Кривча о. Маркіян Марисюк, ЧСВВ, виїхав звідти до Перемишля 9 березня 1945 р., відразу після вбивства о. Дем'янчика та о. Конкольовського у Скопові (6.III.1945), а відтак був переселений до УРСР¹⁴⁷. У дочірній парафії Середна 13 квітня 1945 р. убито 8 чоловік, а у Волі Кривецькій 15 квітня – 27 чоловік¹⁴⁸.

Не менш драматичне було становище українців у *Сінявському д-ті*. Як писав о. Дмитро Савка, завідатель парафії у с. Монастир, «у Сінявському деканаті зачались напади на українських священиків з весною 1943 р., спершу у Дубровиці, Майдані Сінявському, Пискоровичах, Молодичі, Горицях, Теплицях, Лежахові й Монастирі». 23 жовтня 1943 о. Савка з родиною був тяжко побитий і пограбований польським підпіллям. У повідомленні від 12 березня 1944 р. він докладно описав перебіг нападу, зазначивши, що «від кінця жовтня м[инулого] р[оку] до Богоявлення ц[ього] р[оку] майже щоночі були бандити у Монастирі»¹⁴⁹.

У с. Молодичі станом на листопад 1943-го чотири рази зазнав нападу завідатель парафії о. Іван Тетерка. 4 квітня 1944 р. він отримав «почтою вдруге вирок смерти від поль[ської] терорист[ичної] організації з Ярослава»¹⁵⁰. Навесні 1944 р. боївка польського підпілля підпалила церкву та господарські будинки у с. Гориці, і парох о. Євстахій Кушнір, щоб не загинути, змушений був покинути парафію. Поблизу м-ка Лежайськ, у с. Дубровиця, 26 червня 1944 р. загинув від рук польського підпілля 76-річний парох о. Микола Добрянський-Нісевич, про погляди якого о. Василь Гриник писав: «Сей священик не брав участі ніякої в укр[аїнсько]-народному житті, був старої дати і обертався виключно в польським товаристві»¹⁵¹.

Як повідомляв о. Андрій Рожак, з посиленням терору з боку відділів «Волиняка», «Меви» та «Радвана», що належали до «Національного військового союзу» (NZW – Narodowy Związek Wojskowy), «[ті страхіття] розпочались коло нас так на добре в другій половині лютого, а на дуже добре від половини березня до 15 квітня»¹⁵². Рятуючи своє життя, парафії покинули священики з Майдану Сінявського (о. А. Рожак), Лежахова (о. А. Наконечний), Лежайська (о. Ю. Кікта), Сіняви (о. А. Мельничук),

¹⁴⁵ Документ опублікований у вид.: *Депортації...*, т. 1, № 152, с. 461.

¹⁴⁶ Див. док. 263.

¹⁴⁷ Див. док. 166.

¹⁴⁸ Звіти станиці «Громадянської міліції» в Кривчі з 14 і 16 квітня 1945 р. Опубліковано в: *Наше слово* 12 (2006).

¹⁴⁹ Див. док. 188.

¹⁵⁰ Див. док. 189.

¹⁵¹ Див. док. 314, с. 744.

¹⁵² Див. док. 193.

Теплиць (о. Й. Заремба), Пискоровичів (о. П. Осмак). Саме в цей час відбулися каральні акції проти українців у Пискоровичах (17.IV.1945), а відтак у селах Добра (20.V.1945 та 19.I.1946) і Дібча (18.V.1946).

Отже, в період від підписання договору між РКWN та урядом УРСР про обмін населенням (9.IX.1944) і до весни 1945 р. остаточно перестали функціонувати парафії Лежайського (окрім Кракова, що теж належав до цього деканату), Порохницького й Сінявського (залишилися душпастирі тільки у селах Добра і Молодич) д-тів. У Ярославському д-ті припинили існування парафії Боратин, В'язівниця і Полкині. Слід також наголосити, що починаючи з березня 1944-го, тобто ще до підписання згаданого договору, через терор з боку польського підпілля кілька священиків змушені були покинути свої парафії, а троє з них загинули. Двоє священиків з Лежайського д-ту виїхали на Захід (о. Т. Калинич з Тарнавки і о. П. Хрущ з Кракова). З Порохницького д-ту на Захід не виїхав ні один священик, а з Сінявського виїхало двоє (о. Д. Савка з Монастиря і о. І. Тетерка з Молодича), причому о. Савка з серпня 1944 до вересня 1945 р. працював на парафії у Бірчі, і це була його остання парафія перед еміграцією. Один священик із Сінявського д-ту (о. М. Заворотюк з Молодича) був заарештований ще за першої радянської окупації і загинув у кінці червня 1941 р. у Львівській тюрмі.

Не менш драматична була й ситуація в селах Любачівщини. Скажімо, тільки з березня по грудень 1943 р. на с. Люблинець скоєно 51 напад «Селянських батальйонів» (BSCh – Batalionu Chłopskie) та Армії Крайової (АК). Місцевий парох о. Олександр Козенка писав до єпископського ординаріату: «Вже дев'ять місяців не ночую в хаті. Сплю, де дасться. Доки було тепло, то всьо еще можна було перенести. Але тепер, в зимі, дуже тяжко перебути нераз цілі довгі ночі на дворі, нераз треба лежати годинами десь під яким будинком або кіпцем бульби»¹⁵³. І це був тільки вступ до страшної трагедії, яка розігралася в селі навесні 1945-го, коли під час його пацифікації було вбито щонайменше 58 осіб, а більшість будинків – спалено.

У схожій ситуації опинився й завідатель парафії Крупець о. Степан Якимець. У листі від 14 серпня 1943 р. він прохав єпископський ординаріат про зміну парафії, мотивуючи своє прохання так: «Церква і парохіяльні будинки сусідують безпосередньо з лісом, тому на приходство є часто бандитські напади. На латинських священиків (яких дотепер було 4) в Наролі не було ні одного нападу. В будинку парохіяльним ночувати абсолютно не можна»¹⁵⁴. 28 серпня 1943 р. трагічно гине декан Чесанівського д-ту о. Мирон Колтунюк. Свою парафію змушений був покинути самотійний сотрудинок у м-ку Чесанів о. Семен Посіко, на якого вночі з 5 на 6 жовтня 1943 р. було скоєно замах: «Вдерлися до помешкання підписаного, понищили двері, вікна й все урядження, шукаючи за підписаним, віддали до ліжка 14 стрілів і нічого не грабуючи з погрозами відійшли. Ведений хіба Божим Провидінням, підписаний виїхав якраз тоді до Перемишля і остався при житті»¹⁵⁵. 29 березня 1944 р. у сусід-

¹⁵³ Див. док. 209.

¹⁵⁴ Див. док. 207.

¹⁵⁵ Див. док. 208.

ньому Томашівському пов. був убитий о. Ярослав Кнейчук, а 27 серпня 1944 у с. Радруж убито декана о. Василя Гучка з дружиною та дочкою. 3 вересня 1944 р. загинув священник у с. Подемщина о. Володимир Кмицикевич; разом з парохом убито понад 30 його парафіян, а село з церквою і парафіяльними будинками спалено.

Подібно до того, як це було в північно-західній частині єпархії, в лютому 1945 р. намітилось посилення польського терору в *Любачівському, Чесанівському, Ярославському* і частині *Краковецького д-тів* – таким чином українців примушували «добровільно» виїжджати в УРСР. Окрім підпілля і міліції, українські села тероризував 2-й окремий батальйон Корпусу внутрішньої безпеки (KBW – Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrzznego), дислокований у Любачеві, під командуванням підполк. С. Шопінського. Цей батальйон навесні 1945 р. провів криваві каральні акції в селах Люблинець (20/21.III.1945) і Гораець (6.IV.1945). Щодо жертв з числа духовенства, то у с. Кобильниця Руська Любачівського пов. 15 лютого 1945 р. загинув о. Лев Согор, у с. Горинець Любачівського пов. 3 березня 1945 р. убито о. Петра Воляновича, а у с. Сурохів Ярославського пов. 22 квітня 1945-го – о. Михайла Плахту з дружиною та сином. Навесні 1945 р., в атмосфері шаленого терору, виїхав з Любачева декан о. Анатоль Козак, «бо мусів, якщо задержався б два дні, не стало б його між живими»¹⁵⁶. Драматизм ситуації яскраво змальований у листі о. Мирослава Мищишина з Любачева від 19 березня 1945 р., в якому він писав: «Незадовго всі наші села перестануть існувати. Вбиті почали нараховуватися десятками, так що нема кому їх хоронити. Про грабіж вже навіть не згадую». Під час паціфікації української парафії Люблинець чесанівський декан о. Олександр Козенка не загинув тільки тому, що кількома днями раніше виїхав з села. «Деякі священники виїхали без нічого, як о. Демко, о. Козак, о. Федишин, а о. Саламон дістав речинець виїхати зі Щуткова до трьох днів. Ограбили його до ніточки, так що їде в чужих черевиках [...]. Ми, останні священники, теж виїдемо, тільки не знати, чи діждемо хвилини виїзду»¹⁵⁷. Про шаленіючий терор писав 2 травня 1945 р. і завідатель парафії у с. Дахнів Чесанівського д-ту о. Юліян Мацьків. Зокрема, він згадував про ув'язнення в Любачеві о. Івана Дутки: «Страшно зрабований, отець Дутка виїхав з Н[ового] Села, бо за ним стріляли, два рази вночі вдерлися до хати»¹⁵⁸. У цей період пограбовано й побито багатьох священників з Любачівщини: пароха Синявки о. В. Кондрацького, пароха Щуткова о. Л. Саламона, пароха Коровиці о. С. Демка, парох Башні о. А. Пизюра, завідатель в Бігальях о. І. Федишина, пароха Сухої Волі о. С. Іванусика. Таким чином усіх їх змусили «добровільно» покинути свої парафії.

З підписанням 21 травня 1945 р. в Руді Ружанецькій перемир'я між АК/WIN¹⁵⁹ і ОУН/УПА становище українців у напівспустошених парафіях Любачівського пов. на деякий час стабілізувалося. Однак уже 3 вересня 1945 р. почалося насильне виселення

¹⁵⁶ Див. док. 124.

¹⁵⁷ Див. док. 124.

¹⁵⁸ Див. док. 213.

¹⁵⁹ WIN (Wolność i Niezawisłość) – антикомуністична військово-цивільна організація «Свобода і незалежність».

українців з допомогою Війська Польського, і станом на кінець червня 1946-го усі священники, що залишались на теренах *Любачівського* і *Чесанівського д-тів*, були депортовані в УРСР (залишилися тільки о. Адам Слюсарчик і о. Петро Саноцький – при відділах УПА). Також виселено в УРСР майже всіх священників з *Ярославського д-ту*: до початку акції «Вісла» у Польщі залишалися тільки о. Михайло Юрчакевич у с. Ветлин, о. Петро Гардибала (до 1946 р. завідатель у Тудорковичах Варязького д-ту, а з 22.V.1946 проживав у родинному с. Ляшки Довгі), декан о. Петро Юрчак (з осени 1944 р. перебував на території *Перемиського д-ту*) і о. Мирон Шегда з Суροхова (навесні 1947-го перебував на території *Грибівського д-ту*). Крім того, в Ярославі і далі перебував емеритований катехит о. Станислав Федорович. Парох у с. Полкині о. Василь Ціховляс і парох у с. Ришкова Воля о. Теодор Левицький у липні 1944 р. виїхали на Захід.

Доля священників шести парафій *Краковецького д-ту*, які після 1944 р. залишилися в межах Польщі, склалася так. П'ятеро були переселені в УРСР: о. Іван Тарасович (Змієвиська), о. Костянтин Подляшецький (Кобильниця Волоська), о. Степан Волянський (Кальників), о. Олексій Гукевич (Млини), о. Роман Павлик (Хотинець); о. Лев Согор з Кобильниці Руської був убитий (15.II.1945), а декан о. Михайло Тарчанин з Хотинця помер (9.IV.1945).

Із 19 парафій *Равського д-ту* на території Польщі після 1944 р. залишилися парафії Белзець, Верхрата, Гребенне, Тенетиська, Любича і частина розділеного села Дев'ятир. За першої радянської окупації був заарештований і загинув у червні 1941-го у Львівській тюрмі один священник цього деканату – сотрудник у Верхраті о. Роман Осідач. Ще один священник, о. Ярослав Кнейчук, загинув від рук польського підпілля (29.III.1944). Жоден із священників не виїхав на Захід. У Польщі після виселення українців залишилися троє священників: о. Щасний Растваецький (помер напередодні акції «Вісла»), о. Роман Бача з Гребенного і о. Костянтин Дацько з Тенетиськ, який під час акції «Вісла» у 1947 р. був ув'язнений у таборі в Явожні.

З 16 парафій *Угнівського д-ту* в межах Польщі залишилося десять: Вербиця, Диниська, Журавці, Корчів, Корчмин, Махнів, Піддубці, Річиця, Угнів, Ульгівок, а також Стаї – дочірня парафія Остобіж (в 1951 р. ситуація змінилася). Один деканальний священник, завідатель у Журавцях о. Теодор Зрада, загинув у 1941 р. від рук енкаведистів – убитий у с. Добросин Жовківського р-ну. Троє священників деканату виїхали на Захід: парох Угнова о. О. Трешневський, парох Махнова о. М. Артемович і завідатель Ульгівка о. І. Логінський. Після депортації української людности до УРСР на території Польщі залишилося семеро священників: завідатель Угнова о. Ю. Менцінський, парох Диниськ о. О. Колянковський, парох Вербиці о. Ю. Криницький, парох Річиці о. О. Котис, завідатель Махнова о. Г. Федоришак, завідатель Журавців о. М. Кузьмінський та парох у Піддубцях о. Б. Гробельський. Із цих семи п'ятеро під час акції «Вісла» опинилися в таборі в Явожні. Один із них, о. Юліян Криницький, помер у таборі 31 липня 1948 р., а ще один, о. Олексій Колянковський, був засуджений і загинув у тюрмі 27 липня 1953-го. Отець Бронислав Гробельський помер на своїй парафії 5 грудня 1946 р.

З 13 парафій *Белзького д-ту* в межах Польщі залишилися одинадцять: Белз, Боратин, Будинин, Жабче Муроване, Жужіль, Кристинопіль, Осердів, Острів, Себечів, Цеблів, Шмитків (у 1951 р. ситуація змінилася). На Захід виїхали декан о. Іларіон Гела з Белза (1944) і о. Володимир Панчишин з Боратина (1946). Після депортації української людности до УРСР на своїх парафіях до 1947 р. залишалися отці-василіяни в Кристинополі, а також парох у Жужелі о. Віктор Жук та парох у Себечові о. Станислав Гарасовський. Крім того, в с. Цеблів перебував редемпторист о. Володимир Породко. Навесні 1946-го помер парох у с. Осердів о. Іван Голічек (20.III.1946).

З *Радимнянського д-ту* один священник, о. Іван Черкавський з м-ка Радимно, виїхав на Захід. Дев'ять парафій деканату із 15-ти навесні 1945 р. внаслідок терору з боку польського підпілля, а зокрема кривавої пацифікації українців у с. Малковичі (18.IV.1945), було повністю виселено в УРСР: Дрогоїв, Журавиця (дочірні Бушковичі і Бушковички – в жовтні 1945), Заміхів, Малковичі, Мацьковичі, Острів, Радимно, Святе, Уйковичі. Гнітюча атмосфера, в якій доводилося працювати священикам деканату з осені 1944, відображена в листах пароха с. Острів Ярославського пов. о. Миколи Топорівського. 1 лютого 1945 р. він повідомляв єпископський ординаріат:

Незалежно від мого попереднього донесення в справі збройного нападу і трьох стрілів до мене через паркан у віддалі двох метрів, також незалежно від нічного нападу на приходство і рабунку моїх найцінніших одягів і обуви, про що я вже у своїй часі доносив, подаю тим разом про нові напади на приходство в Острові і стрілянину до мене через вікно у нічній порі [...].

В місяці грудні 1944 р., около 10 год. вечером, прийшло більше число напасників під приходство і силою добивались до середини. Скоро я почув, що напасники розбили вікно і брались до віконниці, яка зі середини хати замикалась. Удався я на стрих мешкального дому, там збив віконце і щосили кликав ратунку. За кілька хвилин напасники пустили серію куль з автоматів у то місце, де я кричав на стриху. Посипалась сильно побита дахівка біля мене, але я вийшов цілий. Напасники, мабуть, сполошені, повтікали.

В дні 28.I.1945, в неділю, напасники знов прийшли на приходство і зачали гримати до дверей і до вікон. Я поспитав: «Хто то?» У відповідь почув я такі слова: «Но! Но! Може не отвожиш!» Очевидно, я, почувши такий дивний голос, не міг отворити. Тоді напасник побив усі шиби у вікні і стрілив до мене через віконницю з автомату. Куля, перебуваючи віконницю, застрягла в мурованій стіні найближчої кімнати¹⁶⁰.

Ще чотири парафії Радимнянського д-ту (Болестрашичі, Валява, Сосниця і Вишатичі) були виселені у вересні-жовтні 1945 р. Навесні 1946-го депортовано вірних парафій Заліська Воля і Ніновичі. Після цього на території Польщі залишилося всього два священики цього деканату (о. Сильвестр Крупа – парох Журавиці, і о. Антін Щепанський – парох Заліської Волі), причому о. Крупа в 1947 р. був ув'язнений

¹⁶⁰ Див. док. 170.

спочатку в таборі в Явожні, а відтак у тюрмі. Отець Іван Сорокевич, парох Уйкович, разом з 14-ма парафіянами загинув 3 березня 1945 р. від рук польського підпілля.

З деканатів *Перемиського*, *Нижанківського* (парафії на території Польщі: Германовичі, Горохівці, Клоковичі, Корманичі), *Добромильського* (парафії Макова, Посада Риботицька, Риботичі, Трійця) і *Медицького* (парафії на території Польщі: Барич, Поздзяч, Стібно, Торки) у 1944-1946 рр. на Захід виїхало троє священників: парох у с. Тисова о. Андрій Трешневський (1944), о. Стефан Гарванко з Корманичів (1946) та о. Юліян Прокопів, сотрудник у с. Коровники (виїхав на Захід у 1946 р. з парафії Теляж Варяжського д-ту). Крім того, станом на 23 січня 1945 р. в с. Даровичі проживав парох Завадки Височанського д-ту о. Йосиф Бадан, який теж виїхав на Захід.

За першої радянської окупації у цих деканатах були заарештовані й загинули троє священників: о. Павло Лах з Перемишля, завідаель у с. Горохівці о. Микола Гриник та парох у с. Макова о. Іван Кебуз. Парох Сливниці о. Михайло Бак був виселений з частиною парафіян у Рівненську обл., де й помер 3 березня 1943 р. Від рук польського підпілля загинув 6 травня 1945 р. парох у с. Негрибка о. Петро Войтович з дружиною та сином. Вночі з 6 на 7 березня 1945 р. вбито дружину та дочку пароха у с. Вільшани о. Стефана Копистянського (друга дочка була тяжко поранена і померла у лікарні); сам священник під час нападу заховався в приміщенні пошти. Під час осінньої переселенчої акції того ж таки року були заарештовані о. Володимир Прокопів, о. Петро Саноцький (з Тисової), о. Василь Червінчак, о. Йосиф Ляльович (переселений до УРСР)¹⁶¹.

У 1946 році, по завершенні переселення до УРСР, на території Польщі залишилися ще: о. В. Гриник, о. М. Денько, о. В. Пинило, о. Ф. Масляник, о. В. Голинський, о. В. Червінчак, о. П. Юрчак (до 1944-го – парох у с. Ляшки Довгі Ярославського д-ту, а від травня 1945 до лютого 1946 рр. – завідаель Негрибки), о. Р. Павлишин, о. П. Саноцький, о. А. Гоza, о. С. Граб, о. В. Прокопів, о. С. Яворський, о. Ю. Роман, ЧСВВ, о. М. Василькевич і о. Ю. М'який. Отець Андрій Гоza, завідаель у Клоковичах, і о. Степан Граб, завідаель у Германовичах (а з травня 1946-го – в Кракові) були в 1947 р. заарештовані, більш як рік утримувалися під слідством у польських тюрмах, а тоді були передані органам МДБ УРСР та засуджені. Останні п'ятеро з поданого вище переліку навесні 1947 р. теж були арештовані, депортовані в УРСР і засуджені. Капеланом УПА став о. Петро Саноцький, який у вересні 1947 р. був заарештований на території Чехословаччини.

У *Бірчанському* й *Динівському* д-тах (ААЛ) і так вельми складне становище української людности восени 1944 р., через активізацію польського підпілля, стало геть нестерпним. Масові вбивства українців відділами АК, ВСh, МО з допомогою цивільного польського населення припадають на лютий-квітень 1945 р. Особливо криваві каральні акції відбулися в селах Павлокома (3.III.1945), Березка і Сівчина

¹⁶¹ Драматичне становище української людности та її душпастирів у названих деканатах досить широко представлено у звітах о. В. Гриника за 1945-1946 рр. (док. 144, 147, 149-151, 155-158), о. В. Прокопіва (док. 152), о. А. Гоzi (док. 141), о. С. Граба (док. 139) і о. П. Саноцького (док. 153).

(11.IV.1945). Втім, жертви були майже в кожному українському селі Березівщини. Скажімо, в с. Лубна біля Динева у березні 1945 р. загинуло близько 90 українців, а ті, що вижили, пограбовані дощенту, були 15 квітня під ескортом радянського війська доставлені до Сянока, а відтак переселені в УРСР. Через польський терор ще 16 березня 1945 р. утік до Сянока сотрудинок з Лубни о. Володимир Мацієвич (Лубна була його першою парафією після свячень, де він працював з 26 травня 1944 до березня 1945 р.), там в консисторії він отримав допомогу в сумі 300 злотих і дозвіл на виїзд до УРСР¹⁶².

Низку повідомлень про вбивства та грабежі українського населення в цей період знаходимо в доповідних записках представників управління в справах евакуації українців до УРСР. Напр., такі факти були зафіксовані в с. Лубна Динівського д-ту:

5 марта в 5 часов утра в селе Лубно Санокского уезда прибывшей бандой численностью 8 человек, одетых в польскую военную форму, вооруженных автоматами и винтовками, арестованы местные жители-украинцы Андрус Максим, Воловник Григорий, Бревко Семен, Троян Павел, Троян Алексей, Дороцкий Богдан, которые ими до наступления темноты содержались в подвале, вечером связали руки, вывели и бросили в реку Сан.

7 марта, в 5 часов утра, в это же село ворвалась банда численностью до 150 человек, одетая в польскую военную форму и гражданскую одежду, вооруженная винтовками и автоматами, открыла стрельбу по селу, расстреливала разбегавшееся население, в результате чего имеется много жертв местного украинского населения. Над гражданином Пошковским, жителем этого же села, раненым бандой в обе руки, учинена зверская расправа – разжигая железо, бандиты жгли тело раскаленным железом и кусок раскаленного железа вложили Пошковскому в рот.

Во время грабежа бандиты высказывались: «Мы есть Варшавское Войско Польское, нам дал бог час, когда мы сможем отомстить за поляков [...]». Характерно, что в этом же селе было несколько польских хозяйств и на домах этих хозяйств заблаговременно были вывешены дощечки с надписями «Дом польский», в эти дома никто не заходил¹⁶³.

Згідно зі свідченнями Зеновії Когут, Михайла Бориса та Олександри Кость (родом із с. Глудно), у першій половині березня 1945 р. польське підпілля забрало з Глудна 10 чоловіків, яких зв'язали колючим дротом і втопили в Сяні. Також у березні вбито сім'ю з чотирьох осіб. 22 березня 1945 р. решту пограбованих українців виселено з Глудна. Скільки людей передчасно пішло з життя після повернення з робіт у Німеччині – годі визначити з точністю. Відомо, що загинув Йосиф Борис (1922 р.н.), Іван Андрійович Пудлик (1921 р.н.), Володимир Лібович (1921 р.н.), Михайло Лібович (1919 р.н.), Анатоль Коноподський.

¹⁶² АРР, ф. ААЛ, спр. 50, арк. 108, 130.

¹⁶³ Доповідна записка заступника Головного уповноваженого уряду УРСР Т. С. Кальненка від 10 квітня 1945 р. про перебіг виселення українців з Польщі та їх політичні настрої: *Депортації...*, т. 1, № 158, с. 477, 480. Пор.: *Ярославщина і Засяння...*, с. 488-490.

Навесні 1945 р. через терор з боку польського підпілля та виселення людности до УРСР парафії Динівського д-ту практично перестали існувати. Із духовенства на парафії залишився тільки о. Теодор Марків у Володжі, який у травні 1947-го був заарештований і згодом засуджений до 10 років ув'язнення. Від рук польського підпілля загинув завідатель у с. Глудно о. Михайло Гайдук (12.VII.1944) та завідатель у Павлокомі о. Володимир Лемцьо (3.III.1945). Ще за першої радянської окупації у січні 1940 р. на Рогатинщину разом з частиною парафіян був виселений парох у с. Добра Шляхоцька о. Іван Гайдукевич, який повернувся на парафію тільки в 1942-му. На Захід у 1945 р. виїхав о. Андрій Назаревич, завідатель парафії у с. Яблониця Польська.

У Бірчанському д-ті за першої радянської окупації був заарештований один священник – парох Крецова о. Микола Добрянський, який був засуджений до восьми років ВТТ і помер у таборі 30 грудня 1941 р. В лютому 1945 р. був заарештований, а відтак засуджений парох с. Ісканя о. Михайло Гук. Тяжко побито о. Миколу Волошина, завідателя в с. Явірник Руський (виїхав з парафії), о. Ігнатія Федеркевича з Ліщави (влітку виїхав з парафії), пограбовано пароха Липи о. Людвика Гаська (в травні переселений до УРСР). Загинуло також чимало їх парафіян. Тільки знищення підрозділами УПА 21 квітня 1945 р. бандитської твердині в с. Борівниця під командуванням Котвіцького («Ślery») та укладення 29 квітня перемир'я між польським і українським підпіллям ненадовго спинило польський терор.

З Бірчанського д-ту в липні 1944 р. виїхав на Захід парох Бірчі о. Іван Лебедович. Завідатель парафії у с. П'яткова Руська о. Василь Шевчук став капеланом УПА. 11 квітня 1945 р. під час каральної акції проти українців у селах парафії Березка і дочірньої Сівчина загинув парох і декан бірчанський о. Олексій Білик з дружиною. Восени 1945 р. під час насильного, із залученням армії, виселення українців були заарештовані завідатель у Грозьовій о. Євген Модрицький та парох у Лімні о. Павло Гамівка. З-поміж священників Бірчанського д-ту після осінньої акції виселення в УРСР на території Польщі залишилися тільки четверо: о. Євген Модрицький, о. Михайло Гук, о. Павло Гамівка і о. Теодор Савка, причому жоден з них уже не працював на своїй парафії і тільки останній з них, о. Савка, не був заарештований. Один священник Бірчанського д-ту, завідатель Бірчі о. Дмитро Савка, виїхав на Захід.

У *Варязькому д-ті* під польською владою залишилися усі 14 парафій (в 1951 р. ситуація змінилася). На Захід виїхало два священники: парох Угринова о. Іван Кашубинський і парох Ульгівка о. Володимир Смулка. Після депортації української людности до УРСР на території Польщі залишалося троє священників: парох у Лісках о. Мирослав Ріпецький, парох Хороброва о. Йосиф Пшеп'юрський і завідатель у Турдорковичах о. Петро Гардибала. Отець Пшеп'юрський від червня 1946 р. проживав на парафії в с. Ульгівок Томашівського пов. (Угнівський д-т), звідки в червні 1947-го, в рамках акції «Вісла», був виселений; о. Гардибала 22 травня 1946 р. виїхав з парафії у родинне село Ляшки Ярославського пов., звідки через рік теж був виселений. Отець Микола Заяць, колишній завідатель у с. Мацина Велика Горлицького пов., а від 2 березня 1947 р. помічник в Угринові, був ув'язнений у таборі в Явожні. Ще один священник, завідатель Войславич Грубешівського пов. о. Ілля Ткачук помер 9 грудня 1945 р.

18 липня 1945 р. був заарештований і 14 тижнів утримувався в тюрмах Грубешова і Замостя варязький парох о. Степан Гаук. Також 15 вересня 1945-го був ув'язнений і шість тижнів відбув у тюрмі в Грубешові парох Хороброва о. Пшеп'юрський.

22 березня 1944 р. підрозділи АК напали і спалили села Ліски і Костяшин. Згідно зі звітом о. Мирослава Ріпецького від 15 квітня 1944 р., в Костяшині загинуло четверо людей, а в Лісках – 60 (33 дорослих і 8 дітей з місцевих, а також 19 переселенців, які утекли з Холмщини через напади АК)¹⁶⁴. У списку, підготовленому делегатурою УДК в Белзі, названо 44 осіб, убитих у Лісках (9 дітей, 16 жінок і 19 чоловіків)¹⁶⁵. Про свій порятунок під час цього нападу парох Лісок писав так: «Я з женою в чудесний спосіб, заступництвом Матері Божої, врятувалися в часі нападу. Три години пересиділи ми під загорозою смерті в сховищі-землянці, до якої спровадило нас Боже Провидіння. Три рази переходили польські бандити коло цього сховища та наміряли вкинути гранату до землянки. Велика Божа ласка, що ми заховалися живими»¹⁶⁶.

Акції польського підпілля припинилися після укладення 21 травня 1945 р. в Руді Ружанецькій угоди між ОУН/УПА та АК/WIN. На жаль, з терену Грубешівського і Томашівського повітів за 1943-1944 рр. збереглося дуже мало відомостей, тому нема змоги представити повну картину втрат, як людських, так і матеріальних, яких зазнали тамтешні греко-католицькі парафії внаслідок нападів польського підпілля (загаданий вище список УДК в Белзі від 20 червня 1944 р. подає втрати лише кількох греко-католицьких парафій за період з березня до червня того року).

З *Балигородського д-ту* на Захід виїхало троє священників: парох Загочев'я о. Володимир Грегорович (1944), катехит з Балигорода о. Мирослав Олешко (1943) і самостійний сотруди́ник у Кальниці о. Миколай Молодовець (1946, на територію Чехословаччини). У Польщі після виселення в 1944-1946 рр. української людности до УРСР залишилося шість священників: парох у Гочеві о. Тедозій Комарчевський, завіда́тель у Загочев'ї о. Стефан Шеремета, парох Волковиї о. Іван Гамерський, сотруди́ник у Мхаві о. Антін Журавецький, парох у Балигороді-Стежниці і балигородський декан о. Михайло Гащак та о. Михайло Дочило з Жерниці Вижньої. Отець Гащак під час виселення українців зі Стежниці у травні 1946 р. був заарештований і до січня-лютого 1947-го утримувався в тюрмі в Сяноку; після звільнення перебував у с. Угерці Мінеральні Ліського д-ту. Троє священників Балигородського д-ту в 1947 р. опинилися у таборі в Явожні: о. Стефан Шеремета, о. Михайло Гащак і о. Михайло Дочило.

З *Устріцького д-ту* на території Польщі після 1944 р. залишилася одна-єдина парафія в с. Стефкова, яку було перепідпорядковано управі сусіднього *Ліського д-ту*. З-посеред священників останнього за першої радянської окупації був заарештований один душпастир – парох Тиряви Волоської о. Зенон Крупський, який загинув у кінці

¹⁶⁴ Док. 82.

¹⁶⁵ Док. 69.

¹⁶⁶ Див. док. 82. Про свої переживання у зв'язку з нападами польського підпілля згадував і парох Белза о. І. Гела – див. док. 66.

червня 1941 р. в Самбірській тюрмі. Також був арештований один семінарист ААЛ – Михайло Гентіш, який працював директором школи в Середниці; засуджений до страти, він був розстріляний у червні 1941-го. На Захід із Лиського д-ту виїхало два священники: декан і парох у Монастирці о. Олександр Стеранка та парох в Угерцях Мінеральних о. Григорій Фуканьчик. Після завершення депортації української людности в УРСР у 1946 р. на території Польщі залишилося троє священників деканату: парох у Ваньковій о. Петро Мазяр, парох у Лиську о. Юліан Чучкевич (помер [25].IV.1947) і священник з Львівської архієпархії о. Т. Людкевич, що був завідателем у Бібрці. Отець Мазяр у 1947-1949 рр. був ув'язнений у тюрмах Сянока, Ряшева та Кракова і в таборі у Явожні.

З 17 парафій поділеного кордоном *Лютувиського д-ту* на території Польщі після 1944 р. залишилося сім: Береги Горішні, Дверник, Затварниця, Криве, Райське, Царинське, Устріки Горішні, а також дочірні села Ступосяни та Протісне від парафії Смільник і Полонинське – від парафії Лютувиська. На Захід виїхало два священники: завідатель Устріків Горішніх о. Володимир Маселко і завідатель Кривого о. Володимир Пришлякевич. Після завершення депортації української людности до УРСР у 1946 р. на території Польщі залишалося три священники: завідатель у Райському о. Володимир Бозюк та двоє священників Львівської архієпархії – о. Іван Яремін з Райського та о. Олександр Гутковський¹⁶⁷ з Дверника. Отець Бозюк та о. Яремін у 1947 р. опинилися у таборі в Явожні.

З *Лупківського д-ту* в 1944-1946 рр. на Захід виїхало вісім священників: парох Туринська о. Василь Середович, парох Радошиць о. Макар Михайлів, завідатель Волі Мигової о. Петро Липин, сотрудник у Туринську о. Володимир Івашко, помічник у Явірнику о. Василь Мельник, завідатель у Туринську (станом на січень 1945-го) о. Богдан Липський, завідатель у Лупкові о. Іван Кіт та завідатель у Чистогорбі о. Йосафат Камінський, ЧСВВ¹⁶⁸. Після завершення депортації української людности до УРСР у 1946 р. на території Польщі залишилося троє священників деканату: о. Омелян Каленюк (священник Львівської архієпархії), о. Іван Сенета й о. Іван Чичула. У 1947 р. о. Каленюк та о. Сенета були ув'язнені у таборі в Явожні. Один священник, завідатель у Команчі о. Орест Венгринович, був 6 квітня 1946 р., разом із сином, убитий підрозділом Війська Польського. На території деканату солдати 2-го батальйону 34 піхотного полку провели каральні акції в українському селі Завадка Риманівська (25 січня, 28 березня і 13 квітня 1946 р.).

З *Буківського д-ту* на Захід виїхало два священники: парох у Полонній о. Іван Ференц (мабуть, до Чехословаччини) та завідатель у Пулавах о. Роман Стародуб. Шес-

¹⁶⁷ Олександр Гутковський (1872–?). Єр. св. – 1896; одруж. Душп. праця: Бурштин, 1921-1944 – парох. Наділений крилошанськими відзнаками. З серпня 1944 працював на парафіях Перемиської єпархії – у Лиському пов. Після війни жив у Польщі. У 1948, дуже хворий, перебував у Верхній Сілезії.

¹⁶⁸ Із цих восьми о. Василь Мельник і о. д-р Богдан Липський – священники Львівської архієпархії, причому о. Липський з 1939 р. працював в Апостольській адміністрації Лемківщини (з 23.X.1940 – канцлер).

теро священників були переселені до УРСР: самостійний сотруди́ник у Вислоку Горішньому о. Ізидор Тимняк, заві́датель у Вислоку Нижньому о. Василь Гриник, заві́датель у Волиці о. Михайло Жубрид, парох у Морохові о. Микола Рибак, парох у Новосільцях-Гневоші о. Стефан Менці́нський та заві́датель у Пельні о. Петро Білинський. Не встановлено подальшої долі о. Йосифа Гамерського з Сенькової Волі та оо. Павла Гаранджі й Івана Соболя з Токарні. З деканату один священник, о. Теодор Серединський з Токарні, залишився в Польщі. Один священник, парох Карликова о. Олексій Малярчик, був у січні 1946 р. убитий, разом з родиною та 12-ма парафіянами, це вчинили солдати Війська Польського. Крім того, в липні-серпні 1944 р. між селами Пулави і Сянічок був убитий о. Євген Коленський, учитель і катехит у с. Пулави.

У *Риманівському д-ті* в досліджуваному нами періоді було вбито шістьох священників. Ще на початку війни, 9 вересня 1939 р. від рук німців загинув парох Боська о. Михайло Величко. Від рук польського підпілля загинуло четверо священників: самостійний сотруди́ник у Шклярах о. Ярослав Щирба (9/10.IV.1940), сотруди́ник у Дошні о. Богдан Семків (18.VII.1944), катехит у Боську о. Микола Головач (22.VII.1944) і заві́датель у Завадці Риманівській о. Ростислав Шумило (11/12.VIII.1945). Один священник, о. Іван Полянський, був заарештований гестапо й інтернований у Кельцях (VI.1941-III.1945). Ще один священник, заві́датель у Волі Нижній о. Володимир Костишин, був убитий солдатами польської армії (21.IV.1946). Парафії у селах Босько, Вороблик Королівський та Яблониця Польська до 1945 р. обслуговували отці-василіяни. Після депортації українців на території Польщі залишилося двоє єпархіальних священників з Риманівського д-ту: генеральний вікарій ААЛ і парох Полян Суровичних о. Стефан Ядловський та парох Вороблика Королівського о. Іван Полянський¹⁶⁹. На Захід виїхав один священник – парох Суровиці о. Теофіл Кмицикевич (під час військових облав у 1946 р. він перейшов на територію Чехословаччини).

Парафії Риманівського і Буківського д-тів в 1944-1945 рр. дуже потерпали від нападів польського підпілля, міліції та цивільних банд з сусідніх польських сіл¹⁷⁰. Через польський терор більшість священників Риманівського д-ту у 1945 р. разом з парафіянами переселилися до УРСР.

У *Сяніцькому д-ті* за першої радянської окупації був заарештований один священник – парох у Залуж-Війському о. Петро Андрейчик, який загинув у червні 1941 р. Від рук польського підпілля загинув заві́датель у Грабівці о. Дмитро Німилович (8/9.IX.1943). Троє священників виїхали на Захід: парох Гломчі о. Стефан Головід, парох Юрівців о. Володимир Рабій і апостольський адміністратор о. Олександр Малиновський. Один священник – парох у селах Прусик та Сянічок о. Семен

---

¹⁶⁹ У Риманівському д-ті від січня 1943 р. й аж до виселення у 1945-му працював священник з Львівської архієпархії о. Зиновій-Семен Федорович, що був призначений заві́дателем парафії в с. Дальнова. Крім того, в Тарнавці та Синяві до 14 березня 1945 р. працював о. д-р Тадей-Збігнев Длугош, православний священник з Гирової Дуклянського д-ту, прийнятий в лоно УГКЦ 6 січня 1945 р.

¹⁷⁰ Див. біограми таких священників, як о. К. Котлярчук, о. І. Полянський, о. І. Повх, о. С. Менці́нський, о. П. Білинський, о. О. Малярчик.

Мигаль – поліг під час фронтових боїв. Після виселення українців на території Польщі залишився один священник – емеритований катехит у Сяноку о. Йосиф Секержинський¹⁷¹.

У Дуклянському д-ті від рук польського підпілля загинули два священники: парох у Мисцовій о. Стефан Шалаш (7.XI.1943) і завідатель у Дошниці о. Микола Ліськевич (4.VIII.1944). Під час фронтових боїв загинув завідатель у Гировій о. Дам'ян Дзяма. Після виселення українців до УРСР на території Польщі залишився один священник – завідатель у Крапній о. Іван Височанський (заарештований у травні 1945 р. через відмову виїжджати до УРСР). В парафії Святкова Велика працювали отці-василіяни¹⁷².

Під час фронтових боїв восени 1944 р. парафії Дуклянського д-ту зазнали особливо великих матеріальних втрат. Затяжні бої за Дуклянський перевал, що тривали кілька місяців, спричинили великі особові та матеріальні знищення в лемківських селах. Через воєнні дії парафіяни зі своїми священниками часто змушені були переселятися в інші місця. Багато сіл внаслідок тривалого стояння лінії фронту було знищено, а мешканці одними з перших потрапили під акцію переселення до УРСР. Число вірних і духовенства швидко зменшувалося, не було належної комунікації¹⁷³. Рішенням генерального вікарія ААЛ о. Стефана Ядловського від 29 грудня 1944 р. парафії Тилява, Зиндранова, Мшана, Гирова, Вільхівець і Поляни були тимчасово прилучені до Риманівського д-ту. Фактично, окрім парафії у Крапній, на території деканату з весни 1945 р. не було греко-католицьких душпастирів.

Греко-католицькі парафії *Короснянського д-ту* остаточно перестали існувати в березні-серпні 1945 р. В атмосфері терору з боку польського підпілля, в УРСР були виселені парох Бонарівки о. Іван Ключас, парох Ванівки о. Михайло Цолта, завідатель Красної о. Володимир Дубляниця, завідатель Опарівки о. Микола Полянський, парох Ріпника о. Ярослав Минович, священник Перемиської єпархії о. Богдан Полянський, що з липня 1944 до весни 1945-го працював у с. Красна Короснянського д-ту, та священник Львівської архієпархії о. Павло Швидкий, який був завідателем парафії в с. Чорноріки (13.III.1944-VIII.1945). На території Польщі

¹⁷¹ До літа 1945 р., тобто до виселення в УРСР, у Сяницькому д-ті (ААЛ) працювало кілька священників з інших єпархій: о. Аронець у Гломчі, священник Львівської архієпархії о. Андрій Трач у Юрівцях (з лютого 1944), священник Перемиської єпархії о. Йосиф Хотинецький у Трепчі (з 1939 до вересня 1945), катехит з Тернополя о. Тимотей Сембай (з 13.IV.1944 референт ААЛ, станом на I.1945 канцлер консисторії). Станом на 15 вересня 1945 р. у Сяноку перебував священник Львівської архієпархії о. Антін Рижак (з 8.VIII.1944 нотар консисторії, 23.IX.1944-15.IX.1945 – секретар), який згодом перебрався на Захід (імовірно, виїхав разом з адміністратором о. Малиновським).

¹⁷² Варто зазначити, що до виселення в УРСР у Дуклянському д-ті працював колишній православної священник о. Іван Повх, який у 1941 р. разом з парафією в с. Поляни повернувся в лоно УГКЦ. Завідателем парафії у с. Граб з 24 березня 1943 р. був о. Іван Волянин, про якого нема інших відомостей, окрім того, що спершу він якийсь час служив у Гировій.

¹⁷³ Pamiętnik o. J. Bohatiuka // Teodor Więcek. *Łemkowie: Proces rozwoju świadomości etnicznej narodu rusnackiego do 1947 r.* Cisna 2009, с. 34-44.

з цього деканату залишився тільки один священик – завідатель парафії у с. Близьнка о. Євген Усцький, проте з 1 травня 1944 р. він душпастирював на парафії Селиська Динівського д-ту.

У *Горлицькому д-ті* в 1939 р., напередодні війни, були заарештовані та ув'язнені в Березі Каргузькій п'ятеро священиків: о. Володимир Гайдукевич, о. Павло Шуфлят, о. Микола Дуда, о. Іван Булат, о. Іван Юрчинський. Після виселення українців до УРСР у липні 1945-го на території Польщі залишилося 12 священиків: завідатель у Гладишові та генеральний вікарій ААЛ о. Андрій Злупко; завідатель у Бортному о. Іван Булат; завідатель у Ждині, священик Львівської архієпархії о. Ярослав Водонос; парох у Климківці та Лосю о. Йосиф Хиляк; парох у Кривій о. Володимир Гайдукевич; парох у Маластові о. Павло Шуфлят; завідатель у Новиці о. Богдан Поливка; завідатель у Розділю о. Микола Микита; завідатель у Смерековці о. Іван Юрчинський; завідатель у Ліщинах о. Йосафат (Іван) Дацишин, ЧСВВ († 28.VII.1947), завідатель у Мацині Великій о. Микола Заяць; завідатель у Регетові (з січня 1946 р.) о. Петро Собин. До УРСР переселено сімох священиків: завідателя Боднарки, священика Львівської архієпархії о. Ярослава Богатюка; пароха Висової о. Миколу Дуду; завідателя у Ганчовій о. Петра Фуртака; завідателя у Долинах, священика Перемиської єпархії о. Михайла Бубняка; завідателя у Регетові о. Олексу Білевича; пароха у Рихвалді о. Олексія Середовича; пароха в Усті Руському о. Михайла Соболевського¹⁷⁴.

На початку травня 1945 р. через відмову виїжджати до УРСР були заарештовані семеро священиків: о. Володимир Гайдукевич, о. Богдан Поливка, о. Йосиф Хиляк, о. Микола Дуда, о. Іван Юрчинський, о. Павло Шуфлят і о. Ярослав Водонос. У 1947 р. за колючим дротом табору в Явожні опинилися два священики *Горлицького д-ту*: о. Іван Булат та о. Микола Заяць (заарештований уже на парафії в с. Угринів Варязького д-ту, де перебував від 2.III.1947).

З *Грибівського д-ту* влітку 1945 р. до УРСР були виселені: управляючий сотрудник у Бересті та Кам'яній о. Михайло Весоловський та завідатель у Чирній (після арешту о. Василя Дяка) о. Володимир Підсаднюк. Після депортації українців до УРСР навесні-влітку 1945 р. на території Польщі залишилося семеро священиків: завідатель у Баниці о. Ярослав Гребеняк; завідатель у Брунарах Вижніх о. Михайло Вергун; парох у Снітниці о. Карло Король; завідатель у Чирній о. Василь Дяк; завідатель у Бересті (з квітня 1947) о. М. Шегда; та студити з Фльоринки о. Андрій Абрагамович і о. О. Мацієвич.

У 1941 р. був заарештований гестапо й інтернований у Кельцях о. Зенон Каленюк, завідатель у с. Більцарева. Згодом під арештом побували ще два священики: о. Михайло Вергун (V.1945 і 19.VIII.1946-III.1947) та о. Василь Дяк (у травні 1944 р. його схопило гестапо, а з лютого 1945-го до вересня 1947-го він був ув'язнений польською владою). На початку травня 1945 р. у зв'язку з відмовою виїжджати

¹⁷⁴ Молоді священики Львівської архієпархії о. П. Фуртак і о. Б. Поливка зразу після свячень працювали в Апостольській адміністрації Лемківщини.

до УРСР були заарештовані о. Михайло Вергун, о. Ярослав Гребеняк та о. Андрій Абрагамович. Двоє останніх були ув'язнені в Явожні.

З *Мушинського д-ту* після виселення українців до УРСР на території Польщі залишилися 14 священників: о. Юліян Плешкевич, завідатель у Новому Санчі, священник Перемиської єпархії; о. Антін Пакош завідатель у Ростоці Великій; о. Михайло Махник, самостійний сотрудник у Солотвинах; о. Володимир Мохнацький, парох Тилича; о. Денис Сенета, самостійний сотрудник у Шляхтовій; о. Ярослав Гура завідатель у Явірках, священник Перемиської єпархії; о. Стефан Добрянський сотрудник у Вірхомлі Великій, священник Перемиської єпархії; о. Юліян Сембратович, парох Злоцького; о. Іван Сиротинський, сотрудник у Злоцькому; о. Євген Хиляк, парох Криниці; о. Василь Лициняк, сотрудник у Криниці, священник Львівської архієпархії; о. Михайло Фуглевич, завідатель у Милику; о. Омелян Венгринович, парох Мохначки Нижньої; о. Степан Дзюбина, завідатель у Новій Весі. Крім того, о. Петро Собин, колишній сотрудник у с. Мохначка Нижня, з січня 1946 р. працював на парафії у с. Регетів Горлицького д-ту. Влітку 1945 р. до УРСР були виселені семеро священників: парох у Поворознику о. Павло Вах, парох у Войковій о. Іван Фенич, завідатель у Лелюхові о. Теодор Салагуб, завідатель у Матієвій о. Василь Хробак, парох Лабової о. Степан Корнова; кількарічний завідатель у Жегестові, священник Львівської архієпархії о. Степан Смачило та самостійний сотрудник у Зубрику (з 20.II.1945), священник Перемиської єпархії о. Іван Богуський. Також у лютому-березні 1945 р. був ув'язнений у Новому Санчі самостійний сотрудник у Щавнику (дочірня Злоцького), а відтак депортований до УРСР і там засуджений о. Нестор Яців.

Ще напередодні війни, у 1939 р., четверо священників *Мушинського д-ту* були заарештовані та ув'язнені в Березі Картузькій: о. Іван Фенич, о. Павло Вах, о. Антін Пакош і о. Василь Хробак. У 1941 р. гестапо заарештувало й інтернувало в Кельцях шістьох священників: пароха Тилича о. Володимира Мохнацького, сотрудника у Тиличі о. Василя Бартка, пароха Вірхомлі Великої о. Володимира Венгриновича, пароха Криниці о. Євгена Хиляка, сотрудника у Криниці о. Андрія Оршака і пароха Злоцького о. Юліяна Сембратовича. На початку травня 1945 р. через відмову виїжджати до УРСР було заарештовано трьох священників: о. Степана Смачила, о. Михайла Фуглевича й о. Теодора Салагуба. В липні того ж року був заарештований о. Антін Пакош, якого засуджено до трьох років позбавлення волі. У 1947 р. у таборі в Явожні були ув'язнені два священники: о. Степан Дзюбина і о. Євген Хиляк. Короткий час був під арештом також о. Юліян Плешкевич з Нового Санча. Отець Денис Сенета і о. Ярослав Гура були заарештовані в 1947 р. вже після виселення у Щецинське воєв. Нарешті, двоє священників померли в 1945 р.: парох у Новій Весі о. Василь Смолинський (30.I.1945) та парох у Вірхомлі Великій о. Володимир Венгринович (2.IV.1945).

За першої радянської окупації Галичини на території Апостольської адміністрації Лемківщини та в тій частині Перемиської єпархії, що була окупована німцями, працювало кількадесят священників з Львівської та Станиславівської єпархій (в тому

числі й монахів – василіян, редемптористів і студитів). Після червня 1941 р. більшість із них повернулися у свої єпархії. Ситуація повторилася в 1944 р., проте цим разом священики здебільшого не затримувалися надовго на парафіях Перемиської єпархії та ААЛ, а вирушали далі на Захід. Невелика частина священиків-біженців була знову переселена в УРСР; на території Польщі залишилося не більш як 20 священиків, прибулих з Львівської та Станиславівської єпархій.

* * *

Виходячи з сьогоденного стану досліджень, можна ствердити, що в 1939-1947 рр. у різних обставинах померли передчасною смертю 115 священиків Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини (75 були вбиті чи померли від побоїв та ран, 40 померли під слідством, в таборах, колоніях, на засланні або в дорозі туди) і двоє перемиських владик¹⁷⁵. Одинадцять душпастирів були вбиті без суду й слідства або померли внаслідок побоїв під час першої радянської окупації Галичини (1939-1941). За цей же період у радянських тюрмах були розстріляні ще одинадцять єреїв (один – за вироком суду, десятеро – під час ліквідації в'язнів при відступі Червоної армії), ще троє з репресованих за першої окупації загинули у таборах та на засланні. Німецька окупація обернулася насильницькою смертю чотирьох священиків (о. М. Величко та о. М. Костек розстріляні, о. Н. Кузьмич і о. І. Яремко померли внаслідок побоїв). Шестеро священиків загинуло під час фронтових боїв (в тому числі один у 1941 р. і один у 1944 р. в Німеччині). Семеро загинули від рук польської армії, ще 28 – від рук польського збройного підпілля. Після повернення в Галичину радянської влади насильницькою смертю померло загалом семеро священиків (один, о. В. Рибалт, у лавах УПА, четверо – від рук спецбійовок МДБ й т. зв. «яструбків», а ще двоє, о. С. Сюська та о. В. Хробак, – в результаті жорстоких допитів у МДБ). Один священик, о. Р. Крушинський, був убитий, певніш за все, бійцями УПА. У тюрмах і таборах СРСР після 1944 р. померло два єпископи і 34 священики¹⁷⁶.

Деякі священиків, згідно із зібраними свідченнями, пішли з життя за підозрілих обставин, що давало родичам та вірним підставу припускати їх убивство

---

¹⁷⁵ Поза тим до червня 1946-го (до арешту перемиських єпископів) померло своєю смертю 144 священики із близько дев'ятиста, що були в штаті Перемиської єпархії станом на вересень 1939 р.

¹⁷⁶ Це були єп. Й. Коциловський – 17.XI.1948, єп. Г. Лакота – 4[5].XI.1950, о. С. Чеверинський – III.1945, о. К. Козій – 31.VIII.1945, о. І. Масляник – 20.XII.1946, о. М. Сухий – 1947, о. Т. Чайковський – 1947, о. Н. Яців – 1.VI.1947, о. П. Мекелита – 30.VIII.1947, о. Й. Кеґун – II.1948, о. І. Гавришкевич – 11.II.1948, о. С. Щурко – 1.VII.1948, о. М. Василькевич – 5.VIII.1948, о. П. Саноцький – 2.IX.1948, о. К. Сальо – 16.IX.1948, о. Д. Панасевич – 4.XII.1948, о. О. Лещук – 28.VIII.1949, о. С. Ничай – 29.XII.1949, о. І. Лопчак – 8.V.1950, о. Т. Грушкевич – 20.V.1950, о. В. Склепкович – 24.VII.1950, о. М. Кріль – 1951, о. І. Шкільник – 19.IV.1951, о. М. Жук – 8.VI.1952, о. Т. Малко – 28.VII.1952, о. д-р Р. Решетило – 5.X.1952, о. О. Очабрук – 1953, о. М. Горечко – 14.I.1953, о. М. Вовчик – 4/5.XI.1953, о. Я. Війтович – 18.XII.1953, о. С. Венгринович – 19.VI.1954; о. В. Марущак – 21.IX.1954, о. А. Михаліха – 19.VI.1959, о. В. Веселий – ?, о. А. Слонський – ?, о. Л. Тиховський – ?

(найчастіше отруєння) органами безпеки: о. В. Савка (1948), о. Т. Марко (10.II.1950), о. І. Волошинський (28.I.1951), о. І. Тимчук (3.IV.1951), о. В. Куновський (7.X.1955), єп. М. Мельник (9.X.1955). Підтвердити чи заперечити таку версію на сьогодні неможливо, але, беручи до уваги реалії тоталітарного режиму, не можна й безкритично її відкинути. Слід зазначити, що навіть у 1970-1980-х рр. були випадки, коли про смерть підпільних священників під час лікування в лікарнях у близьких до них колах говорилося як про отруєння (о. В. Конюшко – 14.VIII.1971, о. Р. Тритяк – 29.I.1983).

Крім загиблих було й багато тих, кому довелося заплатити за свою громадську діяльність, свідому національну позицію або вірність Апостольському престолу довгими місяцями або роками ув'язнення. Репресивними органами гітлерівської Німеччини, Радянського Союзу, комуністичної Польщі та Чехословаччини в різний час було ув'язнено або інтерновано 220 священників (не включаємо в цю цифру тих, що померли в ув'язненні – їх пораховано серед загиблих). Мало того, багатьом священникам довелося побувати за ґратами кількох режимів. Якщо порахувати всіх репресованих, включно з загиблими в таборах та на засланні, то загалом в СРСР були заарештовані, засуджені до таборів, колоній або вислані на спецпоселення 142 священники: семеро – за першої окупації і 134 – за другої, в т. ч. троє таких, що були репресовані двічі (не рахуємо убитих і страчених за судом чи без суду), з яких в ув'язненні чи на засланні померли 40, тобто 28 відсотків, що є наочним свідченням страхітливих умов, у яких доводилося жити в'язням та спецпоселенцям. За німецької окупації в тюрмах і концтаборах побувало 18 священників, а ще дев'ятеро були інтерновані. На теренах, що після 1944 р. опинилися під владою Польщі, за ґратами в різний час побувало 69 священників (у тому числі 22 – в концтаборі Явожно); щонайменше 19 священників після арешту були депортовані з Польщі до УРСР. Крім того, щонайменше 56 священників зазнали побоїв та пограбувань унаслідок збройних нападів польського підпілля і польської армії. Нарешті, четверо священників були заарештовані на території Чехословаччини.

П'ятеро священників з теренів, що відійшли до Польщі, стали капеланами УПА (оо. Василь Шевчук, Адам Слюсарчик, Петро Саноцький, Мирон Кузьмінський і Андрій Радьо). Двоє з них загинули: о. В. Шевчук був розстріляний 13 вересня 1948 р. в Ряшеві, а о. А. Слюсарчик, заступник референта пропаганди II-ї округи ОУН «Батурин», був убитий 19 жовтня 1947-го під час облави, влаштованої польською армією. Отець Шевчук, о. Саноцький і о. Радьо в 1947 р. були заарештовані на території Чехословаччини; перший з них був депортований у Польщу, де його засудили і стратили, а двох інших передано управлінню контррозвідки МДБ Центральної групи військ і засуджено до тривалих термінів ув'язнення (о. Саноцький загинув у таборі в Комі АРСР, а о. Радьо після звільнення з табору повернувся в Україну і душпастирював у підпіллі). Ще двоє священників, о. С. Сапрус і о. І. Голويدа, були капеланами в дивізії «Галичина»; перший з них помер на еміграції у Франції, а другий жив у Польщі, де покинув священство і одружився.

З-поміж духовенства Перемиської єпархії і Апостольської адміністрації Лемківщини в 1944-1946 рр. переселено до УРСР щонайменше 176 священників (не врахо-

вуємо біженців з інших єпархій, що тимчасово працювали на парафіях Закерзоння). На Заході опинилося щонайменше 97 священків, з яких четверо залишилися там після звільнення з гітлерівських концтаборів; шестеро душпастирів оселилися в Чехословаччині. На території Польщі залишилося 87 священників (не враховуємо монахів та священників-біженців з інших єпархій).

За період з 1938 (для ААЛ – з 1936) по 1945 р. ерейські свячення прийняли щонайменше 46 чоловік (у тому числі інкардиновані до ААЛ о. Б. Семків, о. В. Лемцьо, о. В. Підсаднюк, о. Б. Поливка, о. М. Копистянський, о. А. Назаревич, о. П. Фуртак, о. І. Сиротинський). З 19 дияконів, рукоположених під час останніх передвоєнних дияконських свячень єп. Йосафатом Коциловським 16 червня 1939 р., дев'ятеро з різних причин не прийняли священничий сан. Після 1939-го щонайменше семеро священників у різних обставинах, як в Україні та Польщі, так і на еміграції, одружилися й покинули священство. Не менш як 40 священників скористалися можливістю одружитися, що з'явилася в них після Львівського «собору», і далі душпастирювали в РПЦ вже в одруженому стані (ще троє одружилися й служили як православні на еміграції)¹⁷⁷.

Щодо семінаристів, то нам вдалося простежити долю тільки небагатьох із них. Зокрема, в радянських таборах загинув семінарист першого курсу Перемиської семінарії (станом на 1944/45 навчальний рік) Лиськевич Богдан (10.XI.1947); заарештовані й засуджені до 10 років ВТТ були також семінаристи першого курсу Методій Соляр і Антін Підгурський. Невідомо, скільки семінаристів опинилося в лавах дивізії «Галичина» (з відомих нам імен: Бонк Василь – семінарист у 1937-1939, Андрій Микита – семінарист у 1934-1939). Також невідомо, скільки з них служили в лавах Червоної армії або зв'язали свою долю з українським націоналістичним підпіллям. Згідно з деякими свідченнями та фотодокументами, у Перемиській семінарії станом на 1944/1945 навчальний рік навчався Адріян Щеснюк («Залізний»), страчений 6.I.1948 у Ряшеві, та Володимир Сухий («Сопран»), засуджений 11.X.1948 у Ряшеві до смертної кари, але 25.IX.1948 помилуваний із заміною кари на 15 років ув'язнення. Також у підпіллі був семінарист третього курсу (1936-1939) Володимир Вовк, заарештований і засуджений в УРСР до 10 років ВТТ. До серпня 1947 р. провідником

---

¹⁷⁷ З жовтня 1945 р. о. Гавриїл Костельник у листі до патріярха Московського Алексія наполягав на тому, щоб священникам-целібсам, які «возз'єднаються» з РПЦ, дозволили одружуватися – дарма що це категорично забороняється канонами. Такі священники, вважав Костельник, уже не зможуть повернутися назад до Католицької Церкви й стануть «сильним коренем православ'я» в Галичині. 7 грудня 1945 р. патріярх Алексій надіслав голові Ради в справах РПЦ Георгію Карпову листа, в якому відхилив ідею щодо одруження греко-католицьких священників. Проте влада злегковажила позицію патріярха, і місцева церковна єрархія дивилася крізь пальці на факти одруження «возз'єднаних» священників. Якщо сам перехід на православ'я більшість т. зв. «возз'єднаних» священників розцінювали як крок, зроблений під примусом з боку органів безпеки, і як тимчасовий стан, то ставлення до тих, хто піддався спокусі одружитися вже після свячень, було виразно критичне як серед «возз'єднаних», так і серед підпільного греко-католицького духовенства. Зауважимо, що в РПЦ прийняли й трьох священників, що самовільно одружилися ще до «собору» 1946 р. (один з них – другим шлюбом).

IV-го району ОУН у надрайоні «Бескид» (на східній Лемківщині, в околицях Команчі) був студент другого курсу семінарії (1937-1939) Микола Полюжин («Верниволя», «Чорнота», «К-42»), доля якого невідома. Встановлено також, що декотрі дякони, висвячені владикою Коциловським 16 червня 1939 р., котрі так і не стали священниками, теж зв'язали свою долю з українським націоналістичним підпіллям і займали в структурах ОУН високі командні посади: Василь Карпишин – «Черник», «Косенко» († 25.II.1951), Григорій Дрозд († VIII.1947), Микола Фриз – «Вернигора» (помер у США), Богдан Валюх († 30.IX.1946).

Таким чином, після завершення акції «Вісла» греко-католицьке церковне життя на території Перемиської єпархії у Польщі цілковито завмерло. Безцінні духовні й матеріальні надбання, що створювалися десятками поколінь протягом безмільйонів років, дуже скоро були знищені. В ході воєнного протистояння, депортації українців і подальшого нищення всіх матеріальних слідів українства – свідомого або через брак догляду – безповоротно пропали численні стародруки, старовинні ікони, церковне начиння. Майже цілком знищено парафіяльні архіви та бібліотеки. Та сама доля спіткала й усі громадські та культурні установи. В архівах, музеях і приватних колекціях збереглося, може, кілька відсотків потужної багатотисячної спадщини Перемиської землі. Поступово в руїну обернулися кладовища, придорожні каплички та хрести, а руйнування старовинних, виняткової мистецької цінності церков триває дотепер. На цьому ґрунті завдяки незламному духові священнослужителів та вірних відродилася в 90-х роках ХХ ст. греко-католицька Перемиська єпархія, а згодом – Перемисько-Варшавська митрополія, яка огорнула духовною опікою і тих своїх вірних, що після депортації живуть у розсіянні на новоприєднаних землях північної та західної Польщі. Тим часом в Україні, після тривалої й героїчної драми катакомбної Церкви, на теренах, що раніше належали до Перемиської єпархії, створено Дрогобицько-Самбірську і Сокальсько-Жовківську єпархії УГКЦ.

Представлені в цій праці короткі життєписи греко-католицького духовенства історичної Перемиської єпархії й Апостольської адміністрації Лемківщини являють нам і приклади страждання та мучеництва, і несподівані повороти долі, і вияви людської слабкості, але насамперед – велику, надлюдську мужність, якій не страшні були тюрми, катування, Сибір, ба навіть смерть ради Христа і християнських цінностей. Незламним духом віри, що загартовувався протягом багатьох поколінь, був сповнений чи не весь провід єпархії. І перемиські владика, яких Церква, разом із сином Сяніцької землі о. Іваном Зятиком, вже зарахувала до лику блаженних, і багато парафіяльних священників та представників монашества виявили беззастережну готовність іти за Христом до кінця. В Постуляційному центрі УГКЦ є довгий список священнослужителів Перемиської єпархії, щодо яких триває процес беатифікації. Цим дослідженням ми хотіли б поставити вічний пам'ятник нашим попередникам, які з вірою у Спасителя будували святу Церкву на Перемиській землі, засвідчили свою віру аж до тюрем і смерті, а нам передали силу своєї незламності й надії.

Частина І.

**УБИТІ ТА РЕПРЕСОВАНІ ДУШПАСТІРІ,
МОНАХИ Й СЕМІНАРИСТИ**

1. Перша радянська окупація (вересень 1939 – червень 1941)

1.1. Заарештовані – загинули

АНДРЕЙЧИК Петро (5.VII.1880–VI.1941) – нар. у с. Угорка Ярославського пов., син Івана (?–1926) та Анни (Зінь, ?–1931). Навч.: гімназія – Ярослав, 1902; семінарія – Львів, Перемишль, 1906. Свяч.: 26.VIII.1906 – дяк., 2.IX.1906 – ер., з рук еп. К. Чеховича, катедр. собор у Перемишлі; одруж.

Душп. праця: М'якіш Новий (Ярославський д-т), 1.X.1906–31.VIII.1909 – сотруди́ник; Лісько, 1.IX.1909–31.III.1911 – шкільний катехит; Крамарівка (Порохницький д-т), 1.IV.1911–31.VIII.1911 – сотруди́ник, 1.IX.1911–30.IX.1916 – парох; Грушів (Яворівський д-т), 1.X.1916–1921 – парох; Залуж-Війське (Сяніцький д-т), 1921–1940 – парох. Був ревним священиком і активним громадським діячем. Брав участь у житті укр. повітових установ і товариств. При парафії Залуж-Війське заснував: т-во «Апостольство молитви», церковні братства – Непорочного зачаття Преч. Діви Марії, Серця Ісусового, св. Миколая, «Братство доброї смерти» і «Братство тверезости», гурток «Марійський союз молоді». Організував дві читальні т-ва «Просвіта», гурток «Сільський господар», брав участь у роботі кооперативу «Будучність» і молочарської спілки. В 1925 відновив у с. Військо церкву свв. Косми і Дам'яна, парафіяльний дім, господарські споруди, збудував захоронку. У грудні 1936 увійшов як співзасновник до складу Комітету допомоги безробітним у Сяніцькому д-ті разом із оо. І. Цегеликом → і К. Полянським →.

Заарештований пол. владою 23.X.1922. Звільнений після місячного перебування у Сяніцькій слідчій тюрмі¹.

23.XI.1940 заарештований Ліським РВ НКВС, відтак утримувався у в'язниці в м. Самбір. 28.II.1941 переведений до Дрогобицької тюрми. Засуджений 23.IV.1941 у Дрогобичі військовим трибуналом Армквгруппи Київського окремого ВО за ст. 54–1 «а» КК УРСР до 5 років ВТТ та 3 років позбавлення громадянських прав. Разом із о. П.А. засуджені двоє його парафіян – Й. Підгарбій² та В. Филипчак³, а також М. Гентіш →. Визнаний винним у тому, що знаючи про наміри останнього нелегально перейти через кордон на окуповану німцями територію, не повідомив про це органи рад. влади (див. док. 7).

Загинув наприкінці червня 1941 (імовірно, в тюрмі м. Самбір)⁴. 22.I.1944 на прохання родичів заупокійні богослужіння по загиблому відслужив парох у с. Вільхівці Сяніцького пов. о. І. Підгарбій →. Ухвалою Судової колегії в кримінальних справах Верховного суду УРСР від 7.VI.1977 вирок військового трибуналу від 23.IV.1941 стосовно о. П.А. скасовано, справу провадженням закрито за відсутністю у його діях складу злочину.

Рідня: Остап, Марія, Осипа, Кароліна.

Дружина: Бронислава (Вікер, ?–1916), донька Томи, судового службовця, та Вікторії (Кубракевич).

Діти: Володимир (1908–1996?). Помер у м. Івано-Франківськ.

Євген (1910–I.V.1994) – нар. у м. Лісько. Вивчав математику у Празькому ун-ті. Працював у м. Сянік у «Маслосоюзі». 1943 виїхав до Німеччини. Одружився з Ольгою (Кійко, 1912–17.XII.2002), донькою о. Стефана Кійка». У 1954 переїхав до США. Жив у м. Філадельфія, де й помер.

Док. 3-5, 8; АРР, ф. ААЛ, спр. 43, арк. 78; спр. 78, арк. 1-29; АУСБУ ЛО, спр. П-27008; *Краківські вісті*

Андрейчик Петро

241 (1941); Лебедович. *З мартирології...*, с. 29; Лебедович. *Полеві духовники...*, с. 229; *Мартирологія...* т. 2, с. 108.

¹ «Арештований дня 23 жовтня 1922 р., без подання причини арешту, доставлено його до тюрми в Сяноці. Слідчий суддя переслухав його щойно третього дня по арештуванню. Закид: організація бойвок, саботажів і інших дій проти Польської держави. Вини не доказано. У тюрмі перебував цілий місяць. Звільнений із застереженням, що дальше слідство буде ведене з вільної стопи» (Лебедович. *З мартирології...*, с. 29).

² Підгарбій Йосиф (16.IV.1911–IV.1951) – нар. у с. Кривча над Сяном Перемиського пов., син Кіндрата й Меланії (Кіц). 1931 закінчив Перемиську чоловічу гімназію. Працював учителем у с. Залуж. Заарештований 25.XI.1940 Ліським РВ НКВС, відтак утримувався у тюрмах Самбора, Дрогобича і Стрия. Засуджений 23.IV.1941 у Дрогобичі військовим трибуналом Армквгрупи Київського окремого ВО за ст. 20 і 54–1«а» до 10 років ВТТ. Ухвалою військового трибуналу Київського ВО від 6.V.1957 дії Й. Підгарбії перекваліфіковано зі ст. 20 і 54–1«а» на ст. 54–1«г» КК УРСР, термін покарання зменшено до 5 років позбавлення волі. Ухвалою Судової колегії в кримінальних справах Верховного суду УРСР від 7.VI.1977 вирок скасовано, справу провадженням закрито за відсутністю в діях Й. Підгарбії скла-

ду злочину. В 1950, важко хворий туберкульозом, повернувся до Львова, де невдовзі й помер; похований на Личаківському кладовищі.

³ Филипчак Володимир (1913–?) – нар. у с. Лішна Сяницького пов., син Андрія. Під час першої рад. окупації був директором середньої школи у с. Залуж Ліського р-ну. Заарештований 19.XI.1940 Ліським РВ НКВС. Засуджений 23.IV.1941 у Дрогобичі військовим трибуналом Армквгрупи Київського окремого ВО за ст. 20 і 54–1«а» КК УРСР до 10 років ВТТ. Ухвалою військового трибуналу Київського ВО від 6.V.1957 дії В. Филипчак перекваліфіковано зі ст. 20 і 54–1«а» на ст. 54–1«г», термін покарання зменшено до 5 років позбавлення волі. Звільнений 19.XI.1950. Після звільнення жив у м. Львів. Ухвалою Судової колегії в кримінальних справах Верховного суду УРСР від 7.VI.1977 вирок скасовано, справу провадженням закрито за відсутністю в діях В. Филипчак складу злочину.

⁴ Прізвище о. Андрейчика є у декількох списках священиків, убитих 1941. Згідно з інформацією, яку подав до ординаріату ААЛ о. І. Підгарбій, останні відомості про о. П.А надходили наприкінці травня – на початку червня 1941 р.

ВАСЮТА Михайло (10.V.1918–VI.1941), семінарист – нар. у с. Черневе Мостиського пов., син Василя. Навч.: Перемиська чоловіча гімназія – 1937; семінарія – Перемишль, 1937–1939. Під час рад. окупації працював учителем у с. Старява Мостиського р-ну Львівської обл.

Заарештований НКВС 1940. Утримувався у тюрмі м. Перемишль. Убитий наприкінці червня 1941 в соляних шахтах Саліни поблизу м. Добромилів.

Зілінський. *В борні за Україну...*, с. 434.

ГЕНТІШ Михайло (1916–VI.1941), семінарист – нар. у м. Устріки Долішні Ліського пов., син Михайла. Навч.: гімназія – Сянік, 1935; Папська дух. семінарія – Дубно, три роки. Під час рад. окупації працював директором школи у с. Середниця Ліського р-ну Дрогобицької обл.

Заарештований XI.1940 Ліським РВ НКВС, відтак утримувався у тюрмах Самбора і Дрогобича. Засуджений 23.IV.1941 у Дрогобичі військовим трибуналом Армквгрупи Київсь-

кого окремого ВО за ст. 45 та 54–1«а» КК УРСР до вищої міри покарання – розстрілу з конфіскацією майна. Визнаний винним у тому, що в квітні 1940 став членом ОУН, а в листопаді 1940 мав намір нелегально перейти через кордон на окуповану німцями територію.

Розстріляний у червні 1941 в Дрогобичі¹; вирок виконав комендант УНКДБ у Дрогобицькій обл. лейт. держбезпеки Бендерський у присутності оперуповноваженого 2 відділу УНКДБ серж. держбезпеки Плещенка та заступника обл. прокурора із «спецсправ» Бороденка².

Реабілітований 28.VIII.1992 прокуратурою Львівської обл.

Док. 3-5; АУСБУ ЛО, спр. П-27008. Свідчення: Марія Козьоринська (сестра), м. Львів.

¹ У переліку жертв Стрийської тюрми за 1939–1941 рр. серед 29 осіб також фігурує якийсь Михайло Гентош. Дані про дату і місце його народження відсутні. Днем смерті названо 7.X.1940 (Романів, Федущак. *Західноукраїнська трагедія...*, с. 174).

² Копія акту, завірена круглою печаткою, за підписом слідчого слідвідділу УКДБ у Львівській обл. лейт. Борисова (див. док. 4).

ГОШКА Юрій (5.V.1886–VI.1941) – нар. у с. Звертів Жовківського пов., син Іллі й Варвари (Царик). Навч.: Академічна гімназія – Львів, 1907; семінарія – Львів, 1907–1910, Перемишль, 1910–1911. Свяч.: 10.III.1911 – дяк., 17.III.1912 – ер., з рук еп. К. Чеховича, катедр. собор у Перемишлі; одруж.

Душп. праця: Ялин (Сяніцький д-т), 1.IV.1912–31.V.1912 – сотруди́ник, 1.VI.1912–3.IV.1913 – упр. сотруди́ник, 4.IV.1913–31.III.1914 – завіда́тель; Гординя (Самбірський, від 1921 – Лучанський д-т), 1.IV.1914–1916 – сотруди́ник (проживав у доч. с. Корналовичі), 1916–1922 – завіда́тель, 1922–1941 – парох. 1928–1933 – завіда́тель Лучанського д-ту. 1928 наділений крилошанськими відзнаками. Був ревним священиком і активним громадським діячем. Заснував у с. Гординя «Братство тверезости», т-во «Апостольство молитви»; керував церковним та просвітянським хорами; організував художні гуртки,

був головою читальні т-ва «Просвіта»; започаткував у селі кооператив «Злагода»; фінансово допомагав військовим інвалідам, т-ву «Рідна школа».

Заарештований поліцією на Зелені свята 1938 за виголошену ним проповідь на могилі полеглих борців за волю України. У жовтні 1938 засуджений до 3 місяців позбавлення волі за «поширювання в час проповідей неправдивих вісток про положення укр. народу під Польщею». Протягом 9 місяців утримувався у Самбірській тюрмі.

Із встановленням рад. влади о. Ю.Г. викликали на допити у РВ НКВС у Дублянах і сильно катували.

Заарештований 25.VI.1941, утримувався у Дрогобицькій тюрмі; в архіві УСБУ у Львівській обл. матеріалів про його арешт не виявлено. Під час нім. окупації ні на парохію, ні до рідного села не повернувся; прізвище о. Ю.Г. є в списках священиків, закатованих у 1941.

Найімовірніше, загинув наприкінці червня 1941 у Самбірській тюрмі¹. 1992 жителі с. Гординя Самбірського р-ну Львівської обл. спорудили в пам'ять убитого пароха символічну могилу; на мармуровому пам'ятнику подано також імена його вбитих дітей: Ярослава, Володимира й Оксани.

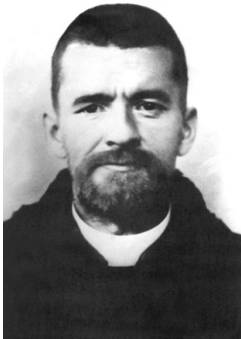
Дружина: Олександра (Цюк, 1890–1982) – нар. у с. Дроздовичі Перемиського пов., донька Михайла (1864–1951)² і Олімпії (Маркевич, 1866–1931). Померла в м. Копейськ Челябінської обл.

Діти: Ярослав (1913–1944). Член ОУН. Під час нім. окупації був бургомістром в одному з міст на Холмщині. Одруж. з Анастасією (Мегіль), що проживала в смт. Обертин Івано-Франківської обл. Загинув у лавах Червоної армії на території Польщі.

Наталія Загайкевич (1915–2000). Жила у м. Ірвінгтон (США).

Володимир – «Мирон» (1917–2.VI.1949), поручник УПА – нар. у с. Гординя Самбірського пов. Закінчив Самбірську гімназію, відтак учительську семінарію. В 1943–1944 служив в українській дивізії «Галичина». Після розгрому дивізії під Бродами пішов у лави

УПА. 1944–1945 – командир чоти та політвиховник сотні 92 «Булава»; 1945–1946 – командир цієї ж сотні; 1946–1947 – командир сотні 91 «Басейн». 1947–1948 – політвиховник у 24 тактичному відтинку «Маківка». Загинув між селами Бистре і Михновець Стрілківського р-ну Дрогобицької обл. (див.: *Літопис УПА*, т. 18, с. 161-162, 213; т. 33, с. 592-627; т. 36, с. 363).

Гошка Юрій

Гриник Микола

Лев (1919–1932).

Оксана – «Дзвінка», «Дарця» (1921–1945), зв'язкова УПА. Ймовірно, загинула під час переправи через ріку Сян.

Дарія Пацала – нар. 1928. В 1950 засуджена у м. Чортків Тернопільської обл. до 25 років ВТТ. Покарання відбувала в Тайшетських таборах Іркутської обл. 1956 звільнена як інвалід II групи. Повернулася в Україну, жила з мамою і братом у м. Чортків. У 1957 вийшла заміж і з чоловіком Йосифом-Антоном (теж колишнім в'язнем рад. таборів, який так і не зміг працевлаштуватися в Україні) виїхали на Урал. Проживає у м. Копейськ Челябінської обл.

Маркіян – нар. 1931. Жив у м. Чортків.

АРР, ф. АВГК, спр. 5159, арк. 175; *Діло* 27.VI.1939; *Краківські вісті* 241 (1941); *Мартирологія*, т. 2, с. 118; Рабій. *Княжий город Самбір*, с. 241; Романів, Федущак. *Західноукраїнська трагедія...*, с. 179; *Ювілейна книга Укр. акад. гімназії у Львові*, ч. 2, с. 288. Свідчення: Дарія Пацала (донька), м. Копейськ Челябінської обл.; Михайло Пацала, м. Дрогобич.

¹ За твердженням доньки Дарії, о. Ю.Г. загинув у Дрогобицькій тюрмі – про це у 1993 їй розповів од-

носельчанин, якого разом з ним забрали з Гордині до в'язниці.

² Син Івана Цюка та Євфросинії (Неофіти).

ГРИНИК Микола (18.XII.1912–VI.1941) – нар. у с. Кошелів Жовківського пов., син Михайла. Навч.: Перемишльська чоловіча гімназія, 1931; семінарія – Перемишль, 1931–1933, Рим, 1933–1939 (1939 – докторат з філософії та богослов'я, праця: «Особа Никодима в Євангелії і в переданні»). Єр. свяч. – 3.IV.1938, з рук єп. О. Євреїнова, каплиця Папської колегії св. Йосафата в Римі; бж.

Восени 1939 повернувся в м. Перемишль.

Душп. праця: Горохівці (Нижанківський д-т), 1939–1940 – завідабель.

Заарештований 27.XI.1940 Перемишльким РВ НКВС. Обвинувачуваний за ст. 54–10, ч.1 КК УРСР – в антирад. агітації. 12.III.1941 обвинувачення перекваліфіковано на ст. 54–2, 54–11 КК УРСР, матеріали слідчої справи передано на розгляд Спеціальної наради при НКВС СРСР. Звинувачувався у належності до «контрреволюційної повстанської організації, завданням якої було повалення радянської влади на території Західної України»¹. Разом з о. М.Г. були заарештовані трое його парафіян: Тадей Ковалець, Іван Куриш і Василь Двудіт. У зв'язку з початком війни між Німеччиною та СРСР справа не розглядалася Спеціальною нарадою. За постановою від 26.IV.1957 ст. слідчого слідвідділу УКДБ у Дрогобицькій обл. кап. Калашнікова слідчу справу за обвинуваченням о. М.Г. і трьох його парафіян закрито через брак доказів; місце їхнього перебування не встановлено.

За свідченням очевидців, 25.VI.1941 в'язнів Перемишльської тюрми погнали колоною через м. Нижанковичі до Саліни поблизу м. Добромиль. Отець М.Г. загинув від рук енкаведистів у соляній шахті №4. Разом із священником убито щонайменше 3000 в'язнів. Тіло о. М.Г. та Т. Кавальця впізнали спів'язні-односельчани із с. Горохівці – Кубуськ та Іцалик, яким вдалося утекти з місця страти (неподалік них тоді розірвався німецький снаряд).

Док. 6; АУСБУ ЛО, спр. П-1925; *Богословія*, т. 48, с. 228; т. 58, с. 214; *Краківські вісті* 241 (1941); Лось та ін. *Саліна*, с. 36; *Мартирологія...*, т. 2, с. 119; Романів, Федущак. *Західноукраїнська трагедія...*, с. 185; *Укр. держ. чол. гімназія в Перемишлі*, с. 32, 134.

¹ Постанова про припинення кримінальної справи // АУСБУ ЛО, спр. П-1925 (див. док. 6).

ДАНИЛКІВ Іван (29.V.1910–VI.1941) – нар. у с. Вацевичі Дрогобицького пов., син Миколи (1887–?) і Павлини (Кудилевич, 1890–?). Навч.: гімназія «Рідної школи» ім. І. Франка – Дрогобич, 1932; семінарія – Перемишль, 1932–1936. Свяч.: 10.XI.1935 – дияк., 8.III.1936 – ер., з рук еп. Й. Коциловського, катедр. собор у Перемишлі; бж.

Душп. праця: Терка (Тіснянський д-т), 1936–1937 – завідабель; Стрілки (Старосамбірський д-т), 1938–1940 – завідабель.

Заарештований у вересні 1939 пол. владою й ув'язнений у Березі Каргузькій, де перебував упродовж двох тижнів. Під час першої рад. окупації зазнав сильних переслідувань з боку рад. влади та місцевих комуністів. Щоб уникнути арешту, у квітні 1940 о. І.Д. влаштувався бухгалтером в народній освіті у с. Стрілки Стрілківського р-ну Дрогобицької обл.

Заарештований 5.XI.1940 УНКВС у Дрогобицькій обл., притягнутий до кримінальної відповідальності за ст. 54–1 «Г», п. 2 КК УРСР¹. Звинувачувався у тому, що не доніс органам рад. влади про наміри «зрадити Батьківщині» – (перейти через держ. кордон СРСР на окуповану німцями територію): Леонтія Чеховського, Кокоцків, Гавзера з дружиною, яких у жовтні 1940 привів на його квартиру односельчанин Василь Лабич, а переховував на горищі брат о. І.Д. – Микола Данилків. 19.II.1941 слідство у справі було завершено. 6.III.1941 військовий прокурор прикордонних військ НКВС повернув матеріали слідчої справи на доопрацювання, наказавши ще раз допитати заступника голови сільради у с. Стрілки Стрілківського р-ну Василя Свястина, а також Миколу Данилківа та Леонтія Чеховського². 7.IV.1941 слідство за обвинуваченням о. І.Д. закінчено, справу (№50431/982267) пе-

редано на розгляд Спеціальної наради. Справа не була розглянута через початок війни між Німеччиною і СРСР.

Під час нім. окупації о. І.Д. на парафію, а також до рідного села не повернувся; його прізвище є у списках священників, закатованих у 1941. Ймовірно, загинув наприкінці червня 1941 у Дрогобицькій тюрмі.

Органи держбезпеки слідів перебування о. І.Д. у тюрмах і таборах СРСР не виявили, тому 18.XI.1948 слідство у справі було припинене. Постановою ст. слідчого слідвідділу УКДБ у Дрогобицькій обл. май. Мойсеева від 13.II.1958 справу (№50439/98222668) закрито через відсутність доказів для притягнення о. І.Д. до судової відповідальності.

Рідня: Катерина Сікора – нар. 1908.

Михайло (1912–?).

Микола (1915–1941). Заарештований 4.XI.1940. До дня арешту жив у с. Стрілки, був дяком і диригентом хору. 20.III.1941 у Дрогобичі військовим трибуналом Київського окремого ВО під головуванням ген. Константинова засуджений до розстрілу.

Євстахій (1916–?). 23.VI.1941 мобілізований до Червоної армії.

Йосиф – нар. 1920. 18.IV.1941 мобілізований до Червоної армії.

Марія – нар. 1922.

Софія – нар. 1925.

Док. 7; АУСБУ ЛО, спр. П-2356; *Краківські вісті* 241 (1941); *Дрогобиччина...*, с. 245; *Літопис нескореної України...*, т. 1, №104, с. 168; №108, с. 177–183; *Мартирологія...*, т. 2, с. 121.

¹ За іншими даними – о. І.Д. був заарештований 6.XI.1940, перебував у Дрогобицькій тюрмі; Микола Данилків був заарештований 4.XI.1940, перебував у Дрогобицькій і Самбірській тюрмах, засуджений до 25 років (див.: *Наш тернистий шлях // Вільне слово* (Дрогобич), 1941, 23 лип. – 15 жовт., №7–43).

² Згідно з «Постановою про припинення кримінальної справи» від 13.II.1958, 20.III.1941 були засуджені до вищої міри покарання: Микола Данилків (брат о. І.Д.), Василь Лабич, син Ілька, Василь Свястин, син Ілька, і Леонтій Чеховський (див. док. 7); Осип Косик – автор публікації «Процес тридцяти дев'яти в Дрогобичі» (*Літопис нескореної України...*, т. 1, №86, с. 99–100). – був засуджений військовим

трибуналом Київського окремого ВО до 5 років заслання, які відбував у Казахстані. Усього в належності до ОУН і шпигунстві на користь Німеччини тоді звинуватили 42 особи. За інформацією О. Косика, засуджено 39 осіб: 22 – до розстрілу (вказано прізвища 16-х), 8 – до 10 років позбавлення волі (названо 5 прізвищ), 4 – до 5 років позбавлення волі, і 5 – до заслання в Казахстані. У цьому списку немає прізвища о. І.Д. Натомість, окрім чотирьох вищеназваних осіб, засуджених до страти, тут згаданий також «Тадей Гавзнер» із Львова (очевидно, Гавзнер і Гавзнер – одна й та сама особа).

ДОБРЯНСЬКИЙ Микола (7.XII.1890–30.XII.1941) – нар. у с. Улюч Березівського пов., син Михайла і Марії (Петрушак). Навч.: гімназія – Сянік, 1912; семінарія – Львів, 1912–1914, Перемишль, 1917–1918. Свяч.: 21.VII.1918 – дяк., 28.VII.1918 – ер., з рук еп. Й. Коциловського, катедр. собор у Перемишлі; одруж.

Душп. праця: Розлуч, Старий Самбір і Липа (Бірчанський д-т), 1918–1921 – сотрудник; Павлокома (Динівський д-т), 1921–1925 – завідатель, 1925–X.1927 – парох; Креців з доч. Ляхава, Воля Крецівська (Бірчанський д-т), 1927–1940 – парох, у 1932 до парафії Креців приєднано с. Кузмина. У 1940, після виселення о. І. Гайдукевича», обслуговував також і спорожнілу парафію Добра Шляхотська (Динівський д-т). Був ревним священиком, активно працював у місцевій читальні т-ва «Просвіта».

Зарештований на Зелені свята 1939. Того дня озброєні поляки з с. Кузмина разом з рим.-кат. священиком захопили місцеву гр.-кат. церкву св. Димитрія. Дійшло до «бою за храм». Нападники вбили двох селян: Хому та Білянського з Ляхави, десятки людей покалічено і важко побито, відтак поліція арештувала близько 100 осіб з Крецова й околиць, у т. ч. й о. М.Д. Церковний провізор Йосип Піш із с. Кузмина внаслідок побоїв сильно розхворівся і через рік помер (про цей напад та арешт о. М.Д. детально розповідає у своїх спогадах С. Стебельський¹, який під час війни був директором початкової школи у с. Кузмина)².

Від жовтня 1940, перебуваючи під загрозою ув'язнення, о. М.Д. переховувався у лісі – 26.IX.1940 були зарештовані НКВС п'ять його активніших парафіян.

Заарештований 26.XI.1940 УНКВС у Дрогобицькій обл. Утримувався під слідством у Дрогобицькій тюрмі. 4.XII.1940 слідчу справу о. М.Д. об'єднано в одне провадження із справою Дмитра Гулика³, Івана Добоша⁴, Івана Куртяка⁵, Йосифа Сукальського⁶, Костянтина Чулика⁷, Михайла Щура⁸ та Петра Щурка⁹. Усіх притягнуто до кримінальної відповідальності за ст. 54–2, 54–11 КК УРСР – обвинувачені у належності до ОУН.

Засуджений 31.V.1941 Спеціальною нарадою при НКВС СРСР до 8 років ВТТ «за участь у контрреволюційній націоналістичній організації». Звільнений на підставі директиви НКВС №431 від 20.VIII.1941 («Про порядок звільнення польських громадян»).

За інформацією УСБУ у Львівській обл. о. М.Д. помер у місцях позбавлення волі – в КарЛАГу (Казахська РСР). Обставин і точного місця смерті встановити не вдалося.

Реабілітований 26.XII.1996 прокуратурою Львівської обл.

Дружина: Ангеліна (?–1922).

ДАЛО, ф. 3258, оп. 1, спр. П-39871; 1947: *Пропам'ятна книга*, с. 85-86, 395-403; *Літопис УПА*, т. 30, с. 110, 111, 142; *Мартирологія...*, т. 2, с. 122.

¹ Стебельський Степан – «Хрін» (18.X.1914–9.IX.1949?), поручник, згодом майор УПА. Нар. у с. Голинь Калуського пов. В УПА від червня 1944. З 1945 – командир сотні «Ударник-5» (відділ 95а у складі куреня командира «Рена» – майора Василя Мізерного, у 26 тактичному відтинку УПА «Лемко»). У липні 1947 сотня «Хріна» разом із сотнями «Стаха» і «Біра» перейшла на територію УРСР, де Стебельський став командиром Дрогобицького 24 тактичного відтинку УПА «Маківка». Ймовірно загинув у Чехословаччині поблизу с. Погорільце (65 км на схід від м. Брно). (*Закерзоння...*, т. 1, с. 396).

² *Літопис УПА*, т. 30, с. 110, 111, 142.

³ Гулик Дмитро (1900–?) – нар. у с. Малява Добромільського пов., син Івана. Арештований 14.X.1940. Засуджений 21.V.1941 Спеціальною нарадою при НКВС СРСР до 8 років ВТТ. Звільнений 31.VIII.1941 на підставі директиви НКВС №431 від 20.VIII.1941. Подальша доля невідома. Реабілітований 26.XII.1996 прокуратурою Львівської обл.

⁴ Добош Іван (1894–4.XII.1941) – нар. у с. Креців Добромільського пов., син Семена. Арештований 26.IX.1940. Засуджений 21.V.1941 Спеціальною нарадою при НКВС СРСР до 8 років ВТТ. Помер у місцях позбавлення волі. Реабілітований 26.XII.1996 прокуратурою Львівської обл.

⁵ Куртяк Іван (1914–?) – нар. у с. Добрянка Добромільського пов., син Антона. Арештований 26.IX.1940. Засуджений 21.V.1941 Спеціальною нарадою при НКВС СРСР до 8 років ВТТ. Звільнений 31.VIII.1941 на підставі Указу Президії ВР СРСР від 12 серпня «Про амністію польських громадян» та відправлений на спецпоселення в Узбекистан (у Ташкентську обл.). Подальша доля невідома. Реабілітований 26.XII.1996 прокуратурою Львівської обл.

⁶ Сукальський Йосиф (1909–?) – нар. у с. Креців Добромільського пов., син Євстахія. Заарештований 26.IX.1940. Засуджений 21.V.1941 Спеціальною нарадою при НКВС СРСР до 8 років ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований 26.XII.1996 прокуратурою Львівської обл.

⁷ Чулик Костянтин (1903–23.IX.1943) – нар. у с. Креців, син Степана. Заарештований 26.IX.1940. Засуджений 21.V.1940 Спеціальною нарадою при НКВС СРСР до 8 років ВТТ. Помер у місцях позбавлення волі. Реабілітований 26.XII.1996 прокуратурою Львівської обл.

⁸ Щур Михайло (1908–?) – нар. у с. Креців, син Ілька. Заарештований 4.XII.1940. Засуджений 21.V.1941 Спеціальною нарадою при НКВС СРСР до 8 років ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований 26.XII.1996 прокуратурою Львівської обл.

⁹ Щурко Петро (1900–?) – нар. у с. Ляхава Добромільського пов., син Івана. Заарештований 26.IX.1940. Засуджений 21.V.1941 Спеціальною нарадою при НКВС СРСР до 8 років ВТТ. Звільнений 3.IX.1941 на підставі директиви НКВС №431 від 20.VIII.1941. Подальша доля невідома (до рідного села не повернувся). Реабілітований 26.XII.1996 прокуратурою Львівської обл.

ЗАВОРОТЮК Михайло (15.XI.1889–[24–28].VI.1941) – нар. у с. Стаї Рава-Руського пов., син Дмитра¹ і Марії (Кохан)². Навч.: Академічна гімназія – Львів, 1911; семінарія – Львів, 1911–1914, Кромерж, 1915, Перемишль, 1916. Свяч.: 22.X.1916 – дяк., 29.X.1916 – ер., з рук станіславівського єп. Г. Хомишина, катедр. собор у Перемишлі; одруж.

Душп. праця: Ліцава Горішня (Ліський д-т), 1.XI.1916–1919 – завідабель; Близянка (Корос-

нянський д-т), 1919–1925 – парох; Явірник Руський (Бірчанський д-т), 1925–1934 – парох; Грозьова (Бірчанський д-т), 1934–1937 – завідабель; Молодич (Сінявський д-т), 1937–1941 – парох. Був ревним священником і активним громадським діячем. 1928 у с. Жогатин (доч. Явірника) збудував церкву св. Михаїла Архангела. Керував роботою сільських кооперативів і читалень т-ва «Просвіта».

Добрянський Микола

Заворотюк Михайло

Заарештований НКВС 1.II.1941 у с. Молодич Ярославського пов.³ Утримувався у львівських тюрмах – «Бригідки» і Замарстинівській⁴. Проти священника порушено кримінальну справу за ст. 20 і 54–6 КК УРСР⁵.

Загинув у Львівській тюрмі №2 (на вул. Замарстинівська).

Рідня: Роман – нар. у с. Стаї. Жив у с. Ріплин Ярославського пов.

Софоній – нар. у с. Стаї. Жив у США, де й помер.

Матвій (1880–1951?) – нар. у с. Стаї. 1945 переселений до с. Вовків Пустомитівського р-ну Львівської обл., де помер і похований.

Василь – нар. у с. Стаї. 1945 переселений до УРСР, жив у м. Тернопіль. Заарештований НКДБ, відбув заслання.

Григорій (1885–22.XII.1961) – нар. у с. Стаї. 1945 переселений до с. Вовків Пустомитівського р-ну Львівської обл., де помер і похований.

Олександр – нар. у с. Стаї. Капітан австрійської армії. Помер у м. Братислава.

Дружина: Марія (Раставецька), донька о. Адольфа⁶ і Броніслави (Дем'яновської)⁷.

Діти: Ірина Коваль (1919–?). Закінчила Укр. ін-т для дівчат у Перемишлі. Під час війни (1940–1944) працювала вчителькою в Заставні біля Радави Ярославського пов. Після виселення до УРСР жила в с. Тяглів Сокальського р-ну Львівської обл.

Іванна (1920–?). 1938 закінчила Укр. ін-т для дівчат у Перемишлі. У 1941–1944 вчителювала в Бучині біля Радави Ярославського пов. Після переселення жила в місцевості Кольонія Рибачька біля м. Венгожева Суwalkівського воев., де й померла.

Марія. У 1939–1944 працювала вчителькою в с. Молодич Ярославського пов.

Мирослав. 1940 спійманий рад. прикордонниками при спробі нелегального перетину нім.-рад. кордону, заарештований НКВС, зник безвісти.

Подсобная карточка к фонду уголовных дел, снятых с оперативно-справочного учета // АУСБУ ЛО; Лебедович. *З мартирології...*, с. 84; Лещук. *Белзькі дзвони*, с. 720; *Мартирології...*, т. 2, с. 123; Романів, Федущак. *Західноукраїнська трагедія...*, с. 131 (прізвище і рік народження записані з помилками); *Ювілейна книга Укр. акад. гімназії у Львові*, ч. 2, с. 295; *Ювілейний альманах українських католицьких богословів...*, с. 122; *Ярославщина і Засяння...*, с. 149–150, 505. Свідчення: Роман Матвійчина, м. Люблін.

¹ Син Матвія Заворотюка та Параскевії (Цибрух).

² Донька Петра Кохана й Анастасії (Кузьми).

³ Сінявський декан о. Антін Мельничук 30.V.1942 (на основі звіту о. І. Тетерки, завідателя парафії Молодич) повідомляв єпископському ординаріатові: «о. Михайло Заворотюк дня 1.II.1941 р. був арештований НКВД і заведений до львівських „Бригідок“, де і слід по нім загинув, а є свідки його трагічної смерті [...]. Як арештовано о. Заворотюка, то прогнано з плебанії і його рідню, а все майно розграбили місцеві комунарі [...] Приходські будинки служили за приміщення прикордонної станції НКВД, мешкало тут 38 вояків. Із села вивезено в невідоме 10 родин, арештовано було біля 100 осіб. Загибло по тюрмах і лаграх б. 75 осіб, пропало безслідно при переходах кордону б. 35 осіб, спалено 5 хат і вбито 30 людей, до 30.V.1942 р. до Німеччини на роботу вивезено 415 осіб» (АРР, ф. АВГК, спр. 4782, без пагінації).

⁴ Донька о. М.З. – Іванна, зразу після приходу німців до Львова, наприкінці червня 1941 розшукувала батька в обох львівських тюрмах, проте так і не натрапила на його слід. Також 24.III.1992 вона звер-

талася листовно до Головної комісії розслідування сталінських злочинів (Główna Komisja Badania Zbrodni Stalinowskich) у Варшаві й 14.IV.1994 одержала відповідь з пол. Генерального консульства у Києві: Товариство Червоного Хреста України повідомило, що подальшої долі о. М.З. встановити не вдалося (документ підписав керівник Служби розшуку В. Єненко).

⁵ Матеріалів справи о. М.З. в архіві УСБУ у Львівській обл. не виявлено, однак про її існування свідчить «Подсобная карточка к фонду уголовных дел, снятых с оперативно-справочного учета» – номер архівної справи 1976. Прізвище зазначене з помилкою – «Заварайтюк»; рік народження та ім'я й по батькові ті самі. Вказано місце трагічної смерті – розстріляний у Львівській тюрмі №2.

⁶ Раствецький Адольф (8.IV.1845–11.V.1916) – нар. у с. Лобізва Лиського пов., в родині свящ. о. Теофіла (1813–19.IV.1863) і Елеонори (Пожаковської). Навч.: гімназія – Перемишль, 1867; семінарія – Львів, 1871. Єр. свящ. – 1872. Душп. праця: Ліщавя Горішня (Лиський д-т), 1872–1874 – завідатель, 1874–1916 – парох.

⁷ Донька о. Миколи Дем'яновського (1825–14.VII.1891), пароха у с. Устіянова Горішня Лиського пов.

КЕБУЗ-КЕБУЗИНСЬКИЙ Іван (6.VI.1905–26.VI.1941) – нар. у с. Пікуличі Перемиського пов., син Йосифа й Анни (Саноцької). Навч.: Перемиська чоловіча гімназія, 1925; семінарія – Перемишль, 1925–1930. Свящ.: 30.VI.1929 – дияк., 30.III.1930 – єр., з рук єп. Й. Коциловського; бж.

Душп. праця: Горбачі (Комарнянський д-т), 1930–1932 – завідатель; Майдан Сінявський (Сінявський д-т), 1932–1937 – завідатель; Макова (Добромільський д-т), 1937–1941 – парох.

Під час відступу рад. військ [25.VI.1941] заарештований НКВС у с. Макова Добромільського пов. У селі був сильно скатований, відтак із зв'язаними руками й ногами вантажівкою перевезений у Доброміль. У тюрмі зазнав тяжких знущань.

Розстріляний у Добромільській тюрмі. 28.VI.1941 понівечені тлінні останки о. І.К. – «з поламаними руками і відтятим язиком» – були впізнані. Похований 29.VI.1941 у с. Макова; хоронив о. Олександр Гайдукевич→, парох с. Риботичі.

Док. 300, 310; *Краківські вісті* 241 (1941); *Злочини комуністичної Москви...*, с. 27; Лебедович. *З мартирології...*, с. 84; *Мартирологія...*, т. 2, с. 126; Романів, Федущак. *Західноукраїнська трагедія...*, с. 183; *Укр. держ. чол. гімназія в Перемишлі*, с. 31, 165. Свідчення: Мирон Дутко, м. Дрогобич; Осип Мельничук, м. Самбір (бачив тіло убитого о. І. Кебуза).

КОЛІДА Софрон (20.XI.1904–VI.1941) – нар. у с. Опільсько Сокальського пов., син Івана і Софії (Максимів). Навч.: гімназія – Сокаль, 1920–1926; Гр.-кат. семінарія та богословська академія – Львів, 1926–1930. У гімназії був активним учнем, членом «Пласту» і літературно-наукового гуртка (1924–1925 – голова). Під час навчання у семінарії – член виділу та контрольної комісії т-ва «Читальня українських студентів богословії ім. Маркіяна Шашкевича у Львові», писар у XIII курені старших пластунів ім. св. Володимира Великого. Його наукова праця «Митр. Рутський та справа київського патріархату» (1930), написана в рамках історичного семінару академії, була відзначена ректоратом. Свяч.: 3.V.1931 – дяк., 10.V.1931 – ер., з рук еп. Й. Коциловського; одруж.

Душп. праця: Поздзяч (Медицький д-т), 1931–1934 – сотруди́ник; Ніновичі (Радимнянський д-т), 1934 – сотруди́ник; Лютовиська (Лютовиський д-т), 1934–1936 – завіда́тель; Михновець (Жукотинський д-т), 1936–1940 – парох. Був ревним священиком і активним громадським діячем. Брав участь у роботі читальні т-ва «Просвіта», був диригентом хору, організував дитячий садок; фінансово підтримував музей Львівської богословської академії.

Заарештований IX.1940 УНКВС у Дрогобицькій обл. Кілька місяців утримувався під слідством у Дрогобицькій тюрмі, пізніше переведений до Самбірської тюрми.

Розстріляний під час масового знищення в'язнів наприкінці червня [27-го?] 1941¹. Місце поховання невідоме. Перевіркою через інформаційні центри УВС у Львівській обл., МВС України та Росії прізвища о. С.К. як особи, репресованої органами НКВС, не віднайдено; в архіві УСБУ у Львівській обл. доку-

ментів про його арешт теж не виявлено; прізвище священика фігурує лише в опублікованих 1941 газетою «Самбірські вісті» списках в'язнів і жертв Самбірської тюрми.

Реабілітований 2.III.1994 прокуратурою Львівської обл.

Рідня: Василь (1906–1949) – нар. у с. Опільсько. Помер у с. Постолівка Гусятинського р-ну Тернопільської обл.

Коліда Софрон

Марія Заремба (7.I.1910–2001) – нар. у с. Опільсько. Жила у с. Нагірці Жовківського р-ну Львівської обл., де й померла.

Ксенія Судал (1912–30.XI.1988) – нар. у с. Опільсько. 1947 переселена у с. Редліно біля м. Бялогард, Кошалінського воев., де й померла.

Володимир (4.X.1914–6.VIII.2004) – нар. у с. Опільсько. 1933 закінчив у Сокалі торговельну школу. Працював у «Народній торгівлі» в Сокалі, Мостиськах, Збаражі, Самборі, Загір'ї, Сяноці та Березові, а від 1941 – на залізниці в с. Загір'я Сяніцького пов. 1944 одружився з Любомирою (Зубенко, 15.VIII.1924, с. Долина Сяніцького пов. – жила у м. Львів). Заарештований 6.IV.1945 у с. Долина. 11.IV.1945 засланий на спецпоселення у Кемеровську обл. У квітні 1949 повернувся до Львова, де й помер.

Анна Башкутська – нар. 1921 у с. Опільсько. Жила у с. Гута Сокальського р-ну Львівської обл.

Дружина: Марія-Зиновія (Вергун, 25.X.1913–21.VI.1935), донька о. Теодора (28.II.1882–14.XI.1945) та Євдокії-Бронислави (Татарнюк,

8.III.1893–15.IV.1969). Померла у м-ку Лютовиська Лиського пов.

Діти: Юрій (27.IV.1932–30.VII.1998) – нар. у м. Сокаль. У 1942–1944 – учень Сокальської гімназії. 1950 закінчив Львівську школу зооветкадрів, відтак працював ветфельдшером у с. Куликові. У 1951–1955 служив у рад. армії на Далекому Сході. 1955 одружився з репресованою Марією (Муляк). У 1955–1958 залишився в армії вільнонайманим у м. Куйбишевка-Восточная Амурської обл. Від 1958 жив у м. Львів, де й помер; похований у с. Солонка Пустомитівського р-ну Львівської обл.

Надія Злиднева – нар. 6.V.1935 у м-ку Лютовиська Лиського пов. За професією – медсестра. Жила у м. Червоноград Львівської обл.

АУСБУ ЛО, спр. П-31993 (реабілітаційна справа від 29.XI.1993); *Самбірські вісті* 14.IX.1941; 30.IX.1941; Онуфрик. *Село Михновець*, с. 35, 38; Романів, Федущак. *Західноукраїнська трагедія...*, с. 180; *Світльник істини*, ч. 1, с. 330, 472, 529, 530; ч. 3, с. 431, 434, 646; *Сокальська гімназія...*, с. 80, 82, 86, 91, 99, 154, 164, 384. Свідчення: Володимир Коліда, м. Львів.

¹ За свідченням брата – Володимира Коліди, понівечене тіло о. С.К. (до нутрощів енкаведисти напхали сіна) упізнав інший в'язень Самбірської тюрми о. Г. Канда, який приїжджав у с. Михновець відслужити панахиду за вбитим священиком.

КРУПСЬКИЙ Зенон-Олександр (25.IV.1900–27.VI.1941) – нар. у с. Береги Горішні Лиського пов., у родині о. Петра¹ й Олени (Полянської)². Навч.: гімназія – Самбір, 1918; семінарія – Перемишль, 1918 і 1920–1924. Під час визвольних змагань служив в УГА. Свяч.: 8.II.1925 – дияк., 15.II.1925 – ер., з рук еп. Й. Коциловського, Перемишль; одруж.

Душп. праця: Яблониця Руська (Динівський д-т), 1925–1926 – самот. сотрудинок; Кінське (Динівський д-т), 1926–1929 – завіда-тель; Павлокома (Динівський д-т), 1929–1930 завіда-тель; Манів (Лупківський д-т), 1930–1934 – парох; Тирява Волоська (Лиський д-т), 1934–1940 – парох. Був ревним священиком і активним громадським діячем. Голова читальні т-ва «Просвіта», заснував у селі гурток «Сільський господар».

Заарештований 2.XII.1940 Лиським РВ НКВС за постановою від 25.XI.1940. 3.XII.1940 йому пред'явлено обвинувачення за ст. 54–6, 54–2 КК УРСР – о. З.К. інкримінували керівництво осередком ОУН і шпигунство на користь іноземної розвідки. Відтак був ув'язнений у Самбірській тюрмі³, а з 28.II.1941 утримувався під слідством у Дрогобицькій тюрмі. Одночасно з о. З.К. на слідство у Дрогобич із Самбірської тюрми були доставлені Й. Підгарбій та о. Петро Андрейчик→. Притягнутий до кримінальної відповідальності за ст. 54–2, 54–11 КК УРСР. На слідстві о. З.К. заперечив дані ним під побоями у м. Лиську свідчення, пояснивши, що так намагався уникнути подальших фізичних знущань; підтвердив тільки факт, що від 1938 керував читальнями т-ва «Просвіта». 19.VI.1941 матеріали слідчої справи (№50773) передано на розгляд Спеціальної наради при НКВС СРСР.

Замордований наприкінці червня 1941 у Самбірській тюрмі⁴. За словами сина священика – Юрія Крупського, смерть о. З.К. підтвердив ув'язнений разом з ним швагер – Володимир Хаджай, якому вдалося врятуватися під час масового знищення енкаведистами в'язнів Самбірської тюрми. У лютому 1942 слідчу справу о. З.К. знято з розгляду Спеціальної наради при НКВС СРСР через відсутність інформації про місце його перебування; справа була передана на тимчасове зберігання в архів 5 відділення І спец. відділу НКВС СРСР. Постановою від 26.IX.1951 слідство припинено, прізвища о. З.К. та заарештованих з ним осіб, як зниклих у воєнні роки, подано у всесоюзний розшук. 28.II.1957 слідчу справу о. З.К. (та заарештованих разом з ним осіб) остаточно закрито через брак доказів.

Рідня: Остап (3.XI.1902–?) – нар. у с. Дзвиняч Горішній Турківського пов. (тепер село не існує). 1922 закінчив Перемишльську чоловічу гімназію. За професією – інженер. Працював у м. Сянік на вагоноремонтному заводі.

Степан-Атанасій Крупський→.

Дружина: Наталія (Яремкевич, 1902–1951), донька о. Василя (6.I.1860–1947), пароха у с. Вовче Горішне Турківського пов., і Фаус-

тини (Лазорищак, 1865–1954). Померла у Львові.

Діти: Віра Шеремета – нар. 1925. Жила у Польщі.

Дзвенислава Маерська (1927–2002). Жила у Польщі.

Любомир – нар. 1931. За професією – інженер. Жив у м. Івано-Франківськ.

Юрій – нар. 29.III.1941. Доктор геологічних наук, професор Львівського нац. у-ту. Живе у м. Львів.

АУСБУ ЛО, спр. П-1852; *Краківські вісті* 241 (1941). Свідчення: Юрій Крупський (син), м. Львів.

¹ Крупський Петро (3.I.1873–1.IV.1915) – нар. у с. Тирява Сільна Перемиського пов., син Якова і Домініки (Марусак). Навч.: гімназія – Сянік, 1892; семінарія – Львів, 1892–1895, Перемишль, 1895–1896. Свяч.: 6.XII.1896 – дияк., 13.XII.1896 – ер., з рук митроп. С. Сембратовича у Перемишлі. Душп. праця: Лімна (Жукотинський д-т), 1906–1915 – парох. Помер у с. Лімна Турківського пов.

² Донька о. Атанасія Полянського (1820–23.XII.1914), пароха у с. Яблунька Нижня Турківського пов., і Меланії (Венгринович).

³ Відповідно до списку заарештованих у справі (від 3.IV.1941, м. Дрогобич), разом з ним були ув'язнені: Євгеній Йосипович Гатала, Савер Іванович Скірка, Михайло Михайлович Іванечко, Спиридон Ізидорович Швайлик, Василь Михайлович Фенич.

⁴ На парафію у с. Тирява Волоська Сяніцького пов., а також до дружини о. З.К. не повернувся; прізвище його є у списках закатованих енкаведистами гр.-кат. священиків.

ЛАХ Павло (15.IX.1894–IV/V.1940) – нар. у с. Завишень Сокальського пов., син Прокопа (18.III.1866–6.I.1940) і Параскевії (Пилипчук). Навч.: гімназія – Сокаль, 1914; семінарія – Перемишль, 1925–1929. Свяч.: 8.VII.1928 – дияк., 14.IV.1929 – ер., з рук еп. Й. Коциловського; бж.

Душп. праця: Перемишль, 1929–1939 – сотрудник у катедр. соборі. Член єпископської консисторії. 1932–1939 нотар Перемиського єпархіяльного суду.

Замордований у тюрмі НКВС на території Західної України¹.

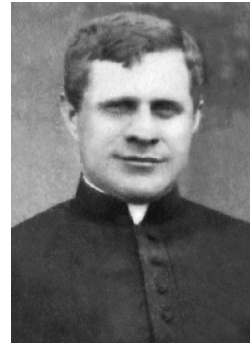
Краківські вісті 241 (1941); Романів, Федущак. *Західноукраїнська трагедія...*, с. 85; *Сокальська гімназія...*, с. 152.

¹ «Лях Павло, с[ин] Прокопа» фігурує у списку особових справ (передані до НКВС СРСР у Москві 25.XI.1940) на тих, хто був розстріляний у тюрмах Західної України у квітні-травні 1940 р. за постановою Політбюро ЦК ВКП (б) від 5.III.1940 (Романів, Федущак. *Західноукраїнська трагедія...*, с. 85).

МАКАР Степан (11.X.1876–14.IV.1941) – нар. у с. Береги Самбірського пов., син Антона й

Крупський
Зенон-Олександр

Лях Павло

Анни (Пукало). Навч.: гімназія – Самбір, 1896; семінарія – Львів, 1896–1899, Перемишль, 1899–1900. Свяч.: 23.XII.1900 – дияк., 30.XII.1900 – ер., з рук еп. К. Чеховича, катедр. собор у Перемишлі; одруж. – 21.XI.1900.

Душп. праця: Нове Місто (Добромильський д-т), 25.I.1901–15.VII.1911 – сотрудник; 16.VII.1901–7.X.1913 – упр. сотрудник; 8.X.1913–1921 – завідатель; Містковичі (Самбірський д-т) 1921–1940 – парох.

Заарештований 1914 начальником військового австрійського суду капітаном-авдитором д-ром Загурським (поляк, адвокат зі Львова). Утримуваний у Самбірській тюрмі, згодом інтернований у Талергофі.

Заарештований пол. владою¹. У 1933 був суджений Самбірським окружним судом – у т. зв. «процесі могильників»².

Заарештований 2.VIII.1940 УНКВС у Дрогобицькій обл. Утримуваний у Самбірській тюрмі. Засуджений 29.XII.1940 Дрогобицьким обл. судом³ у Самборі за ст. 54–13, 54–10, ч. 1 КК УРСР до вищої міри покарання – розстрілу з конфіскацією майна. Згідно з вироком,